ERYCI PUTEANI HISTORIAE INSUBRICAE LIBRI 6. QUI IRRUPTIONES...

Erycius Puteanus

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
9
7 MA
1

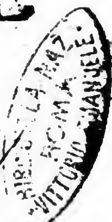

Illustrissimo et
Reverendissimo
Domino D. VIDO BENTIVOLO,
Archiepiscopo Rhodiensi,
Nuncio Apostolico, et
Legato à Latere,

Erycius Puteanus hoc munusculum
mittit, se et sua omnia con-
secrat.

ERYCI PUTEANI

HISTORIAE INSUBRICAE LIBRI VI.

Qui IRRUPTIONES BARBARORUM In ITALIAM continent:

Rerum ab Origine gentis ad Othonem M. EPITOME.

LOVANII,
Typis Io. CHRISTOPH. FLAVII.
Apud IOAN. SASSENUM.
CIↃ IↃ CXIV.

ILL^{MO}. ET EXC^{MO}.
PRINCIPI ET HEROI

PHILIPPO GVLIELMO,

DEI GRATIA
PRINCIPI AVRAICAE,
COMITI NASSAVIAE, &c.
EQVITI AVREI VELLERIS;
QVEM
HVMANITAS, MAGNANIMITAS, ROBVR, CONSTANTIA,
CÆTERÆQVE VIRTVTES
DIS QVAM HOMINIBVS SIMILIOREM
FECERVNT,
ERYCIVS PVTEANVS
HISTORIAM INSVBRICAM
AETERNO CVLTV D. D.

ã 2 ILLV-

ILLVSTRISSIME ET EXCELLENTISSIME PRINCEPS,

Es magna, nec satis unquam laudata Historia est: cui postquàm & humeros meos ego subjeci, leve profectò visum, quicquid in reliqua Litterarum Palæstra sudatur. Et subjeci nunc iterum, ut INSVBRICO velut argumento experirer, quid in BELGICO, & sic magis meo possem; útque pieta-

pietati pariter impenderem, quod muneri persolvissem. Itaque ævo & loco sejuncta hîc narro, sed quæ videntur tamen omnium temporum hominúmque, & sic nostra esse. Italiam repræsento : sed ô Deus, quam Italiam! à Barbaris laceratam, ab alienigenis insessam, ipsamque tandem, ut verbo dicam, Barbaram. Non mehercule jacto munus: EPITOME est : & audebo tamen hoc quoque signo æternum cultum meum obsequiúmque testari: parvo apparatu adire æternitatis tuæ aram, ut vires colligam, & mox INAV-

RATO TAVRVS CADAT HOSTIA CORNV. Quid tamen eſt? magnum erit, quicquid facili vultu, & manu ſuſcipies: pretium ab humanitate tua capiet. Vt obiter tamen conſilii mei neceſſitatem excuſem, contrahere & conatus, & coactus ſum, quæ confuſa potiùs, quàm dilatata Majorum negligentia reliquit: & quia Epitomen nomino, laudem à brevitate exſpecto. Ergo nec in molem excreſcere liber potuit, niſi ut pejor eſſet; & ego ut multa dicerem, non tàm facundiam, quàm ingenium adferre debui. Sed

quia

quia Barbari deſcribuntur, fortaſſis & alibi narratio horret: quia denſam temporum noctem compendio emenſus ſum, plura adhuc aut clariora deſideres, quàm legas. Verùm enimverò poſtquam cum imperio Romano Litteræ ceciderunt, rebus omnibus oblivio incubuit, ac geri deinceps bella videbantur, ut memoria interiret. Prorſus infelicia fuêre ſæcula, quæ cùm apta rebus agendis eſſent, ſcriptoribus caruerint; niſi potiùs digna ſilentio, quæ ſola barbarie & immanitate clara ſunt, quæ ſanguine ipſo huma-

no delere conata, quicquid uſpiam pulchri aut Romani eſſet. Sic fuêre homines: atque utinam ne ſint quoque! Cùm bellum eſt, cùm vis & barbaries vigent, ratione armata crudelitas, non præda, non cæde ſatiatur: ſic verò quicquid feliciter ceſſit, virtus eſt: laſſáque ſævitia clementiæ quoque laudem invenit. Et tamen quàm alia natura eſt! Mites naſcimur, & vivendo efferamur; nudi ab utero materno abjicimur, & ferro quoque veſtimur. Sic corpore armato & munito, pari animus rigore indureſcit: non cauſſa, aut ne-

ceſſi-

ceſſitate, ſed perverſo impetu iram ſequimur, avaritia aut immanitate ſtimulamur, denique cæde & ſtrage barbariem facimus. Quę verò facies Italiæ, omnium aliquando libidini expoſitæ, omnium ferro concîſæ ac mutilatæ? In ſe tandem ipſa converſa eſt, poſtquam veterem gloriam exuit; & crudelitati velut victima fuit, poſtquam barbariem induit. Sanè ut illuſtriùs periret, orbis terrarum continuo incendio conflagravit. O rerum ſcenam! provincia aliquando felix, mox Irruptionibus agitata, ne reſpi-

 rare

rare quidem potuit: aliquando vegeta, mox sine robore, sine vigore jacuit & elanguit: aliquando sana, mox ęgerrima: aliquando pulchra, mox turpissima. Et quid mirum, tot malis, morbísque affectam & oppressam fuisse? consenuerat. Imperare omnibus gentibus potuit; & servire omnibus coacta est. Sic reciproco fortunæ motu aguntur res humanæ; sic surgunt imperia ut cadant; sic oriuntur, ut intereant.

ENIMVERO DI QVASI PILAS NOS HOMINES HABENT.

Sed Italiæ fata velut in

nube

nube tantùm cernimus. ut
videantur mihi non minùs
incurii , quàm ſævi fuiſſe
barbari; aut certè tanquam
voluerint immanitatem
ſuam queſita nocte abſcon-
dere, maligni. Parum hoc:
obruerunt priorum feli-
ciumq́; temporum memo-
riam: & ſic invidi. Ergo ab
hac nocte quicquid florens
Italia fuit , ſomnio jam ſi-
mile eſt : & fortaſſis eò ali-
quando venietur , ut dubi-
taturi ſint mortales, an im-
perio orbis terrarum flo-
ruerit. Redeat barbaries,
expugnet & debellet litte-
ras, iterum peribit Roma:
auſim dicere? miſeriori fa-

cto fuiſ-

to fuisse ignorabitur. Et tamen videmur huc præcipites trahi, ita passim languor ingenia occupat, ita elegantia, amœnitas, eruditio negliguntur, quæ Historiam faciunt. Hic quidem magnus sæculi morbus est; hæc barbaries est, & sine armis sæva, minari non rebus tantùm vetustis, sed & nostris jam videtur; quæ si Litterarum fulcris destituantur, stare diu non poterunt. Sudant igitur viri docti, & imminenti velut fato ingeniosam industriam objecturi, Principum virorum opem atque auctoritatem implorant, quo-

quorum precipuè intereſt, vigere & perennare mitiorem illam Muſam, illam facem rerum temporúmque non extingui. Hæc me quoque cauſſa, Magne & Inclyte PRINCEPS, audacem nuper fecit, & ad te duxit: cumq́; virtutes tuas impensè admirarer, igneo quodam affectu ſtimulatus; gloriæ & æternitati pari obſequio non potui non ſtudere. Ita eſt: audacem me quoque eadem cauſſa fecit; ut & felicem redderet. Patronus eſſe voluiſti, cùm fautorem quærerem; imò amicus (& grande hoc verbum eſt)

cùm

cùm Mæcenatem optarem. Vicit generosa humanitas tua, votorum meorum verecundiam, & beavit mansueta sublimitas fiduciam petitionis. Etenim cùm percelli tantæ fortunę splendore possem, majori benevolentia recreatus sum. Quid mirum? Istis natalibus, in isto fastigio Principem & Herôem quis non vereatur? Sed benignitatem quis non amet? videlicet nil majus est Sole, nil clarius: sic verò tam vehemens jubar perstringit omnium aciem ac hebetat, tam suave lumen trahit omnium oculos ac reficit.

Videre

Videre in Solem, grave eſt, & ſine Sole nemo tamen videt. In illo tuo vultu, PRINCEPS Illuſtriſſime, ineſt, quod timere frons intuentis cogatur: & in illo tuo vultu ineſt tamen, quod venerantis modeſtiam animet. Mitis quædam ſeveritas, & Gratiis cincta majeſtas magnitudinem tuam indicant & ſimul facilitatem. Hoc fatentur, qui non dicam faciem tuam, ſed imaginem contemplantur; qui in meo quoque pectore aureum liberalitatis tuæ munus vident; vultum & nomen, ſymbolum & ſcitum nu-

miſma.

miſmate expreſſum. Iam quoties loqueris, induiſſe veneres ſapientia videtur. Etenim quid blandius ſermone tuo? quid ſublimius? voces ſententiæ ſunt, verba apophthegmata; ut mihi quidem tàm pulchrè dicere videaris, quàm magnus es. Et cur faſtigio tam ſublimi ſermo cederet, cùm fortunam omnem animus ille tuus verè excellens & intrepidus vincat? prorſus ut qui te aſpicit, heroicæ penitúſque perfectę conſtantiæ exemplum admiretur. Liberè efferam: meruiſti olim indole tam excelſa, ut in te impetum ſuum ſors

infeſta

infesta experiretur, & victa recederet. Sic tecum tibi bellum fuit; & pectore fortis, nullius vereri arma poteras, si, oblata virtutis occasione, in magnum & barbarum hostem pugnandum tibi fuisset. Sanè magnus est, qui Asia tota armatus: Barbarus est, qui immanitate terret, nec soli Italiæ imminet. Italiam puta, ubicumque Christiani sunt: & sic Europæ universæ stragem, religioni jugum, litteris & memoriæ, rerum interitum parari; nisi virtus nostra, ut sic dicam, Alpes faciat, concordia vires, periculum ani-

ê mos

mos. Sed quid? turbulentis & intestinis ubique dissidemus factionibus, mutuis armis distringimur, & si res dicenda est, fatum Italiæ velut adumbramus. Gothi, Vandali, Hunni, Longobardi, & si qui alii olim è Scythiâ feroces ac barbari, junxisse denuo & arma & sævitiam videntur, atque etiam quiete sua pugnant. Ducem non Attilam, non Totilam, non Theodericum, non Alboinum, sed omnes in uno Mahomete habent: Orientis dominum, Græciæ tyrannum, divitiis immensum, religione hostem; nec minùs

minùs ſævum, ſi vincat, quàm potentem, ſi velit vincere. Conſpirate Chriſtiani, accurrite fortes, pugnate viri. Quicquid Græcia olim timuit, nunc occupata fundit; in regnorum, Principum, populorum ruinam parata ſtat barbaries. Ceſſant quidem arma novi illius Darii, ſive Xerxis, induciarum ſpecie; ſed ut occaſione belli magis noceant. Cùm claſſicum Barbari canent, & mole ſua Barbari irruent, ſerò in bellum conſultabimus. Ergo tùm faciet Auguſtiſſimus Cæſar MATTHIAS, quòd timere Aſia

 poſſit,

poſſit, & cùm Germaniæ (fas ita loqui) Thermopylas Spartana velut manu occupabit ac defendet, commune periculum omnes intelligent. Non vincetur ille quidem, ſed vincendo poterit fatigari. Sic tamen niſi concurrant auxilia, niſi pro communi libertate Populi Principeſq; pugnent, incumbet Europæ, quicquid lugere Italia nondum deſiit. Sed meliora Deus! Ad ſana conſilia convertet Chriſtianorum animos calamitas priſci ſæculi, & hærentes tot vulnerum cicatrices, quibus pulcherrima terra-

rum

rum, & gentium alumna deformata, adhuc ingemiſcit. Sed ſi tantum nobis concederent fata temporum, quantum conſilia judiciáque Europæ conſenſu quodam deſtinarunt; induſtria tua Optime Fortiſſiméque PRINCEPS, prudentia tua, auctoritate tua, pullulantes bellorum civilium extingui fomites poſſent, & in unum hoſtem vicini incendii ruina converti. Quid ni dicam, quod in omnium ore eſt? Pacis & tranquillitatis Germanicæ arbiter à Regibus Principibúſque Chriſtianis deſignatus fuiſti,

cujus tutelæ ac fidei, quasi in pignus concordiæ publicæ, urbes arcésque traderentur, tumultuum caussæ: & in cujus sinu tantisper Mars quiesceret, dum sine sanguine & clade controversia componeretur. O bona consilia! ô salutaria judicia! Etenim, qui sic statuerunt, bene de Republica meriti sunt; saltem, quo Atlante niti quies Christiana posset, ostenderunt. Vtinam igitur arma partium cedant! Vtinam quantum divinæ virtutes tuæ merentur, tantum gloriæ tribuatur! Plena tandem nos felicitas respiciat;

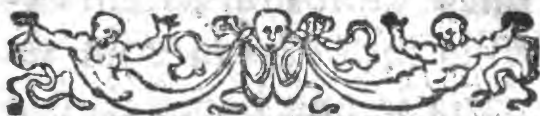
gra-

gratiórque omnibus salus sit, quia à te accepta: sed cùm laudes tuas Posteritas leget, amplius censeat, compositam tibi Germaniam, & sic Europam esse, quàm si bello vicisses aut pacasses. Mea fortassis hæc scriptio, hæc IRRVPTIONVM EPITOME, hæc ærumnarum imago cùm videbitur, commiserationem ingeret, & in exemplum porrò melioris sæcubi valebit. Inclyto nomini tuo consecrata est, & hoc ad laudem satis: illustrissimo patrocinio fulta, & satis hoc ad securitatem. Verbo absolvam; tua est, nec

ullam annorum ſeriem extimeſcet. Ego interim æterna in me beneficia tua novo velut ingenii ſigno veneror, paullatim oſtenſurus, quanti ad felicitatem & æternitatem momenti ſit, amari à PRINCIPE, & ſic animari, qui ſæculo par eſt, & pulcherrimis virtutibus terrori omnibus eſſe Barbaris poſſit; religioni verò, reipublicæ, litteris, præſidio, ſolatio, ornamento. Sic vale Illuſtriſſime & excellentiſſime

PRINCEPS,

& ſerus in cælum redi. Scripſi LOVANII, in Arce. VIII. Kal. Septem. ∞. IϽC. XIV.

ANIMADVERSIO.

PITOMEN *nemo scripsit, & vastus fuit. Molem in saxo, pretium in gemmâ æstimamus: & Colossi olim ex ære & lapide erant, Lares & sigilla ex auro. Meus tamen hic labor si calumniæ aut vitilitigio obnoxius, etiam à veteri ævo, & in Romano argumento plerique peccarunt; quorum tamen nunc brevitatem quodammodo adoramus. Res, non verba volumen faciunt: nec frustra Callimachus,* LIBRVM MAGNVM, MAGNVM *vocabat* MALVM. *Atque ego temporis patrocinio magnitudinem huic Epitomæ vindicabo:* ∞. IↃ. LXVIII. *annos narrando emensus sum, id est, quicquid ab origine Vrbis suæ ad Othonem Magnum fecere* INSVBRES, *& passi. Opus ipsum in sex libellos distinctum est: singulis impende diem, & erit quod rumi-*

nes. Distinctum autem hac potissimùm de caussa, ut in tanto temporum velut itinere, consistas per intervalla, ac respires. Quid praeterea? CHRONOLOGIAM, velut directionem supputavi, & addidi: quâ si juvare aut delectare videor, gratiam Nobili, Clarissimo, & Incomparabilis doctrinae, prudentiae, facundiae Viro, DAVIDI FLORITIO RIQVEBOVRGTRIGAVLTO *redde, Elegantiarum omnium Mystae, Magnorum Principum* AVRAICI *&* CONDAEI *Consiliario & Medico. Is cùm Inclyto Heroi suo inscribenda* INSVBRICA *mea sciret, auctor ilico fuit, ut, collatis & examinatis Scriptorum calculis, res singulas temporum serie distinguerem: id Historiae fulcrum esse: id in Floro; & Iustino. & aliis alios supplesse. Amicè profectò & opportunè. namque clara sic reddi brevitas potuit: sic potissimùm ornari donum, quod vero Historiae Sapientiaeq; Maecenati ibam consecratum. Studuit igitur Optimi* PRINCIPIS *gloriae* FLORITIVS, *& tibi, qui haec leges, velut consultum ivit: bonus & prudens utrobique, ut laudis quoque cumulum scriptioni meae adjiceret. Quod reliquum est, ama ista, exspecta alia.*

Non

Non in herba, sed in horreo seges mihi & copia est. Vt bene de Patria & Republica porrò merear, Historica, Politica, Polemica depromam; viros, cives, milites formaturus. Ad summam, cujusmodi benignitate Potentissimi REGIS PHILIPPI, *item Serenissimi* PRINCIPIS *mei* ALBERTI *sustineam munus, vi ingenii conabor ostendere. E litteris si quid miscebitur, flores cogitabis; & sic in agris maturam quoque Cererem distingui.*

Pauca illa ANDREÆ ALCIATI, *quæ adjungi passus sum, mea quidem caussa omitti poterant. Mehercle non indigeo alienis. Sed dedi hoc Insubribus, ut Insuber mihi Argumentum, & velut Breviarium faceret, clarissimæ Vir doctrinæ & famæ: dedi Iurisconsultis nostris, qui dolebant ejusmodi* ἀποσπασμάτιον *non exstare: denique dedi Historiæ, quæ tanti auctoritate Scriptoris fidem inveniebat.*

Sed heus, humanitate tua opus, ut diligentes fuisse videamur. Pag. 13. lin. 24. post & insere : Flaminius vincendo. *Notatus hic mihi in Chronologia. Pag. 32. lin. 10. fortassis rectiùs* triginta millia. *Scriptores tamen aliqui* trecenta. *Pag. 95. lin. 23. lege* Massar. *pag. 127. lin. 22.* infestus.

CLARISSIMI VIRI ET IVRISCONSVLTI,

GERARDI CORSELII,

Antecessoris apud Lovanienses Primarii, & Academiæ octavùm RECTORIS, de hac Historia IVDICIVM.

ERYCIO PVTEANO V. *Ampliss.* GER. CORSELIVS S. P.

LEGI Insubricam Historiam tuam diligenter, Præstantissime PVTEANE, eáque me mirificè delectavit, tum rerum brevissimè enarratarum ipsa magnitudine ac varietate, tum stili summa & incredibili felicitate. Æquasti Flori Iustiníque laudem; eo felicior, quòd illi sine dolore legi non possunt, jacturæ præclarissimorum Livii Trogíque operum, quæ iisdem jure an injuria imputatur: tuum autem hoc Breviarium omnis

lectura

lectura sit posteritas, sine querela melioris ullius Scriptoris per te amissi. Compendiariam scriptionem, qua Florus originem incrementaq; complexus est Romani imperii, ejusdem non minùs admiranda ruina adhuc desiderabat; quam tu nunc felicissimè præstitisti. Itaque Florum nemo leget deinceps, quin & tuam hanc Epitomam lectam velit; ne non omnem tanti imperii, qua crevit, quáque decrevit, historiam compendio percipiat. Nostra jam te tempora ad se vocant, ne cùm eventibus rerum quæ acciderünt sint admiranda, eorum memoria aliquando magni Scriptoris defectu intereat. Vale, ac famam scriptis, publico bono, perge extendere. Ex Muséo nostro, Kal. Septemb. ∞. IↃC. XIV.

IN
Amplissimi Clarissimiq; V.
ERYCI PVTEANI P.R.
Seren^mis. Belgi Principp. à Consilio;
&
Historiographi Regi,
HISTORIAM INSVBRICAM.

Qvicquid in externâ miles peccavit arenâ
BARBARVS, AVSONIÆ profugus dulcedine terræ;
Concussam Latij fortunam, INSVBRICA *fata,*
Vrbis & HERCVLEÆ *toties surgentis honores*
Eloquij vis sancta tui, vísque ignea mentis
Æternâ potuit, PVTEANE, *recondere cedro.*
Quam neque fulmineis iratus Iuppiter alis
Destruere, non imber edax, non sera vetustas
Nequicquam tentâsse velint. manet altus honorum
Intemeratus apex, tenui quem GLORIA *circum*

Remi-

Remigio, & rapidâ vehitur FAMA *alta*
quadrigâ.
Sume animos VRBS MAGNA *tuos, quando ultima rerum*
BELGICA, *& intonso tellus habitata Sicambro*
Ipsa tuis didicit festum applausisse tropæis,
Et laudes iterare tuas, quà frigida cælo
Sidera nimboso radiant vicina Trioni.
Nec minus ipsa sibi decus, aut minus audet honorum
A civi sperare suo. manet ista laborum
Vltima sanctorum non inficianda Nepotum
Linea temporibus, Patriis adjungere Fastis
Historiæ monimenta suæ. quæ prælia cerno,
Quos animos, quæ bella tibi pugnata diserto
ERYCI *celebranda stilo? stupet ipsa Deorum*
Regia, & ipsa suos miratur Belgica lauros.
Quid dubitas PVTEANE? *manent intacta tuorum*
Regna tibi, & nullos bella interitura per annos.
Te solum labor iste vocat. sic laurea Pindi
Regia, sic patrio Cleio annuit æqua labori.

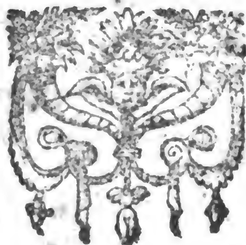
I. RYCQVIVS Gandensis.

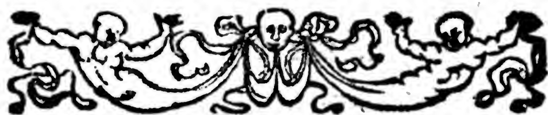
DECLAMATOR

Apud Senecam Rhetorem:

NVmquam in solido stetit superba felicitas, & ingentium imperiorum magna fastigia oblivione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem pervenisse, quæ ad invidiam perducta sunt.

ERYCI

ERYCI PVTEANI

IN

HISTORIÆ

SVÆ

INSVBRICÆ

LIBROS

PRÆFATIVNCVLA.

ATVRÆ Genio felix Italia, viris virtutibusq; potens, Orbi terrarum, & utrique simul fortunæ par olim fuit. Sed

quibus laboribus victoriísque crevit, calamitatibus depressa est: ut scias nihil in rebus humanis maximum esse, & durare posse. Freto Alpibúsque cincta, & à reliqua natura velut secreta Orientem atq; Occidentem armis junxit, mundíque terminos, suos constituit; ut domi tandem ne libertatem quidem inveniret. Subegit omnia, ut periret sæpius, omniúmq; ad ultimum fortunam, rebus conversis, subiret. Sic unius Historia gentis, & potissimùm INSVBRVM, videtur Orbis totius esse.

Hi ve-

Hi velut in limine beatissimæ provinciæ positi, & ab origine inquieti, irruentibus nunc Tuscis; nunc Gallis, agere & simul pati fortia potuêre. Romanorum, si fas dicere, quondam victores, deinceps æmuli, aut amici: sed postquam tantę potentiæ socii, iisdem malis involvi cœperunt, Barbarorum omnium rabie concussi sunt, incertum clade, an virtute nobiliores. Tam illustre ambigui exemplum fati scribere aggredior, onúsque, munere incitatus meo subeo, cui impares & hæ

vires, & anni ſint, niſi immenſam rerum magnitudinem ſtili compendio contraham, varietatémque velut Epitome complectar. Cælum ipſum, quo nihil poſt Deum majus ſublimiúſque, in picto homines globo exprimunt, atque ſanctiſſimam naturæ machinam pæne ridendis anguſtiis claudunt. Tot ſidera & lumina vincunt oculi, ſed ſimulacro fracta. Etiam terræ molem eadem ſolertia ad imaginem ducit, ſpithamæ ſubjicit, pugno concludit, talémque reddit, qualis è cælo appare-

pareret: & mireris tamen, ſic quoque lineis, zonis, aquis ſuis diſtinctam eſſe. Prudens Scriptorum facundia non diſſimili ingenio magnarum rerum invenit Breviaria, & Hiſtoriæ litavit. Florus quidem Populi Romani, tanquam generis humani facta, à Romulo ad Cæſarem Auguſtum pulcherrimo, & ſimul abſolutiſſimo Enchiridio abſolvit, cum aliquo fortaſſe molis damno, nullo veritatis. Iuſtinus (ut cæteros omittam,) quicquid Herculea audacia ſcribere Trogus Pompeius potuit,

perſecutus eſt; aut quicquid ubique gentium Reges, Populi, Vrbes geſſêre. Hiſtoriam quoque Sacram erudita Sulpitii Severi pietas contraxit, geminóque dicere libello potuit, quicquid tot voluminibus non ſuo ingenio, ſed numinis inſtinctu familiares Deo viri tradiderunt. Hoc exemplo incitatus, Inſubrum audebo bella & calamitates AB ORIGINE breviter tradere, déque Populo, apud quem vixi, & ſcribendi fundamenta poſui, bene mereri. Id ſpectavi nuper, cùm res à MEDI-

CÆO

CÆO circa lacum Larium geſtas darem: felici eventu, quia apud Belgas divini animi Heros, PHILIPPVS GVLIELMVS, Princeps AVRAICVS, virtutibus ſuis labantem Itali hominis gloriam fulcire voluit, & Palladi meæ favere. Nunc promoveo ſtilum, opúſque molior, quod IRRVPTIONES BARBARORVM IN ITALIAM, & ſic fata Orbis terrarum contineat; quódque tantum Larianos vincat motus, quanto illuſtrius eſt, Gentem quàm Virum deſcribere, ſecula quàm lu-

ſtra. Ergo hunc etiam laborem ſine gratia, ſine offenſa judicatura Poſteritas excipiet. Sed ævi noſtri homines, cùm Inſubres legent, quid PATRIÆ, PRINCIPIBVSQVE meis & debeam, & perſoluturus ſim, intelligent.

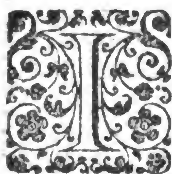
A

ERYCI PUTEANI

HISTORIAE INSUBRICÆ,

LIBER I.

NSUBRES Ticino & Abduâ, Pado & Alpibus clausi, Metropolim MEDIOLANUM habent, sed origine obscurâ. Hanc nesciri aut confundi, illustre antiquitatis signum est: nec pulchriori monumento durat rerum memoria, quàm cùm quæri eæ debent, & citra primordia investigantium industria laborat. Sic dum dubiâ antiquitate incunabula sua Româ inquisivit, Martem invênit Conditorem, & hominis opus Deo adscriptum est. Mediolanum nisi ad Minervam, olim hîc cultam, novâ superstitione referas,

 ras,

ras, Virginúmque dicas Vrbem, non unius conditoris opus putem. Crevit ipsum nomen, Catonis modò fragmentis fides, & Olanum ab origine appellatum, ut Tusco auctori Medus Insuber accederet, suáque dignum gente vicum ampliaret. Bellovesus igitur, qui Gallos per Alpes, & juncta cælo juga in alium velut orbem terrarum duxit, non condidit urbem, quod plerisque visum, sed suam fecit & coluit, velut novus parens. A Situ tamen, tanquam inter amnes mediam dicunt aliqui, linguarum consensu: aliqui ab amœnitate verna. Sed hæc ipsa ingeniorum quædam amœnitas est. A Sue lanigera, ibidem inventa, nomen derivare, ridiculum est, nisi pro vero censeam, quicquid fabulosa amœnitate arridet. Ad elevandam fidem satis; Poëtæ creditur.

TAM varia fortuna ab annis propemodum ∞. ∞. hunc populum, & potissimùm hanc urbem commovit, ut nulla aut acriùs concussa, aut pertinaciùs instaurata videatur. Lassavit tandem infesta fata, & omnibus calamitatibus

mitatibus major, ex incendiis cineribúsque pulchrior aliquoties resurrexit. Mireris post tot ruinas aut superfuisse animos viris, qui repararent damna, aut toties agitatum & eversum solum novarum patiens ædium fuisse. Sed urbs ne consenesceret atque desineret, innovari debuit; ut æterna esset, non semel exscindi. Ignem passa, à flammis reluxit, & hostili, adeóque barbaro aratro proscissa, perpetuæ augurio fœcunditatis digna fuit. Vbi aliæ occidunt, hæc cœpit; sæpiúsque nasci meruit, quæ secunda Italiæ velut Roma esset.

POPVLVS natura ferox, & promiscuo bellorum eventu, cum Gallis, Hetruscis, Vmbris velitatus, tandem Senonibus junctus, arma in Clusinos, & quia partem agrorum, quos latiùs illi possiderent, quàm colerent, non impetraret, in Romanos quoque movit. Hi pro sociis ac fœderatis intervenerant, & quos jure tueri nequiverant, armis juvêre. Ergo pro Clusinis hostes Romani erant; quibus, duce Brenno, ad Aliam flumen superatis,

via ad

via ad Vrbem ſtrage aperitur. Iam in campis victa Roma, hoſtili furori patuit, & igni ferróque miſerandum in modum vaſtata eſt. Arx, urbiſque reliquiæ mille auri pondo redemptæ, & quod omni clade fœdius erat, Væ Victis audiebatur. Actum de re Romana erat, niſi Dictator exul pactionis fidem repentina violentia rupiſſet. Cùm pretium ſolveretur, ſuos ad arma vocat. quaſi turpe auro agi, ubi ferrum ſupereſſet, pugnam inſtruit, diſperſos atque imparatos invadit. Fraude, non virtute Inſubres ſuperati, ceſsêre fatis; & à populo tandem terrarum domino debellari non puduit, poſtquam in partem magnitudinis venirent victi. Et tamen quantum Brennus potuit, plures poſtea tentarunt. Quid Britomarum, Arioviſtum, Virdumarum referam, eadem indole deinceps Reges? Britomaro duce, cùm ad arma conſurgerent Inſubres, tantam victoriæ fiduciam ceperunt, ut non priùs ſoluturos ſe baltheo, quàm Capitolium aſſcendiſſent, juraverint. Neque fuſi animos

mos remisêre. Etenim mox ſub Arioviſto de militum Romanorum præda Marti ſuo torquem voverunt. Ingens eo tempore terror Romanos invaſerat: quippe nunciato Galliæ Ciſalpinæ tumultu atque defectione; ad imperii præſidium vires Italiæ totius contractæ ſunt, & L. Æmilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. LXXX. Millia equitum, IↃCC. Millia peditum belli fœdere & ſacramento coiverunt. In exercitu Romano tantum fuiſſe armatorum quis credat? Amplius dicam: verterunt terga, etiam cùm vix pugnaſſent. Prœlium apud Aretium commiſſum: Conſul Atilius cum tribus Millibus occubuit, reliquos retrò pavor egit. Virtute, an fortunâ deinceps vicerint, hinc conjice: tam puſillâ copiarum parte cæsâ, tanta agmina fugerunt. Felicior igitur, non fortior Æmilius: iterata pugna Inſubres ſuperavit magis quàm domuit, & ad novum bellum incitavit. Ergo Virdumaro Rege reliquias virium fortunæ credunt; &, quia auxilia Gæſatorum acceſſerant, erecti,

arma

arma hostium Vulcano promittunt. Marcellus id bellum confecit: at qui vir! victor Insubrum, sed ut urbi parceret. Nam cùm in deditionem victos accepisset, de Rége potiùs quàm gente triumphavit. Et Senatus amicos quàm subjectos maluit, quos timere poterat, ornamentis etiam loco adjectis.

POST leves deinde motus longa pax fuit, & quantum à servitute Insubres, etiam ab inertia aberant. Non jam armis & bello, sed moribus legibusque dabant operam: cultu & disciplina rem augebant. Itaque plures familiæ in sociam urbem à Romanis traductæ, ædificia & templa excitata. Ne voluptates deessent, Circus, Theatrum, Thermæ adduntur; & in unius potissimùm provinciæ luxum Romana magnificentia crevit. Iam tanquam è gemino populo civitas coaluerat, & Mediolani Roma quoque erat. Prorsus Dominum non priùs sensere Insubres, quàm Gens Domina Rempublicam & libertatem amisit. Quid Dominum? parentem justiùs

ſtiùs nominem, qui armis invaſit laborantis jam imperii corpus, ut clementia digniſque tanta magnitudine virtutibus ſervaret. Sed non poterat ille civibus ſuis benignior, quàm Inſubribus eſſe; è quorum velut ſinu ad Gallicas primùm victorias, ac deinceps ad perpetuæ Dictaturæ faſtigium pervenit. Si licet dicere, Mediolanum fecit Cæſarem, Roma accepit. Auguſtus quoque cùm iraſci poterat, fidem Inſubrum erga Brutum collaudavit. Reliqui aut amarunt hanc urbem, aut inſederunt. Trajanus quidem hîc palatium, velut novum Imperatorum domicilium, condidit, quod omnes caperet. Parum eſt habitare: hîc natus poſtea Didius Iulianus. Parum etiam naſci: hîc Philippus Pater Filiúſque Chriſtiana ſacra amplexi. Maximianum Herculeum monumenta ſive templi, ſive lavacri adhuc loquuntur; is ut nihil omitteret, nomen quoque ſuum urbi dedit, & Herculeam appellari voluit. Hæc ſi ambitio eſt, ſapientiam admirare: ubi tanquam Deus erat, imperium

imperium exuere potuit. Publicè purpura posita, ex aula ad hortum, à curis ad quietem lætus transiit. Putares tantæ rei gloriam cum ipsa urbe communicatam. Sed utinam suo potiùs ingenio, quàm alieno exemplo fastidiisset fortunæ fastigium! Diocletianum secutus est. Sic verò animi inconstans; quia cùm ex Augusto privatus esset, è privato tyrannus esse voluit. Nam ut ad imperii majestatem eveheret Maxentium filium, acriter afflixit Rem Romanam: ut deinde evectum dejiceret, pater quoque esse recusavit. Iam nec in filio Maxentio, nec in genero Constantino purpuram ferens, dum insidias utriq; struit, interficitur. Frustra reliquos commemoro, ipsum Constantinum, Constantium, Iovianum, Valentem, Valentinianum, Theodosium, imperio Romanos, domicilio Insubres. Atque hunc D. Ambrosius Antistes loci, ob cædem Thessalonicensium, à limine templi rejecit, sacrisque arcuit: dignum sanè veniâ, imò laude, quia pœnæ haud gravem. Tanta & auctoritas

tás monentis, & audientis facilitas erat; ut in Antiſtite Imperator videretur loqui, & ille ſubditi habitu numinis minas admitteret. Quò abiiſtis ſancti mores! Sanè tam ſolenni exemplo Chriſtiana pietas pondus apud Mediolanenſes, atque adeò mortales omnes invenit: poſt Principem punitum quis auderet ſcelus? Conſenuerat verò jam majeſtas imperii, laſſa & effœta; Martiuſq; ille populus poſt nimiam tandem felicitatem rerum penitus elanguit. Suo & alieno ſanguine congeſſerat, quod rapi tandem poſſet. Laceratus orbis injuriæ ultrà impatiens, ad vindictam conſurrexit. Ergo ſingulæ gentes orbem terrarum in Italiâ vincent, & generis humani ſpolia inter Barbaros dividentur. Vincent Italiam; ſed quicquid illa patietur, Inſubres excipient.

NEQVE repente res Romana prolapſa eſt, atque interiit. in tantum creverat, ut non minùs difficile fuerit deſtrui, quàm evectam eſſe. Nimia tandem moles, virtutibus velut imperij fulcris per luxum ignaviámque

que ſubductis, depreſſit faſtigium: & tanquam ingens arbor annis confecta, vigoréq; exhauſta, ſtetit tanti nominis dignitas, & paullatim exaruit. Suis igitur vexata morbis Reſpublica, externis itidem vulneribus patuit. Quid dicam? irruerunt, qui peti ſolent. Sed nec vinci Romani, niſi in Italia potuêre. Hæc poſtquam Auguſtorum deſiit ſedes eſſe, opportuna injuriæ facta. Primi quoque Conſtantius & Conſtans, mox Arcadius & Honorius diviſerunt imperium: & quid niſi ruinæ faciliorem præſtruxêre viam? Quod ſub uno capite laborabat corpus, ſub gemino defecit. Sic ab Oriente ſecretus Occidens ſciſſúſque, velut fato agebatur. GOTHI, ab Arcadio ſtipendiis privati, duce Alarico, per Pannones in Italiam irruunt, gens bellis & rapinis aſſueta, & tantùm non Scythæ. Ne quis Barbariem accuſet, Ravennam petunt, cum Honorio, inibi deſide, conditionibus, non armis agunt: his uſuri, niſi Lares penatéſque in Italiâ dentur. Sed Imperatori æquo velut periculo

pax

pax bellúmque grave erat: timebat hostes, quibus impar esset, & amicos, quibus non fideret. Itaque placuit trans Alpes assignare sedem à Vandalis nuper occupatam. & Gothi in fœdus faciles, è Gallia, Hispaniáque novum depulsuri hostem, morem Imperatori gerunt. Quid fit? in Cocciis Alpibus à Stilicone, Honorii Socero, insidiis pressi, & irritati, convertunt in perfidum arma, & universum hostium exercitum furore quodam concîdunt. Sic igitur jure jam sævi, vestigia relegunt, & in prædam effusi, toto itinere victores se ostendunt. Tanquam Vandalos pellerent, Liguriam, Æmiliam, Insubrúmque fines pervolant, & turbinis instar, celeri strage involvunt omnia. Summa cladis, & generi humano insolens; Roma capitur, diripitúrque. Et quid majus? Rerum dominos debellari posse, Gothi ostenderunt, jam ipsa fortuna formidabiles: quippe subacto capite, terrarum orbis novum jugum metuebat. Verùm ut sæpius periret Italia, ultimum adhuc fatum Vrbs ur-

bium non excepit: & mitior hæc Barbaries, quia ſpoliis contenta, cæde & incendio abſtinuit. Vt ſcias irrupturos iterum Gothos, & capturos Romam; reliquerunt quod raperent. Sed divitiarum reliquiæ aliorum pariter rabiem accenderunt.

GOTHIS trans Alpes dilapſis, novam procellam Septentrio effudit. Sævus ille Attila Hunnorum Rex, ab Aëtio in campis Catalaunicis victus & profugus, à clade ferociam ſumpſit, totámque trahens Scythiam, ille humani generis terror Italię imminebat. Funditus delere Romam, & Romani tollere imperii nomen decreverat; atque huc per ſtrages & ruinas ibat. Primâ crudelitate Aquileia periit, & tanquam unâ flammâ mox Concordia, Opitergium, Altinum, Patavium, Alteſte, ac deinde tota illa maritima regio conflagravit. Adhuc in Tranſpadanis luſerat Hunnorum barbaries, niſi eadem calamitate Inſubres Liguréſq; obrueret. Ergo aliarum urbium fatum etiam Mediolanum excepit, & cùm avaritiæ hoſtium ſufficeret, crudeli-

crudelitatem minimè ſatiavit. In homines & tecta ſævitum, igni, ferro, manu: pulcherrimam urbem brevis furor excîdit. Neſcio quo ſidere: ſed veſtigia quondam Annibalis & vota Attila ſequitur. Quid tamen? cùm lenior non eſſet, nec felicior fuit. Padum tranſit, omnia cædibus incendiisque implet, ultimam ſævitiæ procellam in Dominæ urbis mœnia ac templa effuſurus. Sed quò ruis immaniſſima bellua? ad crudelitatis famam hæc jam ſatis. Cohibe impetum, & fumantem à tergo recenti incendio regionem reſpice: cladi ſi credis, vix quicquam votis truculentis jam ſcelus adjiciet. Romam petis? Mediolanum Roma fuit, & cum Inſubrum urbe reliqua Italia concidit. Mirari juvat: Metus, an aliud conſilium mentem Tyranni impulit? an occulta vis fati? interruptus ſævitiæ curſus eſt, & quia iterum non ſpernendis copiis occurreret Aetius, immenſus ille jamque gravis præda exercitus relegit veſtigia: prorſus poſtquam divitias rapuit, timuit vinci. An-

ci. Annuo tamen tributo (prô pudor!) pacem ab Attila Valentinianus emit, Augustus à Barbaro, & clade quàm dedecore carere Imperium maluit.

POSTQVAM cessavit hæc tempestas, sudum paulisper fuit, pulsisq; non armis, sed fœdere ad hiemem suam Hunnis, ver quoddam Italiæ rediit. Insubres instaurare cum animis fortunas quoque cœpere: Mediolanum domos & templa, Eusebio Antistite annitente, recepit. ut calamitatis duraret memoria, novam rudera urbem fecêre.

ANTHEMIO ad imperium Occidentis evecto, Patricius Ricimer, cui filiam ille desponderat, Mediolanum regebat, munere præfectus, imperio dominus. Sed inter socerum generúmque gravia odia, in bellum tandem erupêre. Alter caussa, alter viribus melior, parem tamen animum adferebant. Vires autem caussam & felicitatem fecêre. Tanquam Insubres sæpius Romam possent capere, Ricimer infesto exercitu Anthemium petiit, & obsedit. Salutis igitur

igitur ſpes unica in auxiliis Gothorum, qui Belimere duce è Gallia adventabant, Romanorum ſcilicet caput protecturi, nuper hoſtes & propemodum everſores. His ad pontem Hadriani prœlio victis, quo dux ducem interemit, majori vi urbs oppugnata, & capta eſt. Anthemium Ricimer in poteſtatem redactum per ſummum ſcelus necavit, Socerum & Imperatorem. Sed in urbem miles debacchatus, quicquid nupera Gothorum barbaries reliquerat, diſſipavit. Ricimeris vota impleri perfidia non potuêre: ad imperii faſtigium cùm properat, morbo correptus obiit, vir fortis, ſed alter in Republicà velut Stilico; niſi felicior etiam, quòd non plures Imperatores evexit, quàm ſuſtulit. Mox verò poſt Olybrium Glyceriúmque vitio creatos, imperii inſignia Iulio Nepoti Momyllus eripuit, ultimus in Occidente Auguſtorum.

ITALIÆ jam Reges fata deſtinabant. Itaque ODOACER, HERVLORVM Princeps, ab extremis Pan-

noniæ finibus bellum parat. Nequid ad terrorem desit, simul Turcilingi, Scyri, & Rugi veniunt, sævientis nuper Attilæ auxilia & robora. Primo impetu Insubres petiti. Ticinum captum dirutúmque. Mox provoluto velut armorum turbine, in potestatem quoque hostium Mediolanum venit: Mutina, Rhegium, pluréfque urbes excîsæ. Vt scires à nupera plaga languere adhuc Italiæ vires; contemptæ sunt, & quicquid pro Momyllo stetit, novi Attilæ furorem aut sensit, aut timuit. Postremò nec Roma jam obsessa atque circumdata, hosti minanti ausa resistere, tanquam ad originem rediret, & fortunæ suæ incunabula, Regem Odoacrum salutavit, passa & Momyllum purpura exui, & non sine ludibrio in exilium expelli. Ergo Regia potestas Italiam deinceps tenuit: Imperium verò ut in Augusto cœpit, ita in Augustulo, quo Momyllus nomine fuit, desiit. Odoacer regnum armis occupatum, jure legibúsque stabilire aggressus est, non minùs

minùs jam lenis Rex, quàm violentus victor. Sed nec in domicilium Roma placuit, quæ magnificæ duntaxat, & malè tutæ latebræ essent. Pro regno excubiturus, Ravennæ, velut in specula Italiæ consedit, proximósque Insubres peculiari affectu sibi obstringens, duplicato recenter tributi onere liberavit. His verò gravis molestúsque insolenti præfectura Pelagius erat, sed ut illustriorem Regis clementiam faceret. Amplius sanè fuit, liberari sumptibus populum, libertati assuetum, quàm omnino pressum non esse. Odoacer, quia durare injuriam noluit, dedisse beneficium visus.

IN novo statu quies hæc magis fuit rerum quàm securitas: ad majores calamitates, ludente adhuc fortuna, populi surrexêre. Post Herulos iterum GOTHI, & ab eodem Danubio moverunt arma, Romano nomini velut noctem illaturi. THEODERICVS acer spiritu juvenis, cùm virtutis præmia à Zenone Imperatore exspectaret, Italiam popoſcit,

quam debellaret: data est, & quid nisi in prædam? Barbari tamen, non tanquam ad bellum, sed ad novas sedes profecti, arma simul & fortunas bajulant: ducunt unà liberos, conjugésque: Alpium claustra, hoste nequicquam renitente, penetrant; & hæc prima victoria fuit. Ad Natisonem mox amnem fortuna quid constituisset, explicat. Pellitur Odoacer, nequicquam strenuus, castrísque Herulorum Theodericus potitur. Sic jam quasi Romani desiissent, de Italia decernunt Barbari. Interea è Gallia Æduorum tyrannus Gundobaldus in Liguriam irrumpens, non minori perfidia, quàm strage (fœdus enim illi cum Odoacro) longè latéque cuncta populatur. Summam tum quoque calamitatem Vrbs Insubrum passa, nisi quod capta non fuit. Adversus vim repentinam satis munita, restitit: tamen velut in agris eversa, regionis totius incendium deplorabat. Hostis quoque non tam belli, quàm latrocinii caussa venerat, pari avaritia & metu, ad præ-

ad prædam & rurſus ad fugam paratus. Quia divitias haud potuit, homines rapuit: non ætati, non ſexui pepercit. An graviùs nocere Gothi poterant? Sub vinculis ibant viri & feminæ, pueri & ſenes, trans Alpes ſub Barbaro jugo alienos mox culturi agros. Fato quodam exhauſtam incolis provinciam dixiſſes, quam Gothi incolerent: quippe ſolitudinem invenerunt. Odoacer autem è fuga Veronam ſe receperat, & collecto exercitu inſequentem à tergo hoſtem nova, iterúmque infelici pugna excepit. Semel fuſus frangi faciliùs potuit. Poſt Natiſonem, mox Atheſim, & poſt hunc Abduam majori clade invenit. Tanquam aquæ ſitirent ſanguinem, ad amnes pugnatum eſt, & ut tertiò infelix eſſet Odoacer, fruſtra ad Inſubres fugerat. Vidit igitur Mediolanum Regem ſuum victum, nec defecit: ſic quia fidem coluit, obſeſſum eſt. Verùm difficilius Theoderico fuit, mœnia Inſubrum, quàm caſtra Herulorum capere; clauſos cogere, quàm

quàm fugientes dissipare. His muris si credidisset fortunam suam Rex victus, citiùs consulere rebus potuit. Sed hostis victoriæ cursum populi unius pertinacia impediri indignatus, cùm & persequi statim vellet Odoacrum, & nihil non suum à tergo relinquere, toto marte urbi incubuit. Tormenta admota sunt, & quicquid vis potuit, factum. Ira quoque Barbaris robur dedit, cùm hostium stragem vel sua quærerent. Ergo necessitate pressi Iusubres, vinci, quàm perire maluerunt: & deditionem Laurentius Antistes ipse suasit. Neque segniter à reliquis urbibus populísque ad novum Regem descitum. Odoacer Romam profugiens, occlusam & addictam hosti urbem invenit. A Ravennatibus admissus, varia fortuna excepit vim hostis lassavitque, & propè fregit. Theoderico tandem, quia pro voto bellum non esset, pax placuit: sed cùm parum esset, in regni duntaxat partem venisse, societatis fidem scelus vicit. Interitúque Odoacri perfectum est.

Sic

Sic Gothi Italiæ potiti sunt,& agros, Rege dividente, acceperunt. Quàm grave vulnus Gundobaldus intulerat, tunc apparuit. Suffecit nova advenis terra, & apud Insubres solitudo adhuc erat. Rura arboribus vitibúsque spoliata horrorem induerant: sine fruge & segete tam felices torpebant glebæ: cultores non erant. Itaque intercedente Epiphanio Ticinensium, Laurentio Mediolanensium Antistite, captivi è Gallia postliminio reducti sunt, & fertilitas rediit. Sed quàm pulchrum hoc certamen inter Barbaros! Alter Regum pretium obtulit, alter recusavit. Ille suos esse testatus,quos liberare voluit: hic injuria se rapuisse, quos tam benignè reddidit; & sanè magnum accepit lytrum, quia non admisit.

ATQVE hinc triginta annorum quiete deliniti Insubres, quia oblivisci calamitates potuere, ausi deinceps non timere. Quid tamen est? cessant interdum mala,ne desinant; & perfunduntur meliori rerum aura

morta-

mortales, ut ab intervallo sumant animos, ac redeunti calamitati sufficiant. Fortuna velut flamma est, residere solet, & novo mox incendio erumpit. Sæva est, & ut amplius noceat, decipit. Interea Theodericus, quamdiu vegetus, bonus quoque fuit, ad ultimum deficiens, & tanquam nimia felicitate obrutus, graves annos sævitia & injustitia fœdavit. Symmachum Boëtiúmque viros optimos sanctissimósq; non contentus Ticinum relegasse, interfecit. Arrianis addictus, pressit Orthodoxos, ipsumque Pontificem Maximum Ravennam evocatum, velut ad terrorem omnium, vinculis, fame, siti maceravit. Minori scelere occidere potuit. Sed feliciùs quoque in carcere Pontifex, quàm Rex in thalamo diem paullo pòst obiit. Horrore subito correptus, cùm occisorum à se manes tanquam præsentes minantésque metueret, impar conscientiæ fuit. Deus ingessit hos stimulos, vindex scelerum: & illatæ mortis pœna tyranno fuit Nemesi sua extingui.

AD

AD nepotem ATHANARICVM ſceptro devoluto, turbari novis motibus Italia cœpit: & quid mirum? puer regebat.

MAIORI etiam inſania THEODAHATVS deinde Rex arma Iuſtiniani provocavit, quibus tandem VITIGES vinceretur. In hunc Beliſarius ivit, Italiæque viſcera victor percurrens, etiam Mediolano potitus eſt. Siquidem Inſubres Gothorum dominium, quia factionibus turbidum, & bellis cruentum, indignati, fortunam Iuſtiniani adorabant. Proficiſcitur ad Beliſarium Dacius Antiſtes Mediolanenſium, nec non primores urbis: fidem obſequiumque polliciti, præſidia petunt. Vix defecerat urbs, militémque duce Mundila admiſerat, & obſideri à Gothis cœpta eſt. Miſſus à Vitige cum copiis Vraias, novum hoſtem acriter ſtringebat. Quippe hac una urbe domita, aliarum rebellio videbatur levi bello frangi poſſe. Frenum capiti injici, membra ſequi. Sed & auxilia à Theodeberto Francorum

Rege

Rege venerant. O præproperum defectionis consilium! Mediolanenses, cùm vim sustinuissent, fame victi sunt, & in deditionem venerunt. Sed nulla fides crudelitatem remorata est. Tanquam infra pacta rebelles essent, in homines (neque hîc vindicta stetit,) in muros miserabili penitus strage sævitum. Horreo dicere: interfectorum multitudo trecenta millia implevit. fœminæ, quas ætas aut forma commendaret, in servitutem libidinémque Burgundionibus datæ. Quid amplius sævus Mars potuit? mireris à tanto funere resurgere urbem potuisse.

VITIGE verò Constantinopolim à Belisario abducto, novus etiam horror Italiam corripuit: pro Gothis ILDOBALDVS, & mox TOTILAS pugnavit. Bone Deus, qua fortuna! Romam ipsam acri obsidione cepit, imò ut diutius sæviret, tecta domósque diruit, & quod reliquum erat civium, pepulit. Vrbem incolis, an incolas urbi eripuerit, dubites. Sed redeunt Romani, & jam, quasi vi-

vere

vere alibi non possent, ruinas occupant. Ergo has quoque, iterato bello expugnat Totilas, & Conditoris nomen post Romulum affectans, instaurat. Quid amplius? Narseti, qui Herulos, Hunnos, & Longobardos in auxilium Romanis ducebat, occurrens, ignoravit in Eunucho virum esse. Quippe circa Appenninum prœlio victus interiit, cùm suo ipse velut funeri ante pugnam equestri spectaculo prælusisset.

Et tamen fuit in Teia Rege, quod post Totilam timeretur. Ille in ultima Gothorum fortuna animos pugnantibus addens, sic se objecit hosti, tanquam solus exercitum faceret: ultimúsque Regum priùs vitam, quàm diadema posuit. Vt pugna speciosa, sic quoque mors fuit: caput extincti hastæ infixum, quid nisi virtutis Gothos admonuit, & simul vindictæ? Tanta pertinacia secundo tertióque die pugnatum est, ut par strages, æqua victoria esset. A semiviro duce vinci Gothos puduit. Et quid ni tamen membra capite destituta

ſtituta caderent? Laſſa utrinque feritas, conditiones pacis admiſit: & quia periculoſum, cum deſperatis ultrà pugnare, fœdere quàm ferro paciſci Narſes maluit. Libertas Gothis conceſſa, & agri quos poſſiderent. Ergo è caſtris, & ex ipſa Campania (hîc certamen fuit) longo agmine Mediolanum, Ticinúmque Gothi petiêre: & ab hoſte in terram converſo ferro, vitæ ſubſidia ſudore, non ſanguine parare cœperunt, alieno ſi non jugo, certè imperio obnoxii.

ERYCI

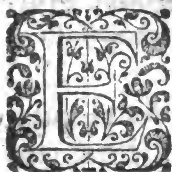

ERYCI PVTEANI

HISTORIAE INSVBRICÆ

LIBER II.

XTINCTA jam Italiæ bella, mitioribus videbantur fatis locum facere, cùm subito classico omnia inhorruerunt. Novæ (mirum!) & ex ipsis velut Galliæ nivibus, flammæ: si furori crederes, ipsum quoque fretum transgressuræ: tanquam parum esset terram jam exhaustam corripere. Valido impetu Franci & Alemanni irruunt: & occasione belli ad arma Gothi revertuntur. Sed hi tamen (exigua quies quantum potuit!) robur in agris reliquerant. semel subactos, sive mitiga-

 tos,

tos, resurgere fortuna noluit: sed & Transalpini exercitus vota retardavit. Variis igitur cladibus tres simul populi attriti, tandémque Italia pulsi, reliquere sedes, quas Longobardi raperent.

DUM hæc aguntur, Narses, rebus tam feliciter gestis, ut victoriæ fructum omnibus communicaret, instaurare passim belli damna cœperat: alibi è ruinis ruderibúsque urbes educere, alibi populos egestate pressos sublevare. Prorsus, ut magis illustraret victoriam, benignus & liberalis. Cùm hostes non essent, calamitatibus bellum indixit. Plus jam erat erigere Italiam, quàm vicisse. Ergo Mediolanensibus animi, & paullatim vires rediêre. Ad urbem ipse Narses venit: mœnia reparat, templa condit. Tum quoque ejusdem iam plus quàm viri auspiciis Religionis res compositæ, & Summi Pontificis auctoritas apud Insubres stabilita. Dignus Italia erat, qui tam clementer ac piè præerat. Sed tanquam his artibus affectaret regnum, à Iusti-

à Iuſtino Imperatore Conſtantinopolim evocatus. Acceſſit & Auguſtæ Sophiæ convicium: ùtpote quæ in Gynecæo & lanificii penſo ſe opera ejus indigere ſcriberet, utíque velle. Quid ni generoſum pectus petulantia mulieris irritaret? Vt major jam feminis videretur ille Gothorum victor, incurrere ſcelus maluit, quàm ſuſpicionem delere ſceleris; perdere Italiam, quam relinquere. Ordiar, inquit, tramam, quam vires imperii non retexent. Longobardos igitur, eo tempore militia formidabiles è Pannonia advocat: eorum Regi Alboino Italiam in prædam ſpondet, aditu obtentúque facilem; quippe viris vacuam, & à recenti adhuc calamitate languentem. Bone Deus, quanto faciliùs vocantur Barbari, quàm pelluntur! Tanti quoque erat à Narſete incitari. Audiunt, ſe accingunt, & conceſſa Hunnis Pannonia, conjuges, liberos, fortunáſque transferunt. Putares Gothos redire. Narſes, quia cum gloriæ detrimento conjunctam vindictam ſerò deprehendit.

hendit, captum temere damnat consilium. qui profligarat bellum, novæ calamitatis auctor audiebat: & major offensa proditæ Italiæ erat, quàm servatæ gratia fuerat. Itaque dum inter iram ac pœnitentiam hæret, animum crucians, morbo ac dolore interiit. Pulchrè mori potuit, si non debellasset hostes, ut induceret.

INTEREA Longinus Exarchi titulo armatus venit: & Græcanicum nomen, Imperatoris auctoritatem indicabat. Munere usus est: statum Italiæ ordinat, urbes præsidiis firmat, copias in promptu habet, impetum Longobardorum excepturus. Fama gentis terrorem incusserat, & tanquam ultimo incendio obruenda provincia contremuit. Victa metu imparem bello se confessa est, & Longini quoque conatus retardavit. Itaque victoriæ desperatio prima clades fuit, dum sine obstaculo Alpes patent. Hinc Aquileia capta, reliquæ circumquaque urbes ad deditionem compulsæ. Et leniter adhuc vincebant Barbari, quasi molliori cœlo ad huma-

humanitatem traducti: ſedem, non ſtragem quærebant, Attilæ veſtigia magis, quàm exempla ſecuti. Et tamen quocumque ibat ille ſine crudelitate victor exercitus, fuga incolarum erat. Inſubres demum ſuo quodam fato auſi reſiſtere, mœnia hoſti objecêre. Sed animos vires ſecutæ non ſunt. Alboinus Brixia, Bergamo, Laude, Como celeri fortuna expugnatis, Mediolanum aggreſſus eſt. Populus, Antiſtite licet optimatibúſque deſtitutus, bellum excipit. Priùs tamen (& hæc clementia Regis fuit) minis, quàm armis tormentíſque urbs oppugnata, cùm ſeveritatem timeret hoſtium, fidem amplexa eſt. Et quanti hanc deditionem Barbari fecerunt! quaſi tota Italia capta eſſet, victorem ſalutant Alboinum, haſtámque Regium pro more gentis inſigne eidem tradunt. Ticino mox admota ſunt caſtra, & toto fruſtra triennio hæſerunt: tantæ molis fuit capere urbem, quæ Longobardorum Regia eſſet. Sed Alboinus, ne unius opidi labore belli

fortunam consumeret, parte copiarum circa muros relicta, Æmiliam, Tusciam, atque Vmbriam percurrit. Facile bellum mitem quoque victoriam fecit. Inde Ticinum regressus, & indignatus plus unam urbem, quàm provinciam non unam posse, vertit ad ferociam animum, & cruentus voto, internecione se deleturum, quantum intra mœnia esset hostium juravit. Sed scelus omine impeditum, obstrictásque religione minas vis numinis dissolvit. Victam ecce urbem Regi ferociter ingredienti, in ipso portæ limine equus procubuit, hæsitque. non stimuli, non verbera quadrupedem movebant. Sed & amplius spectatores admiratio defixerat. Tunc nescio quis divinitus suggerens, Aditum, inquit, ô Rex, clementia aperi, & parce populo quem lanienæ destinasti: crudelem te fata nolunt. Cùm ille annueret promitterétque, equus sponte exiliit, & jam meliorem quoque benigno decreto Victorem invexit. Sanè regiæ virtutes in hoc viro erant, & Italia

lia dignæ. Is cùm rebus firmatis nullius hostis arma timeret, conjugis Rosimundæ scelere interiit. Iræ caussa: è cranio patris, marito propinante, biberat; adeóque contumeliæ impatiens fuit, ut adulterii fraude vindictam quærens, mœchum & parricidam mox admiserit conjugem, tam libidine audax, quàm cæde nefaria. Sed quæ incesti matrimonii fides! Ravennam cum conjuge & thesauro regio profecta, cùm ad tertias novo scelere adspiraret nuptias, cruento propemodum adhuc marito infectum veneno poculum, porrigit, è quo & ipsa coacta bibere, punivit facinus quod commiserat.

Alboino successit Clepho, sævus moribus, & quia ultro asscitus ad regnum, superbus. Primùm in populo, jam domito & subjecto, quæsivit hostes, ut affligeret; qui potentia aut opibus excellerent, aut pulsi aut necati: & jam crudeliùs regebat Clephò, quàm Alboinus vicerat. Prorsus alter cepisse tantùm provinciam visus est, alter jugum imposuisse.

Mox cùm sævitiam Rex novus domi fatigasset, bello in hostes erupit. Tanetum opidum; ac deinde Forum Cornelii expugnat, quod exstructa arce communitum, mutato nomine Imola vocari cœpit. Verè traditum est, durare violenta non posse. vix menses duodeviginti regnum tenuit, & suis omnibus gravis, à puero familiari interfectus est.

HINC triginta Duces, an tyrannis Vrbes singulæ specie libertatis oppressæ sunt: & sic tamen, quod mireris, res Longobardorum incrementum sumpsit. Mauritius Imperator Iustino Tiberióque animosior, Italiam vindicaturus, armis consiliisque pressit Barbarorum ferociam, Smaragdo Exarcho, sed paullo pòst acriùs erupturam. Quia & à Childeberto Francorum Rege vis imminebat, non jam pro regno, sed pro salute Longobardi surrexêre. Itaque quod utilissimum rebus visum, abrogato Ducibus imperio, unius rursus potestatem amplexi, creare Regem maluerunt quàm accipere, suo quàm alieno pacis

no pacis militiæque sacramentum jurare.

Avtharis Clephonis filius insignia accepit, & difficillimo tempore egregiè tutatus est, majestatem quoque regiam Flavii cognominis adoptione commendans. Vt regnum firmaret, Iustitiam coluit: cùm armis hostilibus urgeretur, primum tamen vitiis bellum intulit. Furta, rapinæ, cædes severissimè vindicatæ; nulla violentia, nullæ insidiæ, nisi in hostem. Sic domi victor, nullam foris cladem timuit. Felices jam sub tali jugo Insubres, nisi majori velut morbo religio vacillasset. Sed frustra humana constant, ubi diuina turbantur, & pessimus ille morbus est, qui à capite promanat. Christiana sacra, sed cum errore, Rex amplexus, Arrii opinionem imbibit, imò propagavit; summum numen coluit, ut tamen impius esset; sic verò & strenuè rem gessit, ut insidiis peteretur. Childebertum in se emptum, & jam effusum, semel muneribus, iterúmque, quia amplius Imperator dede-

rat, armis repulit: nec fortunam dimittens, citeriorem mox Italiam pænè omnem Insubribus adjecit. Quiescere tamen Franci non potuêre: tanquam proxima clade irritati, in Italiam redeunt, copiisque divisis agros passim populantur. In nova trepidatione tertium victoriæ genus Autharis commentus est, non pugnare. Suos ubique mœnibus clausit, impetum hostium sustinuit, levique mora enervavit. Sparso per campos Francorum exercitui gravis Autumnus fuit; & qui arma Longobardorum adhuc non senserant, morbis vexati: stragem dysenteria, & in fugam simul reliquias copiarum dedit. Autharim igitur prospero successu rerum, recentibúsque Theodelindę nuptiis frustra lætum, repentè veneni insidiæ sustulerunt.

Regni habenas uxor THEODELINDA, virili prudentia femina meruit. Illa quod comitiis fieri non potuerat, novis nuptiis effecit: sibi maritum, Regem genti, AGILVLFVM Taurinatium Ducem elegit. Prorsus ut vir-

ut virtutem, non virum quæsiisse videretur. Atque tam fortunatum conjugium non credenti Agilulfo antea augur prædixerat, cùm in manum Autharis primùm Regina veniret, stipite tum è septis tabernaculi sive thalami fulmine icto. Theodelinda non minùs pia quàm prudens, quo consilio fortem elegit Regem, eodem conatu ad veram religionem perduxit. Itaque Arrianorum error passim explosus est, purúsque Dei cultus apud Insubres resplenduit. Templa ac monasteria magna liberalitate passim restituta ac dotata; viri religiosi in pretio habiti; Ecclesiarum Antistites, qui passim jacuerant, ad pristinum auctoritatis fastigium evecti. atque ea Insubrum felicitas à D. Gregorio meruit celebrari. Quis neget majora jam Authari Agilulfum fecisse? Pietate fundata, & pace cum Francis inita, ad arma adiecit animum; sic quidem domi forísque felicia. Namque rebelles domuit: Romanum, & postea Callinicum Exarchos acri bello compressit.

pressit. Interea Theodelinda iisdem velut virtutibus domi Reginam agens, tam generosè pacis fructum subditis ostendit, quàm gloriosè in hostes signa Agilulfus circumtulit: digna profectò quæ maritum semper victorem haberet. Moguntiaci Regiam, templumq; erexit, D. Ioanni Baptistæ sacrum, quem deinceps Tutelarem suum Longobardi habuerunt. Parum verò tam splendidis structuris ornare Regium nomen, nisi plus esset quod dedit. Inter alia munera, ferrea quoque corona, sed omni auro potior, qua (si Annalibus fides) novos Reges Archiepiscopus Mediolanensium insigniret. Atq; hoc jus à D. Gregorio tributum Adeodato Antistiti dixeris; partim ut Ecclesiæ cresceret dignitas, partim in Theodelindæ gratiam; quæ ad hoc solum regnare visa est, ut pietatem promoveret. Hinc à Smaragdo, rursus Exarcho, novus apparatus belli, sed mox confractus. Vinci Agilulfus non potuit. Externis quoque auxiliis instructus, quæ Cacanus Rex

Hunnorum è Pannonia submiserat, Cremonam, Mantuam, Brixillum subegit. cùm debellare Italiam totam posset, pacem pepigit, & ad regnum jam promoto filio Adalvaldo, fatis concessit.

Theodelinda tum quoque digna, quæ cum filio regnaret. Et ut scires feminam rerum potiri, totum sine armis decennium habuit.

Adalvaldum in amentiam prolapsum, & sic sævum, Ariovaldus excepit, pacis cultor; sed quod omni bello gravius fuit, veræ religionis hostis. Igitur apud Insubres iterum Arrianismus pullulavit, & per quietem temporum vires recepit. Ariovaldus postquam sola paucorum annorum impietate strenuus fuisset, conjuge relicta Gundeberga decessit.

Huic, ut antea Theodelindæ, Regis legendi optio data; & mulieris judicio, an affectu dicam? sceptrum Rotharis obtinuit, ille Arrianæ hæresi pertinaciter addictus. Omninò rediisse Ariovaldus videbatur. An dicam?

dicam? perniciosior etiam, quia errori arma junxit. Sic quantum vicit, impietati adjectum est. Cottiæ Alpes, & Opitergium, aliáque nonnulla opida militia & imperio Exarchi tenebantur; hæc omnia infesto exercitu perdomuit. Inde translata in Æmiliam tempestate belli, non procul Mutina octo Romanorum millia cecîdit: qua victoria tanquam debellatum esset, aliquamdiu ab armis Exarchi cessaverunt. Tum verò, ut aliquid in otio Rex ageret, Longobardorum leges tabulis mandavit, quæ eousq; solo usu viguerant. Quippe consuetudine firmata erat Iustitiæ religio, & superfluam scripturam mores fecerant. Hi tamen ut durarent boni, scribere leges & obiter augere libuit: totúmque illud litteris consignatum *jus*, Edicti nomen accepit.

ROTHARIM RODOALDVS filius insecutus est, & pacem quam invenit stabilivit, ut regni, sic erroris paterni heres. Sed nemo sola hæresi malus fuit: impietas sceleribus stipata

pata incedit, non ſuæ tantùm pœnæ obnoxia. Vnde & Regem ipſum peccantem vindicta excepit, qui libidini indulſit, ut injurius eſſet. Crimen & exitium confer: ſtuprum matronæ Longobardæ intulit. Sic cùm priùs ſuam ipſius majeſtatem, quàm alienam mulierem libidine violaſſet, & Rex jam mœchus contemni poſſet, à marito adulterii vindice interfectus eſt.

HINC regnum ARIPERTO, qui amitam Theodelindam habuit, obvenit. Nihil tum etiam de tranquillitate publica delibatum. Sed ille paucis pòſt annis fatali morbo decumbens, duos filios regni heredes inſtituit, PERTHARITVM & GVNDEBERTVM. Prorſus cæco affectu Regem utrumque eſſe voluit, ut colliderer.

PATRE extincto, pari jure & gradu ſceptra arripiunt: & ut jam tum diffidere ſcires, urbe & domicilio ſeparantur. Sed quomodo regnum ambos caperet, quos una Regia non capiebat? Gundeberto Ti-

D cini,

cini, Perthárito Mediolani sedem figente, unum sub gemino capite esse corpus non potuit. Populi velut imperio divisi, dum coguntur in diversum conferre obsequia, acrem deinceps malorum flammam sustinuerunt. Nimis verum est, ipsa naturæ vincula dominandi perversa cupidine dissolvi. Hostes facti, qui fratres erant: nihilque profuit, eodem sanguine concretos esse, in iisdem visceribus priusquam nascerentur, velut domo habitasse, in iisdem deinde laribus educatos. Sed parentis culpa hoc filiorum scelus coaluit, qui esse utrumque voluit, quod ipse exstiterat. Si rectè calculum ponas, satius fuerat, duo ex uno regna institui, quàm duos in uno Reges esse. Gundebertus, quia in totam patris fortunam non venit, odisse Perthiaritum cœpit, & germanum suum, & coheredem. Non ut melior, sed ut securior esset, tacito scelere insidias molitus est. Quia irrito eventu, & jam timendæ doli vices essent, moræ impatiens furor, ad vim prosiliit; fieríque

que bello hostis debuit, qui ut regno pelleretur, frater erat. Res tanta alienis viribus tentata est, cùm dubiæ aut invalidæ domesticæ viderentur, adversus parem, & infensum. Itaque auxilia à GRIMOALDO Duce Beneventanorum petita, & in fœderis pignus Regis soror matrimonii pactione promittitur. Nuptiarum interpres Garibaldus ivit, Taurinatium Dux; sed rerum novarum amans, legationis munus nefario consilio in damnum mittentis convertit. Namque discordiam fratrum in occasionem novę potentiæ Grimoaldo commendans, non opis ferendæ, sed regni invadendi auctor fuit. Facilè homini dominandi cupido persuasum est, ut sceptri causa fraudulentus esset. Perdere fidem, quàm occasionem maluit, illam velut manu oblatam; & ingenti simulatione designata tegens vota, copias adduxit. Garibaldus præmissus, ut adventum auxiliatoris renunciaret, qua fraude legationem obierat, sceleris compendium ordinavit. Namque Gunde-

berto suasit, ut in ipsam Regiam Grimoaldum exciperet. Hunc honorem amico deberi, & cui sororem desponderat. De fide si fortè dubitaret hospitis, lorica muniret corpus, hanc veste contegeret. Placuit cautela. Sed doli architectus ad Grimoaldum rediens, verborum scena mutata, circumspectum armatúmque esse jussit: strui à Rege insidias, adeóque cædis patrandæ caussa loricatum incedere. Sic utrimque suspensis animis, in amplexum conveniunt. Grimoaldus postquam contactu armaturam explorasset, veras ratus insidias, stricto ferro Regem stravit, & tanquam vitaret cædem, intulit. Quid timeret, satellitio, & exercitu munitus? Sed ut faciliùs quoque regnum invaderet, insidiatorem necessitate peremptum publicavit, non fecisse se vim, sed occupasse.

TAM tragico nuncio obstupefactus Pertharitus, ampliúsque tyrannum, quàm fratrem timens, fugam ad Cacanum Hunnorum Regem arripuit,

ripuit, Rodelinda uxore, & filio Cuniperto Mediolani relictis. Sed jam magna sui parte miser, & in carissimis pignoribus captus, cùm à Rege hospite reiiceretur, ad hostem redire statuit, & cujus sævitiam timuerat, clementiam experiri. Quid votis obesset? non regnum, sed incolumitas quærebatur. Etenim Pertharitus, quasi pati jam fortunæ contumeliam posset, fratre occiso, supplex esse sustinuit; & quia amplius putavit Grimoaldus, reddere vitam, quàm regnum eripere, facilis fuit. Longè tamen aliud fata ordiebantur: ut nec securus esset, qui parcere voluit; nec liber à discrimine, qui salutem duntaxat pactus erat. Atque interea Rex novus destinatis nuptiis potentiam firmaturus, desponsam sibi virginem, tori sceptrique sociam assumit. Et sic in familia Ariperti Regium permanere nomen videbatur: quippe post filios gener diadema sumpserat. Venit igitur Ticinum Pertharitus, & suæ oblitus appellationis, Sororem Reginam salutavit. Plenus

mutuæ benevolentiæ hic congressus fuit, ac planè redire ad felicitatem profugus videbatur, nisi quòd non imperaret. Domus & familia quasi proximam nupero splendori vitam acturo datur. Quid fit? visendi & salutandi caussa cùm frequentes confluerent, partim Longobardi, partim Insubres; humanitatis Regem pœnituit. Sic officia nocuêre; & quia in exemplum benignitas miserantis valuit, extincta est. A populo coli, & regnum moliri, juxtà habitum. Itaque ut Rex metu solveretur, secundum parricidium non exhorruit. nuper manu, nunc imperio cruentus, morti Pertharitum destinat. Sed nihil insidiæ, nihil percussores immissi potuêre: elapsus est. Amica & ingeniosa Vnulfi fraude beneficium salutis stetit, qui inclusum & obsessum ursina pelle circumtegens, & tanquam pro mancipio pellens, cubiculo ejecit. Dolum ingesta quoque verbera vestiebant; & quia nox erat, falli satellites potuêre. Facinus quemadmodum Regi displicuit, ita fidei exem-

exemplum laudatum eſt. Perthariti cauſſam Franci, ad quos confugerat, bello & vindicta dignam arbitrati, ingentibus copiis in Italiam perrumpunt. Hos viribus deſtitutus, aſtu Grimoaldus propè Aſtam aggreditur. A levi prœlio metum ſimulans, fugam capeſſit, & caſtra, vino ciborúmque lautitiis capiendo hoſti referta, deſerit. Franci fauſto victoriæ auſpicio decepti, & in ventris prædam effuſi, tanquam ad epulas, non pugnam veniſſent, vino ſe onerant, & in dolia prœliantur. Priùs igitur ebrietate, quàm bello victi, cladem ſuam ſtrati adumbrant. Quippe poſt ſecundam vigiliam ſomno vinóque merſos Grimoaldus adoritur, tantámque ſtertentium ſtragem edit, ut plus ſanguinis fuſum ſit, quàm vini hoſtes exhauſerant. Quid dicam? Præproperam, maléque digeſtam victoriam revomuêre. Sic validus exercitus parva manu oppreſſus eſt, & res Perthariti ad deſperationem prolapſæ. Tam inſigni cladi cùm vix nuncius ſupereſſet, memoriam apud

posteros locus fecit, Francorum rivulus hucusque appellatus.

TIMERE suos Grimoaldus desierat, & à Græcis cœpit oppugnari. Constans Imperator classe instructa, Tarentum cum exercitu venit, bellum suo ductu & velut manu Longobardis illaturus. Luceria, reliquisque in itinere opidis occupatis, Beneventum aggreditur obsidetque. Ceperat urbem, & unà Romoaldum Grimoaldi filium, qui urbi præerat, nisi memorandum constantiæ exemplum, egregiæ virtutis vir Iesualdus prodidisset. Is à Rege præmissus, ut propinquas suppetias Beneventanis nunciaret, jam vicinus muris in hostium potestatem venit: jussus autem, aut sævam tormentis mortem eligere, aut desperata obsessis subsidia mentiri, simulavit obsequium, ut majori fide legationem perficeret. Itaque excitum ad mœnia Romoaldum, constantem esse jussit, adventare cum copiis patrem, parva adhuc mora libertatem redimi. Negares captum esse, qui, spreto discrimine, verus fuit; quique

quique, ut ſalutem ſuis promitteret, caput impendit. Sanè id recîſum, inq; urbem lithobolo injectum, adhuc conſtantiam velut loqui videbatur. Imperator verò imminentis prœlii nuncio territus, & Grimoaldi impetum declinans, Beneventum; & mox infeliciter pugnans, Italiam reliquit. Interea Lupus Forojulienſium Dux, quem Regiæ Grimoaldus præfecerat, ſe pro nomine gerit; efferus in ſubditos, quia non ſuos, & neſcio quam tyrannidem affectans. Sic domi & in ſinu regni calamitas pullulat, dum foris profligatur. Sed quid Conſtante pulſo, Lupus efficeret? Tanquam ad latebras ſuas fugiens, Inſubres deſeruit, & adverſus Regem Forojulienſes armat. Ille civilia deteſtatus bella, cùm & oppreſſum eſſe rebellem cuperet, & collidere Longobardos nollet, in Lupum tandem Hunnos, velut rabidos canes concitavit. Nec citra rabiem res geſta. Pugnatum per triduum: demum pelluntur Longobardi, & ipſe Dux laceratus occubuit. Hunni victoria non

contenti, provinciam invadunt, jam quoque Grimoaldo pares, si resisteret. Sed ille quod bello non potuisset, ingenio patravit. Aderant Hunnorum legati, cùm exercitum conscriberet, lepido quidem stratagemate delusi. Namque eosdem milites, diversis instructos armis, tanquam novos jussit decurrere, & militari fuco numerum mentitus, Hac tanta manu, inquit, expellam hostes, nisi excedant. Legatos perculsos Cacanus audit, & pari deceptus metu in Scythiam copias reducit. Grimoaldus regno armis legibúsque confirmato, dum arcum tendendo connititur, venam rumpit, paucis antè diebus sectam, & suum pacis tempore sanguinem fundens, extinctus est. Quid nisi ab ipso numine læsum dicas, manibúsque Gundeberti velut victimam cecidisse?

ERYCI PVTEANI

HISTORIAE INSVBRICÆ

LIBER III.

B EXILIO ad regnum PERTHARITVS rediit; pacis pietatisque cultor eximius, ut mox à subdito, & impio oppugnaretur. Frustra quoque in societatem sceptri CVNIPERTVM filium assumpserat, tanquam jam nuper assuetus, non solus regnare: arma in utrumque Alahis; Tridentinorum Dux pari ferocia & successu movit, postquam feliciter in Bajoarios pugnarat. Quasi & Longobardos deberet regere, qui alios vicerat; vota, nec irrita concipit. Hos conatus repres-

repressurus Pertharitus, copias cogit, & Tridentum pergit. Sed continua quiete emollitus, deprehendit faciliùs galeam, quàm diadema geri. Miles quoque belli insolens, ferrum animúmque, pari velut rubigine hebetatum, ægerrimè expediebat. Hosti promptiora omnia erant. Is quoque obsidionem indignatus, in castra erupit Regum, totúmque exercitum lacerans, in fugam compulit. Mox instaurantem copias patrem, & vindictæ avidum, lenivit filius, puerilibus annis Alahi familiaris. Rebelli igitur non venia tantùm data, sed dignitas aucta: nam quasi ferox armis, vinci beneficiis debuerit, Brixianis Dux constituitur. Sed innata ambitione transversum actus, oblivisci beneficiorum maluit, quàm pravo animo morem non gerere: quin & novo honore ad sceleris audaciam abusus est. Vita functo Pertharito, sceptra cogitavit: parum id quoque: rapuit, potentium factione & manu adjutus. Res magna & iniqua cauto scelere perfecta est. Per officii speciem Ticinum,

cinum, sed absente Cuniperto venit: Regiam, ejectis custodibus, & simul regnum invadit. Quæ ludibria rerum humanarum! Patris fortunam repræsentat filius, fugit inops & miser, nisi quòd cum conjuge Hermelinda, calamitatis socia: quid tamen est? paullo pòst rediturus. Latet, desertus à suis, & velut expulsus: sed exspecta: iterum, securiúsque regnaturus.

CÆTERVM ALAHIS, quo flagitio Regem exturbavit, eodem furore tyrannum egit. Iam scires è violenta manu sceptra mox evulsum iri. Nihil absurdius, quàm quòd missum à Damiano, urbis Prȩsule sanctissimo, Sacerdotem, qui bene rerum potito precaretur, scurrili scommate exceperit: intrare jussum, si munda femoralia haberet; deinde, si ea munda, quæ femoralibus tegerentur. Hoc impudentiæ auspicio humana & divina, ut contemnere, ita miscere cœpit, iis quoque gravis, per quos evectus. Quia in Deum, Deique mystas impius, odium hominum meruit; quia

captus, & ad Regem perductus oculis privatur. Cæcus in exilium abiens, vitam in pœnæ augmentum produxit. Hoc clementiæ fuit, non occidere, quem in ipso sceleris molimine fortuna destituit: magnitudinis, non timere, qui potuit comprehendi. Itaque punitus fuit, sed ut ab Alahi distaret. Tyrannidis metu provincia defuncta, sub Cuniperto invenisse libertatem videbatur: sed quid? suavi pace cuncta florescebant, ut cum ipso deinde Rege velut occiderent.

ETENIM ut rerum habenæ ad filium ejus LVITPERTVM, adhuc puerum, devolutæ, novo quasi sidere regni statum fortuna commutavit. Haud aliter, quàm si inter fratres etiam duraret odium, Ragumbertus, Gundeberti Regis filius, Taurinatium Dux, patrium regnum armis repetit. Pro puero Luitperto tutor Asprandus, vir fide & animo insignis, pugnat, sed infeliciter.

VICTO pariter & fugato Rotharito, Bergomatum Duce, sceptra, & tanquam jure, RAGVMBERTVS capit:

pit: ſed quid? in ipſo crudi adhuc regni auſpicio, vix armis poſitis, vix ſanguine civium abluto, moritur.

Succedit filius ARIPERTUS, ampliùs etiam pugnaturus. Putares non tam regni, quàm belli heredem à patre inſtitutum. Itaque inſtauratis animis viribúſque redeunt victi, fortunam victoris rati ſimul extinctam. Sed hæc benigniùs etiam novo Regi indulſit. Propè Ticinum collatis ſignis acies concurrerunt, nec diu æquo Marte ardor pugnantium ſtetit. Clades cladi adjecta eſt, iterúmque vincuntur, qui è fuga convenerant. Ipſe hoc prœlio Luitpertus in manus hoſtium venit: Aſprandus & Rotharitus elapſi, ſequentem belli molem traxerunt. Quippe priuſquam colligere diſſipatum exercitum potuêre, in ipſis uterque latebris obſeſſus eſt: Rotharitus Bergomi, Aſprandus in inſula Comacina: & ſic quoque unus utrique ſuffecit. Rotharitus urbe expugnata, exilio punitus eſt. Aſprandus ex inſula ad Bajoarios aufugit, meliori occaſione bellum reparaturus.

rus. Sed Aripertus prospero successu in superbiam elatus, quam pulchram pugnando victoriam fecerat, sæviendo corrupit: adeò non facilè iniicit animo frenum, qui fortunæ petulantia stimulatur. Primum igitur Luitpertum, illam regiæ stirpis sobolem necavit: hanc deinde crudelitatem quadam velut ferociæ pompa extendens, Asprandi filio majori Sigibrando oculos eruit, minori Luitprando, quia planè puero, incolumitate concessa. Et hic ille Luitprandus erit, qui adultus sceptrum accipiet; magnique Regis gloriam sustinebit. Sed hoc miserum: etiam in conjuge & sorore captivis Asprandus vulneratur, utrique nares auresque præcidi tyrannus jubet, barbaro ritu miseris fortunæ ludibrium exprobrans. Et qua culpa hanc contumeliam meruerant? Reginas se fore dixerant; nec prorsus mentitæ. tam illustre nomen post calamitatem tamen mutilę possidebunt. Nunc verò unam si pudicitiam excipias, quid amplius eripi formosis potuit?

E cum

cum vultu periisse videbantur. Quippe tanquam vitam ipsam mulier decorem corporis æstimat. Et tamen multum indulsisse Aripertus videri voluit, quia vocem, tanquam formæ florem reliquit; qua sola agnosci jam deformes poterant, & placere quoque altera fratri, altera marito, si redderentur. Mireris à tam fœdis initiis Regis animum ad clementiam & modestiam descendisse. Obliterare ferociæ maculam magna sagacitate conatus est: & obliterata foret, si oblivisci injuriæ Asprandus voluisset. Quę vires tamen victo & exuli? quæ fiducia inopi & afflicto? idque post novennium? Taceo vindictam: regnum cepit. Bajoarii viros, arma, sed & victoriam subministrant; qui tanquam pro suo Rege pugnarunt. Prœlium in agro Ticinensi magna utrimque strage commissum, & nocte diremptum. Aripertus nunc demum fortunam metuens, non in castra, sed in urbem velut victus se recepit. Mox fugæ inito consilio, è gaza Regia, quantum ferre potuit auri, sumit, & clàm

clàm solúsque urbem excedens, dum fluvium vadi ignarus tranat, in rapidum gurgitem incidit, & metalli simul pondere depressus, aquis absorbetur. Cadaver postridie inventum, terræque mandatum, finem bello imposuit.

IN urbem & regiam ASPRANDVS excipitur, alieno exercitu, quàm suo fortior; infortunio hostis, quàm sua felicitate lætior. Sed tanquam filio, non sibi vicisset pius pater, resignat gubernacula, cernitque Regem, cui quasi in opprobrium Aripertus pepercerat. Fato non casu dari imperia hinc statuas; & tamen virtutem cum sorte in rebus humanis pugnare.

LVITPRANDVS igitur patrias virtutes solertia, & simul robore exprimens, conflatas à cognatis atque domesticis insidias extinxit: in ipso luctandum aditu fuit, ut fundamenta potestas acciperet. & jam sua manu venisse ad regnum videbatur, qui periclitantia velut sceptra è manibus conjuratorum extorsit. Magnum

virtutis ſpecimen : pluris tamen in juvene Religionis ac Iuſtitiæ curam facias ; & regnum novis mox legibus conſtitutum, templis ornatum, arcibus munitum. Tum quoque Comenſes D. Carpophori ædem, & caſtrum Baradelli, velut ſpeculam & tutelam urbis acceperunt. Pietatem Regis oſſa quoque D. Auguſtini, grandi à Saracenis pretio redempta, teſtantur, quæ è Sardinia advecta velut ſacrum regni pignus Ticini depoſuit, templo & monumento condendis tanti viri reliquiis exſtructo. Tam inſignes virtutes dominandi quoque cupiditas in parte imminuit: paullatimque irritata fortuna, quaſi inſanis molitionibus non ſufficiens, inſequentium mox Regum vota punivit, donec à ſceptro ad jugum Longobardi venerunt. Ferre jam quietem Luitprandus non potuit, anguſtiáſque arbitratus, quicquid majores poſſediſſent, Ravennam invadit, capit, diripit ; inter alia antiquæ virtutis monumenta equeſtrem Romani Imperatoris ſtatuam Ticinum transferens,

ferens, quæ adhuc in foro visitur. Tam insignibus spoliis crevit victoriæ decus, tamquam fracta Imperii fortuna Regi Barbaro cum urbe & imagine Cæsarea cessisset. Iustis quoque armis oppugnari à Longobardis Paullus Exarchus videbatur, qui dolo & bello Pontificem petierat. Quis fortunæ ubique ludus! Iam provincia tota exutus, ad Venetos profugit: qui auxilia polliciti, ne arma tantùm conferrent, dolos addiderunt. Nam & dimisêre inopem, tanquam repulsum, & cùm classem instruerent, expeditionis consilium ficto rumore tegunt; quasi in Saracenos profecturi. Rebus paratis, rectà Ravennam petunt, feliciter pugnant, & in urbem atque ditionem Exarchum reponunt. Hæc celeriùs gesta, quàm nunciari Luitprando potuêre. Ergo eductis iterum copiis, in damni vicem pleraque Æmiliæ opida, ipsámque Bononiam in potestatem suam redegit; sed nec tum quietus. Nova belli semina à Trasemundo Spoletanorum Duce, qui defecerat. Eodem
 tem-

tempore Exarchus Eutychius, frustra Leonis Imperatoris furorem spirans, Romana ditione à Pontifice spoliatur. Græcos igitur & Longobardos idem velut ardor bello castrísque sociat. Namque fœdere icto communibus votis viribúsque in Trasemundum Luitprandus, in Gregorium Pontificem Eutychius insurgunt. Trasemundum prima vis terruit, & ad obsequium Regis ultro deduxit. Hinc Romam translatæ sunt copiæ, & concepit militaris furor, quicquid nec Brennus fecerat. Sed vis numinis nefas avertit. Pontifex armis desperans, Regem pro urbe deprecaturus, cum sacra pompa adiit, & quem hostem timuerat (ô exemplum pietatis!) mox supplicem habuit. Putares non belli, sed religionis caussa Luitprandum venisse. Nam & adoravit Pontificem, velut victus, & cùm ad prædam profectus esset, dona tulit. Quid pulchrius, quàm paludamentum Regium, armillas, baltheum, ensem, & coronam auream, velut spolia opima Principi Apostolorum

lorum ſuſpenſa? Vtinam omnia hunc finem bella ſortirentur, & furorem rabiémque armorum pietatis affectus extingueret! felicior Europa eſſet, & Reſpubl. Chriſtiana læto vultu ærumnas ſuas deleret. Nunc collidimur; & ut bella gerantur, religionem proterimus. Martialis violentia impietate commendatur. Luitprandus igitur majori gloria reduxit domum exercitum, quàm ſi de Roma triumphaſſet: ſeipſum vicerat.

Compreſſam cohibitámque putares vim armorum, quæ in Saracenos, per id tempus Galliam vaſtantes, erumperet. Et ſanè actum erat de pulcherrimo Regno, niſi Longobardi atque Inſubres pugnaſſent. Sic verò tranſmarina ſpolia per Alpes in Italiam ſunt invecta. Mirandæ rerum vices! ceſſiſſe Barbari Luitprando videbantur aurum, quo D. Auguſtini corpus redemerat. Deinde Religionis hoſtibus Rex pius extorſit, quicquid Romæ direptum non erat.

Sed neque ſic tamen tranquillitati litatum. Secundum enim mox bel-

lum in Pontificem exortum, quod Traſemundus conflavit, iterum rebellis. Vir ingenio acer & igneus quieſcere non potuit: & quia fœdere in amicitiam Pontificis venit, vrbis jam ditioníſque Romanæ domini, timere Luitprandum deſiit. Pulſus tamen, Romam profugit, & in fidem tutelámque benignè receptus, nova belli tempeſtate urbem involvit. Non dedi rebellem, quàm inſurrexiſſe, pro graviori injuria Rex accepit. Itaque in Pontificem ira incenſus ruit, & partam nuper clementiæ pietatiſque gloriam velut deſtructurus, mœnia & templa petit, quibus pepercerat: gravior nunc etiam; leniri aut exorari precibus non potuit: & fruſtra ille quoque Gregorius erat, qui pacem flagitabat. Sed poſtquam è Gallia Carolus Martellus interceſſit, bellum ceſſavit: atque tum quoque, velut ſervatæ iterum urbis gloria auctus, Ticinum Luitprandus rediit. Traſemundum, mox tertio bello victum, omni fortuna exuit, & velut in pœnam imbui ſacris voluit,
divi-

divinóque cultui ſolenniter mancipari. Inde graviſſimo morbo correptus, Regem ſalutari Hildebrandvm nepotem ſuum juſſit, atque ſocium, poſtquam convaluerat, ſuſtinuit: quem tamen poſt mortem Luitprandi confeſtim Longobardi, augurio commoti, regno dejecerunt. Publicam infelicitatem interpretati ſunt, in haſtæ vertice, quam ex more velut majeſtatis inſigne tradiderant, inſediſſe.

Sceptra deinde in virtutis honorem Rachisio ultrò data. Is cum Pontifice fœdere innovato, legibus emendandis incubuit, pacis juſtitiæque cultor, donec & ipſe regni extendendi cupidine traductus ad arma, bello Romanam vexare ditionem cœpit. Vicit tamen armatum Pontificis oratio: & qui vires hoſtis ſui contempſerat, auctoritati ceſſit. Parum eſt, ſagum exuere, ad pacem redire; quod ſtupore dignum eſt, regnum faſtidivit, & à ſceptro ad monaſticam vitam tranſiit, depoſito regno, quàm adminiſtrato clarior. Pon-

lum in Pontificem exortum, quod Trasemundus conflavit, iterum rebellis. Vir ingenio acer & igneus quiescere non potuit: & quia fœdere in amicitiam Pontificis venit, vrbis jam ditionísque Romanæ domini, timere Luitprandum desiit. Pulsus tamen, Romam profugit, & in fidem tutelámque benignè receptus, nova belli tempestate urbem involvit. Non dedi rebellem, quàm insurrexisse, pro graviori injuria Rex accepit. Itaque in Pontificem ira incensus ruit, & partam nuper clementiæ pietatísque gloriam velut destructurus, mœnia & templa petit, quibus pepercerat: gravior nunc etiam; leniri aut exorari precibus non potuit: & frustra ille quoque Gregorius erat, qui pacem flagitabat. Sed postquam è Gallia Carolus Martellus intercessit, bellum cessavit: atque tum quoque, velut servatæ iterum urbis gloria auctus, Ticinum Luitprandus rediit. Trasemundum, mox tertio bello victum, omni fortuna exuit, & velut in pœnam imbui sacris voluit,

divi-

divinóque cultui ſolenniter mancipari. Inde graviſſimo morbo correptus, Regem ſalutari HILDEBRANDVM nepotem ſuum juſſit, atque ſocium, poſtquam convaluerat, ſuſtinuit: quem tamen poſt mortem Luitprandi confeſtim Longobardi, augurio commoti, regno dejecerunt. Publicam infelicitatem interpretati ſunt, in haſtæ vertice, quam ex more velut majeſtatis inſigne tradiderant, inſediſſe.

SCEPTRA deinde in virtutis honorem RACHISIO ultrò data. Is cum Pontifice fœdere innovato, legibus emendandis incubuit, pacis juſtitiæque cultor, donec & ipſe regni extendendi cupidine traductus ad arma, bello Romanam vexare ditionem cœpit. Vicit tamen armatum Pontificis oratio: & qui vires hoſtis ſui contempſerat, auctoritati ceſſit. Parum eſt, ſagum exuere, ad pacem redire; quod ſtupore dignum eſt, regnum faſtidivit, & à ſceptro ad monaſticam vitam tranſiit, depoſito regno, quàm adminiſtrato clarior. Pon-

tificis verò quæ lingua! verba, arma fuere. Sic interdum ad victoriam amplius est, loqui quàm pugnare.

LONGOBARDI Rachisio fratrem AISTULFUM substituunt, virum & manu strenuum, & consilio promptum: qui ut potentiæ religionis studium sociaret, fœdus cum Pontifice in annos XL. pepigit. Regnare adhuc Rachisium diceres: nihil ambitioni, omnia pietati & modestiæ dari. Sed ab hac indole mox Aistulfus descivit. Etenim velut fato quodam actus, cùm dilatare fortunæ suæ vires mallet, quàm regere, majori molimine discrimen provocavit. Primus quidem impetus in Exarchatum, quem eo tempore Eutychius administrabat, erupit, & velut è malè sopito nuper igni, belli caussa facili incendio recruduit. Ravenna obsessa, & ad deditionem compulsa est: neque capitis sui jugum reliquæ urbes & velut membra recusarunt. Eutychius auxiliis destitutus, & melioris fortunæ desperatione ad fugam compulsus, in Græciam abiit. atque tum Exarchi in Italia esse desierunt.

runt. Magnus sanè Aistulfus erat, si felicitati modum posuisset: sed cum fortuna crevit victoris animus; qui tanquam freto & Alpibus clausurus regnum, universam perfido voto Italiam complexus est. Roma supererat; & hanc velut jure obnoxiam sibi putavit, postquam Ravenna cesserat. Satis tamen visum, tributariam facere; & in hanc sententiam legatio missa. Sed rejecit nefariam petitionem Stephanus Pontifex, & quasi fœdifragum non timeret, imminentis belli periculum excepit. Igitur clausus urbe, & ad extrema redactus, unicum salutis subsidium censuit, Transalpinæ pietatis arma implorare. Neque tarda illa. Pipinus, cùm Ecclesię beneficio Rex esset, opem addixit; omniúmque ordinum consensu expeditione decreta, bis regni viribus succinctus perfringit Alpes; bis infesta per Insubres signa ducit; bis denique Ticinum obsidet, ipsumq; Aistulfum ad pacem & fœdera compellit. Sic tamen, quia coactus, ad ingenium rediit. Pudebat limitum, quos hostis fixerat: quasi alieno ar-

no arbitrio regnum circumſcribi turpe eſſet. Sed quid eſt? cum fœdifraga rurſus moliretur conſilia, & moveret arma, fortè inter venandum ab apro percuſſus, velut ſceleri immortuus eſt.

HINC regnum Deſiderius, qui Aiſtulfo Comes-ſtabili fuerat, ſibi vindicavit, non ſine motu Longobardorum & Inſubrum, qui pariter Rachiſium repoſcebant. Et veniſſet ille ad ſceptra, ſemel abdicata, niſi Pontifex Deſiderio favens, indigna viro religioſo vota refrenaſſet. In novo Rege ſumma pacis & pietatis ſigna reluxerunt, ſed (quæ peſtis jam propemodum hereditaria erat) ambitione deinceps corrupta ſunt. Filiam Carolo Francorum Regi deſpondet, quæ repudiata irarum & diſſidiorum cauſſa fuit, bellóque ſuffecit. Cùm univerſæ Italiæ imperium affectaret, Romam, ac deinde Ravennam occultis factionibus turbat. Vt quoque infeſtum Pontifici Carolum redderet, Galliámque collideret, Carlomanni uxorem filióſque à patruo velut profugos,

fugos, in clientelam suam admittit; eos si Reges Pontifex inungeret, pacem fieri posse. Quia dolus non successit, ad bellum consilia eruperunt. Quieta hactenus arma, repentina vi in Pontificem mota. Ferraria, Comaclum, Faventia capta: & quia ubique Romanis jam infesti Longobardi, velut uno incendio Italia flagrabat. Pontifex in tanta rerum calamitate urbi quoque timens, ad Carolum legatos mittit, auxilium implorat. Putares adhuc Pipinum vivere, aut reliquisse filium, qui natum se Ecclesiæ intelligeret. Tanto ardore itum est in bellum, ut minari fata Longobardis viderentur. Quod terrorem augebat: partem copiarum Rolandus & Oliverius ducebant. Collegerat interim exercitum Desiderius, numero validum, Alpiúmque fauces occupavit. Non alio loco pellere faciliùs hostem potuit, si ausus modò consistere. Sed cohortes aliquot per cautes aviósque calles à Carolo jussæ circumduci, & à tergo se ostentantes, Regem terruerunt. Cùm pugnare posset, fugere

maluit,

maluit, victoriæq; famam hosti reliquit. Sanè tunc apparuit, non pro numero fuisse robur, ampliúsque in rebus bellicis viros quàm homines posse. Quid mirum? jam sive fessi, sive delicati Longobardi, & ducentorum plusminùs annorum deliciis in Italia emolliti, desierant fortes esse. Sic ætate ac mora labefactantur omnia; sed si corruptela accedit, præmaturo vitio corruunt. Desiderius igitur Alpes deserens, celeri fuga Ticinum contendit, regni fata mœnibus turribúsque crediturus. Vrbs obsessa est, & quod in extremis solet, acriter defensa, donec primùm fames, hinc pestilentia grassari cœpit: quæ duo mala ampliùs quàm hostis nocebant. Interea plures passim urbes ad Carolum Pontificémque deficiunt. Cùm tamen duraret obsidio, Carolus, divisis copiis, Veronam quoque cinxit, quò à Desiderio missus erat filius Adalgisius, sceptri pridem consors, heres non futurus. Sed ille imparem se longiori ratus bello, ne Rex esset, libertatem fuga emit, & ex urbe prorumpens, in

Græ-

Græciam clapsus est. Constantior adhuc pater, non felicior; & in præcipitio rerum cum fortuna luctabatur. Tandem ad ultimam necessitatem compulsus, se, uxorem, liberósque hostis arbitrio committit, hoc unum in solatium miseriæ vertens, quòd à Carolo vinceretur. Membra regni quassata erant, priusquam caput concideret: post Desiderium quoque nemo pugnandi fiduciam admisit. Sic tandem, cùm clementiam omnes victoris mallent, quàm vim experiri, à Longobardis ad Francos sceptra fortuna transtulit.

ErycI

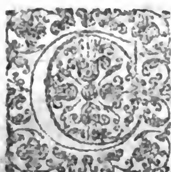

ERYCI PUTEANI

HISTORIAE INSUBRICÆ

LIBER IV.

AROLI nomen imperiúmque pietas & clementia auxêre: nemo religiosiùs invasit Italiam, nemo mitiùs perdomuit. Regem tantùm Longobardi mutaverant, Dominum Insubres. Sedes & fortunæ cuique integræ. Nulla post bellum calamitas: nomen potiùs quàm jugum servitutis victi sustinebant; & ut simpliciter dicam, sub Francis velut liberi erant. Nomen terrere Regium poterat, quod victor Moguntiaci ab Archiepiscopo Mediolanensium ferrea corona redimitus,

mitus, ſolenni deinceps ritu, aſſumpſit. Præfecti ex indigenis: Leges non mutatæ, ſed auctæ. Romanis enim & Longobardis Salicæ, quas appellare Francicas poſſis, acceſſerunt; liberúmque unicuique, quibus vellet, vivere. Sanè debellatos hoſtes adhuc non diceres. Quippe Aragiſus, Deſiderii gener, Dux Beneventanis; Hildebrandus Spoletanis; Rodgandus Forojulienſibus conſtituti. Inſubrum regio, & quicquid in Gallia Ciſalpina Longobardi poſſederant, ab ipſa jam gente deducto nomine, LONGOBARDIA appellata. Prorſus dediſſe amplius, quàm eripuiſſe Victor videbatur. Igitur quemadmodum in Galliam abductus Deſiderius, ſolitam poſt regnum quoque appellationem retinuit: ita poſt Deſiderium, ſuam deprehenderunt eſſe provinciam Longobardi, quia amiſerant. Verùm ut & Pontificem ſcires victoriæ participem, Exarchatus Romanæ ditioni acceſſit. Et tamen fruſtra, cùm ſævire poſſet, benignus Carolus fuit. Abduci cum conjuge Deſide-

rium gravius jam erat, quàm superatum esse. Quicquid securitatis caussa factum, pro contumelia fuit. Sed & odisse hostis beneficium victi cœperunt, postquam evecti sunt.

RODGANDVS res moliri novas ausus, ad defectionem proximas quasque concitat urbes, & velut accendit. Gliscit tumultus, atque adeò facere quisque videbatur strenuè, qui arma sumeret. Majoris jam momenti erat, reprimere Rodgandum, quàm Desiderium debellasse. Ac sanè bello opus erat, ut tempestas resideret. Redit igitur in Italiam cum exercitu Carolus, & cruenta adhuc sanguine Saxonum arma in Longobardos transferens, non tam vincit, quàm vicisse se ostendit. Quia ipse iterum Rex pugnavit, uno prœlio totus ille tumultus oppressus est, cæso hostium exercitu. Rodgandus captus, concitati belli scelus ultimo supplicio expiavit. Sic post regni fatum adhuc se concussit Longobardorum fortuna, ultimóque velut nisu collapsa est.

SED Carolus, cùm in Germania dein-

deinceps, Hiſpaniáque proſperè rem gereret, majoris eſſe virtutis opus intellexit, Italiam retinere, quàm ſubjicere, populóſque nonnullos faciliùs vinci, quàm regi. Itaque filium Pipinum ferream ſumere coronam juſſit, & Longobardis regia poteſtate præeſſe. Sic tamen Aragiſus, ambitione inflatus, inſurrexit, Principis nomine aſſumpto, Ducis abdicato. atque his gradibus ad regnum adſpirabat. Tanquam bello ſufficeret, quia Deſiderii gener; Pontificiam ditionem infeſtam habuit. Igitur rebus iterum præſtò eſt Carolus, ſuóque ductu tumultum compeſcit.

Desierat hic in ſinu ignis, & mox è Græcia incendium immiſſum, fomite Adalgiſo, Deſiderii filio, qui Conſtantini viribus armatus, in Calabriam exercitum trajecit. Occurrunt, juſſu Pipini, Vinigiſus legatus Regius, Hildebrandus Spoletanorum Dux, Grimoaldus Aragiſi filius, Beneventanorum Princeps, qui Pipini gratiam, Adalgiſi Avunculi neceſſitudini antetulit. Quis potentiæ lu-

dus! A Longobardis ipsis destrui reliqua Longobardi Regis spes debuit. Tanta pertinacia pugnatum est, ut dubia aliquantisper hæreret fortuna, dum fidem Longobardi, robur Græci testatum Regibus conantur reddere. Tandem infra fidem robur fuit, fuso transmarino exercitu. Cladem ipse Adalgisus auxit, captus, atque inter tormenta extinctus. Hæc vincentium feritas.

SED nec fidei constans Grimoaldus fuit: tanquam Adalgiso invidisset regnum, paucis pòst annis moliri ipse cœpit. Igitur à Pipino & fratre ejus Ludòvico in ordinem redactus est.

HAC jam rerum pace Pontificem varia Romanorum factio divexavit, velut ad priscam adspirantium libertatem: ac jam majus bello restabat opus, quod nisi Carolus perficeret, frustra vicisse videretur. In Italiam, & ad urbem venit, non pulchriori facinore pietatem professus, quàm quòd Ecclesiæ caput, Romæ Principem restituit: dignus jam sanè, qui Augusti

Augusti nomine & titulo consecraretur. Hanc gratiam Pontifex retulit, velut fulcrum labanti Occidenti subjiciens, quo Religio potissimùm niteretur. Ergo imperii insignia, quæ cum Momyllo nuper desierant, renata sunt; sed in Gallia Germaniáque deinceps resplenduerunt. Italia, quia sub Augusto non suo, turbari mox iterum cœpit. Initium à Pipino, qui obiter primùm cum Beneventanis, acriùs deinde cum Venetis collisus est. Mox Mediolanum veniens, ut res Insubrum ordinaret, morbo correptus obiit.

HOC tempore nova barbaries Italiæ imminebat: SARACENI ex Africa & Hispania collectis copiis bellum præparabant. Sic à Meridie & Occidente imbellis conjuravit feritas, & quia hostem inventura (nam Bernardus Pipini filius cum valido exercitu subsidio missus erat) ab incepto destitit, designatam rabiem in Corsicam & Sardiniam, sed cum damno suo effudit.

TVM verò Carolus, jam ætate gra-

vis fractusq;, continua felicitate fluentem tot annorum fortunam maturo consilio velut stabiliens, Ludovicum filium consortem Imperii, Bernardum nepotem Regem Italiæ constituit. Sed quidàdum partitus est regna, potentiam fregit. Inter fratres plus dominandi cupiditas, quàm sanguinis jus potuit. Odia, & mox dissidia genuit divisa majestas: tum in belli caussas suspicio, & diversum trahentes ministri valuerunt. Ludovicus Aquis Grani ab ipso patre, Bernardus Moguntiaci ab Archiepiscopo Mediolanensium coronatus, alter Imperii, alter Regni Italici onus mox subivit. Carolus, tanquam rebus constitutis ac firmatis, paullopòst fatis concessit: vir fortior, an felicior dubites; dignus, qui Magni cognomen acceperit. Pugnando strenuus, vincendo clemens, regendo pacificus. Armis consiliisque rem Christianam constituit, & parem pace laudem promeritus, literas doctrinámque, jam exoletam, Christianis reddidit. Ergo quòd adhuc Latini

sumus,

ſumus, quòd Barbariem exuimus, Carolo debemus. Ceſſit Romanos Pontifici, & ubique Romanos fecit. Magnum opus. Paullatim, velut è nocte, artes, diſciplinæ, elegantiæ emerſêre, & quæ in Italia perierant, toto ferè orbe renatæ. Trans Alpes Imperium iverat; ſequi cultus ingenii debuit: Religio propagata erat, his fulcris ac pedamentis indigebat. Negares ultrà Barbaros eſſe, niſi novos Eccleſia, & Italia hoſtes inveniſſet.

Lvdovicvs paterno exemplo imprudens, ſuis quoque filiis regna diſtribuit: & qua ſolemnitate! Principum populorúmque comitiis. Lotharium igitur maximum natu, Imperatorem, ſimúlque Regem Franciæ renunciat, Pipinum Aquitaniæ, Ludovicum Bavariæ. Hinc non levis motus, ſtimulante ambitionem invidia, & quaſi jure veſtitam. Bernardus Francorum regnum quodam naſcendi ordine ratus ſibi deberi (quippe Pipino, majori Caroli filio, editus) paternam ætatis prærogativam in

belli caussam contulit. Regem suum Italia sequitur, & conjurat; eóque facilior, quia ab Anselmo Mediolanensium, & Volfoldo Cremonensium Antistite concitata. Sic regni caussa in patruum arma Bernardus movet, saltúsque Alpium præsidiis occupat. Pro Ludovico Germania & Gallia surrexit: quippe pro Imperatore. Sed sine Marte & cæde debellatum est. Nam cùm quotidie sive caussam, sive fortunam Bernardi plures procerum desererent, prodi metuens, ultro arma submisit hosti, séque & exercitum tradidit. Iure judicióque conjurationis crimen agitatum: ipsiúsque Regis nomèn damnatorum numero ascriptum. Non sine sanguine, sed citra mortem supplicium stetit; utq; vivus velut non viveret temerarius juvenis, luminibus orbatus est. Antistites dignitate moti, vitæ monasticæ mancipantur. Insubribus igitur in pœnam fuit, Principem habere cæcum. Sed is jam magna parte mortuus, paullo pòst, velut contumelia tabescens, decessit. Mediolanum quàm amarit,

rit, moriens testatus est : hic sepeliri voluit.

Hinc Italiam Ludovicus per Legatos administravit : sed cùm sic quoque nutare res viderentur, mittere Lotharium placuit, ut fieret etiam Rex qui erat, & ferro coronaretur, qui jam auro fuerat redimitus. Peractis solennibus, Insubres tanquam suos cœpit regere. Mox & Imperii purpura Romæ à Pontifice auctus, totam patris fortunam superstitis referebat, sanguine filius, dignitate socius, & hinc bello hostis. Sceleris origo à Pipino Aquitaniæ Rege, qui patri offensus, ne solus pietatem læderet, in partes quoque fratrem utrumque traxit. Primus quidem motus industria Ludovici sopitus est : sed acriori rursus fragore erupit. Arma utrimque sumpta, acies directæ, & frustra cohibere furorem Pontifex coràm tentavit. Tamen, ut fraudi potiùs, quàm prœlio scelus committerent, in colloquium patrem pelliciunt, & comprehendunt. Id egêre Pipinus & Ludovi-

cus: amplius etiam Lotharius; quaſi plus eripere patri poſſet, qui plus acceperat. Piaculo ab Epiſcopis infamatum, & hæc injuria eſt, arma imperiíque inſignia ſolenniter jubet ponere, hæc violentia: pulla deinde veſte circumduxit, & oſtendit, hoc ludibrium. Quid mirum, nullam regni ſocietatem eſſe? jus ſuum ſervare natura non poteſt: cùm pietatem proſtravit ambitio, nullum ſcelus leve eſt. Sed tantum nefas Proceres non tulêre, illi jam affectu & miſeratione filii. Etenim in ſeculi dedecus inſurgentes, vi armata priſtino fortunæ faſtigio Ludovicum reddidêre. Ille verò ut verè PIUS eſſet, filiis ignovit. Redit mox in Italiam Lotharius, etiam poſt fortunam acer, furentis animi virus in ſuum jam regnum, quia ad auxilia antea ferenda tardum, aut in partes difficile, effundit. Itaque templa paſſim bonis ſpoliare cœpit, Pontificem impetere, Saracenos, Italiæ paſſim litora infeſtantes, negligere. Hîc verò lenis iterum Ludovicus: nam per legatos Pontificis admoni-

admonitus, venia, quàm pœna corrigere filii errorem maluit, patrem se potiùs, quàm Imperatorem cogitans. Quare corripuisse contentus, in gratiam recipit, & novo insuper honore ingenium ejus flectens, tutorem Carolo filio, quem Pipini loco, per eos dies mortui, Regem Aquitaniæ dederat, constituit. Cùm Lotharius cessaret, novos adhuc motus ciere frater ejus Ludovicus cœpit, educto in patrem iterum exercitu: non tam scelestus, ut confligeret. Pudore novi sceleris deterritus, & tanquam piissimi hostis timeret adspectum, fugienti similis ac trepidanti recessit, inque regni sui latebras se abdidit. Sic sine prœlio & sanguine victor Ludovicus, morbo mox & mœrore interiit, gravioribus velut injuriis liberorum divinitus subtractus. Atque hunc majorem Posteritas Regem diceret, si tam felix pater, quàm pius Princeps fuisset. Obstiterunt filii, velut ad seditiones nati, non passi ad plenam gloriam optimum clementissimúmque virum consenescere. Sed quid?

quid? deinceps in ſe converſi, majori contentione miſcuerunt rabiem, quia non ex æquo regna poſſidebant. Tanquam armis juſtiùs partituri fortunam relictam, in Lotharium Ludovicus & Carolus conſpirant: & quid, niſi manibus jam infeſti patris, cujus judicium repudiant, & voluntatem reſcindunt? Putares etiam mortuum oppugnari. Nefas! Magnis ſubſidiis hęc audacia fulta tantę robur potentiæ ſcidit: & cùm ad prœlium accinctus eſſet Lotharius, deprehendit etiam ſuarum in ſe virium partem concitatam, ampliúſque in pugnam hoſtes ducere, quàm poſſiderent. Victus igitur, & fugatus, paciſci potuit. Carolo, quicquid à mari Britannico ad Moſam extenderetur, ceſſit: Ludovico omnis trans Rhenum tractus: Lothario Belgica, quæ Auſtraſia dicebatur, item Burgundia, Provincia, Italia, & Imperii dignitas. Atque hic Auſtraſiam ordinans, novo regno nomen de ſuo nomine indidit, quod adhuc durat. Tanquam ſic quoque ſorti ſuæ impar, filium Ludovicum, admodum

dum juvenem, in Italiam misit, Regem, & simul Imperatorem. Talem pronunciavit ipse, & mox Pontifex, ingenti totius Italiæ applausu, insignivit. Gratus Insubribus novus Rex fuit, cujus præsentis tutela & patrocinio munirentur. Cùm ille tamen non minùs religioni, quàm regno studeret, interno ulcere felicitas populi intabuit. Etenim quiescentibus armis bellum fuit, & quia in rebus sacris, gravius atque periculosius. Vt scires post Regem esse, qui turbare faciem reipublicæ posset, Angilbertus Mediolanensium Archiepiscopus novo noxióque exemplo ab Ecclesia Romana descivit. Leve damnum, si cum viro pertinacia desiisset: duravit superstes, caussisque subnascentibus, robur colligens, ducentos admodum annos traxit.

ITALIÆ malis unum hoc etiam deerat, ut & SARACENORVM impia rabie laceraretur: qui non contenti litora primùm oberrasse latrociniis, aut per contentiones Adalgisi & Siconolfi Barrium, Massare duce, occupavisse;

cupaviſſe; novam colluviem ex Africa trajiciunt, & ad urbem ipſam Romanam procurrentes, oculos trepidæ civitatis fumo ac pulvere implent. Non tam hominum, quàm religionis odio quodam acti, prædam ruina templorum inſtruebant. Ergo & in ſuburbanas Divorum Petri ac Pauli baſilicas impetum faciunt. Quis reſiſteret? Immanium Barbarorum avaritiæ ceſſit, quicquid Chriſtiani Reges tot annis ac tanta liberalitate congeſſerant: tanquam una rabies hauriret pietatis divitias, una hora diſſiparet. Ornamenta quæ rapi non poterant, turpi ludibrio confracta ſunt, ſacra ſupellex in luxuriæ, & obſcœnitatis uſum verſa. Putares & ipſo quoque Deo fana ſpoliata. Vix præter muros & tecta quicquam remanſit; & in hæc quoque ſæviiſſet immanitas, niſi flammam incendiúmque bonus Genius arcuiſſet. Sic non omnia impia manus peregit; ampliúſque numen, quàm ſcelus potuit. Spolia hæc tamen quid niſi urbi atque Italiæ univerſæ detracta vi-

deantur?

deantur? Sanè damnum, an contumeliam appellem, neſcio; graviſſimum vulnus fuit; quod ut univerſum Reipublicæ Chriſtianæ corpus ſentiret, capiti inflictum. Sed Barbari, cùm, impoſita navibus præda, Africam repeterent, fœdiſſimo naufragio diſperſi, ſacrilegii pœnas dederunt. Prorſus tantum nefas toto obrui pelago debuit; ut qui homines evaſerant, Divorum tamen vindicta plecterentur.

BENE, quòd Leonem tum Pontificatus accepit, magnæ virtutis & prudentiæ virum, qui admirabili ſolertia delere injuriam illatam cœpit, mœnibus quoque Vaticano adverſus irruptiones direptionéſque circumdato ac munito, cùm majoris jam munificentiæ opus eſſet, tueri ornamenta, quàm amplificare, & novæ iterum prædæ Africa inhiaret. Sed & Maſſur, qui Barrium inſidebat, à Beneventanis receptus, ut Adalgiſo adverſus Siconolſum auxilio eſſet, infidam opem ad rapinam vertit, ampliúſque quàm hoſtis nocuit. Ex urbe

urbe deinde in agros injuriam proferens, templa ac monasteria passim bello vexavit, omnémque regionem ferro ignique subjecit: nisi obstaculum inveniret, facturus, quod nulla adhuc Barbaries tentarat. Quantum Ludovicus fecit, Insubribus debetur: illinc ductis copiis Beneventum obsedit, & in potestatem suam coactos Saracenos, unà cum Duce omnes jugulavit. Sic non potuit sine crudelitate pestis illa excîdi. Quid excîdi? renata est, & mox in damna iterum graviúsque erupit. Reliquiæ Barrii relictæ erant, & terrere Italiam potuere. Omnino tanquam ad strages & ruinas remansisset fomes, incendium ex intervallo dedit. Sed dum adolescit hic ignis, virésque sumit, Lotharius monasticam sibi quietem moliens, assignare filiis fortunæ suæ partes voluit, & divisa jure quàm dividenda armis regna relinquere. Satis sibi jam gloriæ partum: sceptro posito, Regum fore patrem. prospecturum simul, ne quo ipse cum fratribus furore collisus esset, filii dissiderent.

rent. Hoc enim jam hereditarium videbatur, in mutuum exitium armari fratres, ne quod in Caroli nepotibus cœpisset malum, in posteris desineret. Sed irrita Lotharii fuêre vota: qua concordiam cura stabilire conatus est, potentiam collisit: quantum quisque accipiet, in arma & bella convertet; Ludovicus Italiam, & Augusti titulum, Lotharius Lotharingiam, Carolus Provinciam, Burgundiámque. Ludovicus igitur cùm terminatum Alpibus regnum accepisset, ostendit egregiè Cæsariæ maiestati Italiam sufficere, Regiæ Insubres. Vrbes inspexit singulas, & ordinavit; Ticini tamen præcipuè atque Mediolani iuris constituendi caussa versatus est. Sed & mores inspexit, quasi non aliter pacatum securúmque rerum statum habiturus, nisi scelus omne exularet. Sed quam in Italia sibi quietem promitteret, adhuc à Saracenis insessa? Hi iam, Seodano duce, totam pænè Apuliam occuparant, nec poterant nisi Imperatoris viribus retundi. Dubia tamen fortuna bel-

 lum

lum est tractum. Ille Barrii obsidione sic lassatus est, ut Lothario fratre cum copiis in auxilium excito, adhuc suspecta haberet fata, nunc victor, nunc victus, promiscuo eventu. Quod clade majus, intellexere hostes, non se rapinis tantùm, sed bello pares esse: Italiæ Imperiique vires sustinuerant. Ludovicus igitur dedecore magis, quàm damno stimulatus, quanto ad extremum potuit nisu, arma movet, & in gentem barbaram pari ira & violentia irruit. Gemino prœlio victi & profligati, in Calabriam se recipiunt: sed neque hîc tuti, provinciam hosti relicturi, ferro ignique vastant: atque hoc facinore edito (scilicet ne crudeliùs venisse, quàm fugisse viderentur) conscensis navibus, per naufragia in Africam evadunt.

PAX jam & tranquillitas Italiam respexerant: sed, ut rerum humanarum inconstantia est, vultum mox iterum subducturæ. Ludovicum Mediolani extinctum turbæ & calamitates secutæ. Ejus patrui, Carolus Calvus Franciæ, & Ludovicus Germa-

niæ

niæ Reges, ad rapiendam hereditatem concurrunt. Italiæ Principes quodam velut jure insignia sibi Augustalia deposcebant, quasi, Ludovico sine liberis mortuo, Cisalpinis, & velut indigenis debita. Sed plus arma valuêre. Carolus Calvus, cum exercitu Alpes transiens, dum occupat, à Pontifice petit Imperium, & inauguratur. Itaque in Sacrorum Principem Tusculani Comites conspirant, quia rejecti: hujúsque facinoris consortes, si non auctores, Formosum Episcopum Portuensem, & Gregorium Nomenclatorem habuerunt. Ludovicus Calvi frater dum bellum adornat, Francofurti diem obiit. Hujus filii Carlomanus, Ludovicus, & Carolus, regna patris partiti, caussam suscipiunt: quorum Carlomanus post obitum Calvi Italiæ regnum tenuit. Sed Ludovicus Balbus, Calvi filius, Imperii insignia à Pontifice accepit. Post Carlomani obitum fratres eius hereditatem invadunt: Ludovicus Baioariæ regnum, Carolus Italiæ. Atque hic

ad ſpem quoque Imperii non vana cupiditate arrectus, Romam advolat, coronam capit, & Fortunæ velut manu ad majoris potentiæ faſtigium ducitur: quippe fratre Ludovico extincto, Lotharingiæ & Baioariæ regnis augetur. An ſatis? etiam Franciæ. Etenim Ludovico, & mox Carlomano, Balbi filiis, vita defunctis, à Proceribus ipſis vocatus eſt, ut eodem & Rege & Imperatore Normanorum vis & crudelitas reprimeretur. Sed dum ille vires ſuas bello Normanico occupat, & ſine fructu pacis vincit, interea Saraceni, velut occaſionem nacti, Italiam denuò lacerant. Tarentinæ reliquiæ validam manum fecerant, incendiis & rapinis aptam. Ex ipſa hac calamitate rerum Romana factio vires accepit, nuper indignata Imperium tradi exteris, cùm domeſtica virtus tantæ maieſtati par eſſet. Fractam divulſámque Caroli Magni potentiam, in poſteris aut laborare aut collidi. Sibi Italiam ſufficere, ſuum ſi Auguſtum habeat: eum generoſiùs conſtitui,

ſtitui, quàm accipi. Audivit Pontifex, & libertati gloriæque Italiæ favens, cùm ſine diſcrimine refragari non poſſet, publico edicto velut temporum fata ordinavit: Vt ſi Carolus Craſſus non relictis liberis decederet, Regni Imperiique fortuna penes Italicos Principes eſſet. Interea cum Normanis in Gallia Craſſus luctatur; ſed viribus eorum & furori impar. Quid dicam? Ne Italiæ deinceps Franci potirentur, domi & ab immaniſſimo hoſte fracti: Regem verò debilitavit barbaries hoſtium, ut ſuorum perfidia perderet. Quippe Germani, tanquam hac tutela nequaquam ſecuri, quinetiam in Arnulfum Carlomani filium proni, regnum Carolo abrogarunt. Ille quàm infra magnitudinem ſuam iaceret, tam impatienter privatam fortunam tulit. Vnde ſicuti regere difficile ei fuit: ita non regere, miſerum. Magis etiam ideo concupivit priſtinæ maieſtatis faſtigium, quia indignus illo habitus. Vitam cùm

afflictam mœrore dehonestaret, mox fato correxit. Obiit enim paullo pòst, felix quidem, quia calamitati suæ non superfuit.

ERYCI

ERYCI PVTEANI

HISTORIAE INSVBRICÆ

LIBER V.

NON omnium adhuc Barbarorum immanitate Italia perierat, & in se conversa, intestino scelere ruinam quæsivit. Nihil tristius, aut calamitosius eo tempore & statu: si tamen status dicendus est, in quo nulla quies fuit, nisi quod sævitiæ & tyrannidi datum. Tanquam fatum suum exteris inviderent Italici, ferrum in se mutuò stringunt, & quam vindicatum eunt regni purpuram, majori rabie lacerant. VIDO, & BERENGARIUS, ille Spoletanorum, hic Forojuliensium

Dux, Pontificis Decreto ſubnixi, ſceptrum moliuntur: primùm fœdere, dum Craſſi adhuc viventis regna dividunt: dehinc bello, poſtquam feliciùs Italiam Berengarius, quàm Galliam Vido invaſiſſet. Hic igitur, quam ab hoſte non potuit fortunam, ab amico & ſocio extorquere aggreſſus eſt, & reductis domum copiis, pro Italia bellum in Italia gerere. In partes ipſe Pontifex, & hoc exemplo populi veniunt. Tanquam faciliùs duorum Regum ferro, quàm imperio ſufficerent, in ſua viſcera ſanguinémque armantur. Furor fuit non minor partium, quàm Ducum: ac dum caput ſibi quærit Italia, ſalutem impendit, inſanientiúmque more, manus ac membra ſua cædit. Non potuit ſine hoſte Rex conſtitui: & qui ſub alieno nolebant imperio vivere, libertatem oppreſſerunt. Prior coronam Berengarius, arma Vido capit: qui, ut parem in bella titulum ferret, Rex quoque à Pontifice ſalutatur. Magno ſtudio Inſubres Berengarium, Romani Vidonem ſequuntur; tanquam

quam felices, quorum Rex vicisset. Ac prima quidem belli alea ad Trebiam amnem tentata, convertit in Berengarium stragem. Cæduntur Insubres, fugit Rex, sed ut vires denuo colligat. In agro Brixiano iterata pugna concurrunt exercitus, nec ulla virtute conciliare sibi Fortunam victus semel Berengarius potuit. Idem & prœlii, & regni tum finis fuit. Vido, repulso & fugato æmulo, Ticinum Mediolanúmque occupat; & quia ultrà non est hostis, universam provinciam potestatis suæ facit. Non potuit igitur regni majestate virtus victoris claudi; & quia jus imperii Romani, noménque præ libertate æstimatum, Regem suum non satis magnum putavit Italia, nisi & Imperatorem haberet: prorsus domesticam servitutem gloriæ quadam umbra vestiens. Ad summum evectus Vido, potentiæ sedem Ticini collocavit.

Sed quàm varia fortuna Berengarium circumtulit! tanquam per calamitates dignum reddens Regno. Ab

Arnulfo exceptus, missusq; in Italiam, non felicior alienis, quàm suis copiis fuit. Secundò fugiens, hostíque cedens, non despondit animum: sic quidem pulsus magis, quàm victus. Et tamen quasi debellatum esset, Vido mox Lambertum filium regni socium asscivit. Quæ securitas magnæ sortis? Cùm quietem & pacem ordinaret, subito quodam motu, & prorsus tempestate, è culmine rerum deturbatus est. Germaniæ Rex Arnulfus viam sibi facturus in Italiam, Berengarium tandem magna militum manu reducit. Verona in potestatem redacta, veterem agnoscit dominum. Insubres terrore obsessi, & tutore destituti, qui fugerat, urbes passim suas tradiderunt. Parum est fugere: repentino sanguinis vomitu extinguitur, & plenam hosti victoriam concedit.

IN fatis tamen erat, Insubres quati. LAMBERTVS velut belli heres, paternum regnum armis repetit, validáque Italicorum factione impulsus, occupat; non auso Berengario experiri prœlii eventum. Opus iterum Arnulfo

Arnulfo erat, ut mutaretur Italiæ status: atque ille ab ipso vocatus Pontifice, Sergianorum iniuriis presso, venit, Romam obsidet, & irruptione capit. Stragem si examines, nihil sævius Saraceni potuissent. Itaque pulso Sergio, & compressa eius factione, nomen & insignia Imperatoris sumit. Sed hoc terrore frustra Lambertum insecutus, cùm & Berengarium insidiis tentasset, Italiæ in se odium concitavit. Abiit igitur, sat magnus, si ad suos Imperator rediret. Quem titulum Stephanus, deinde Pontifex, ab Arnulfo, tanquam vitio creato, in Lambertum transtulit, atque Berengarii spes sic magis attrivit. Sed (ô res humanæ!) quem periisse diceres, regnare iterum Italiæ Proceres iussere. Mediolanenses, ductu Mangifredi Præfecti sui, caussam nuperi Regis amplectuntur, nec minùs prompta arma quàm consilia habent. Etenim ad bellum accincti, vicinas urbes, quas sive metus, sive fides Lamberto obstrinxerat, hostili incursu & populatione terrent. Frustra etiam

vis

vis & conjuratio oppressa est, frustra de Mangifredo supplicium sumptum; transferri sceptrum debuit, ut majori etiam inconstantia versaretur. Rex, quàm in patrem severus, tam in filium Hugonem benignus fuit: & tanquam æquè facile esset, placare, atque occidere, hunc honoribus auget, & ingenti familiaritate complectitur. Sic fata voluerunt, ut ultro sibi adsciſceret parricidam suum. Non profectò potuit ullo humanitatis officio injuriæ memoria deleri: erupit per ipsa beneficia vindictæ cupido, & natura stimulante, vesanum juvenis animum ad immane facinus exacuit. Admittebat interim lætissimo vultu, ægerrimo pectore liberalitatem Regis, & sic potuit fallere. namque profunda simulatione mersit consilium sceleris, ut tuta ultione pietati parentaret. Occasionem venatio dedit. Ergo forte fortuna à reliquo disjunctum comitatu, & labore fessum, parricida invadit, & fuste subdormientis cervices elidit, ut casu, non scelere extinctus videre-

videretur, totámque culpam equus, sustineret, tanquam excussor & proculcator.

Vt in regnum Berengarius reciperetur, satis erat Lambertum extinctum esse. Neque sic tamen inimicorum factio mitigata: quæ cùm in Italia non reperiret regni æmulum, advocavit transalpinum, ampliùs jam odio quàm libertati tribuens. Sed quo minori turpitudini obnoxium consilium esset, virum virtute clarum, & jam fortuna Regem, quódque cum virtute & fortuna æstimari poterat, è Caroli Magni posteris, Ludovicum Bosonis filium, Ludovici II. è filia nepotem. Potuit huic hosti Berengarius par esse, Adelberti Lucæ Marchionis, qui eo tempore Italiæ velut Crœsus erat, auxiliis instructus. Primùm, indagine septum Ludovicum, cùm capere, aut conficere posset, dimisit; quasi satis coërcitum, qui se non rediturum in Italiam belli, aut regni caussa sanctissimo jurejurando promisit. Sed fidei pacta, nova & blandiens occasio rerum violavit. Iterum,

rum; & ab ipſo quoque Adelberto vocatus, ſpreto ſacramento, cum valido exercitu adeſt, & detrectante prœlium Berengario, viribus deſtituto, ad regnum evehitur. Qui nondum vicerat, Regis inſignia capit; qui non pugnarat, ſimilis victo erat, regno tamen non exuitur. Ille Ticini, hic Veronæ reſidens, tanquam gemina eſſet poteſtas, ſtabilire fortunam aggreſſus eſt, amicos, & ſic vires colligere. atque hoc ſine ſanguine jam bellum gerebatur. Ludovicus non regno contentus, quod in parte poſſidebat, Imperii inſignia à Pontifice accipit; quaſi & ſic faciliùs æmuli conatus repreſſurus. Hinc reliquam belli molem ſubiens, ad exturbandum Berengarium accingitur. Neque tamen magna fortuna opus erat, ut, qui ſemel ceſſerat, & nunc quoque milite impar erat, prorſus victi, & profugi neceſſitatem amplecteretur. Magna ſalutis portio fuit, in manus hoſtis non venire. Sanè admirabile humanæ conditionis exemplum in hoc viro exiſtere fata voluerunt; quem ſæpius

pius è ſublimi præcipitem deturbarunt, ut eveherent; tanquam experirentur, an dignum tanto faſtigio animum ſervaret. Tulit verò omnem caſum fortiter, quaſi fiducia quadam reſurgendi. Sic & hominem ſe ſcivit, quoties ſtaret, & Regem tamen meminerat, quoties dejectus erat. Contrà Ludovicus, tanquam cum bello periculum deinceps profligaſſet, nec timeret hoſtem, Italia expulſum; magna ſecuritate deponit arma, exercitúmque dimittit. Ergo quietum, & nihil timentem Berengarius auſus invadere, clanculum in Italiam venit, & collecto hinc inde, partim donis, partim promiſſis, auxilio, Veronam repente advolat. Facile fuit, urbis cuſtodes corrumpere, olim ſuos: noctu admittitur, & civium iam ſtipatus manu, in Regiam irrumpit. Ludovicus tumultu excitatus, & præſenti periculo territus, in proximum confugit fanum: inde protractus, victoris & iram, & ſimul clementiam ſenſit: quippe ut viveret, luminibus privatur: quaſi non tam regni occupati,

pati, quàm violati jurisjurandi punitus. Sic qua fide alienum rapuerat sceptrum, ea fortuna potuit. Cæcum verò, tanquam extinctum, timere Berengarius desiit; ac videbantur cum oculis Imperatoris animi simul factionis cecidisse.

SED an quiescere Italia potuit? Cùm sine consorte ac sine æmulo rerum potiretur Berengarius, novum dirúmque invenit hostem, qui non tam ad regnum, quàm ad rapinam, cædem, stragem hominum, urbiúmque properabat. HVNGARI erant, nuperi è Scythia, recentes è Pannonia (pulsis inde Hunnis) Barbari. Atque hæc quædam velut pestis Italiæ incubuit, quædam velut illuvies per Alpes, quà crudelitati antea patuerant, infusa, mox Insubres inundavit. Terrorem subitus ille impetus auxerat, & ferocia omni barbarie gravior. Hunnorum domitores, sed feritate, non virtute, qui non percellerent? Quare tanquam graviores imminerent plagæ, quàm seculis omnibus acceptæ erant, ad commune malum

arcen-

arcendum, sub signa concurrit Italia, ducémque Berengarium sequitur. Alii affectu, alii periculo exciti, in obsequium veniebant: atque jam domestica odia violentia externa sopiverat. Barbari multitudine hostium territi, fugam moliuntur, & quia impediti, universa eam præda redimere, mox adjecto quoque pretio tentant, parati & obsides dare, & arma tradere, quò fides saltem inermibus haberetur. Frustra omnia. Vindictæ cupiditas, cùm venalis victoria non esset, conditiones pacis respuit. Et quid aliud actum, quàm ut lanienæ, aut servituti destinati, robur sumerent, & fusuri sanguinem, in rabiem ignaviam commutarent? Sanè acuit necessitas vires, & jam pugnare, quàm se dedere omnes malunt, ne inulti aut cadant, aut miseri sint. Bone Deus, quàm ancipites bellorum exitus! Prodeunt ultro in prœlium, jam plus quàm barbari, tantúmque desperatio potuit, ut hostilem exercitum, ultimum Italiæ nervum, fœdissima clade protriverint. Hac victoria ef-

ferati, liberum deinde furorem effundunt in agros, & quem ferro sparserant sanguinem, flamma consumunt. Sordere deinde & spolia visa, nisi templa ac monasteria diriperentur: quasi homines cruciare satis non esset, nisi injuria quoque inferretur Deo. Præda tandem saturi, & cruore satiati, mitescere potuerunt: quippe jam redimi à Berengario Italiam passi, post rapinam pretium æstimarunt. Passi ideo, ut amplius *j*am acciperent, quàm obtulerant; útque cedere victores, non fugere victi viderentur. In eo jam non barbari, quòd cùm emere recessum suum non potuissent, tamen vendiderint. Sed hanc humanitatem perfidia destruxerunt: reversi sunt.

INTEREA Berengarius res tranquillas nactus, recentia regni vulnera curare cœpit: sed vix coïverant, & ecce nova injuria derepente disrupta sunt. Saraceni, qui Fraxinetum nuper occuparant, agmine facto, irruunt, per agros urbésque stragem ducunt. Tempestas hæc quædam

fuit,

fuit, ſed ſubita, & velut vento impulſa. Sed calamitatem poſtquam effudit, evanuit. Damna refecerat Berengarius, & ornamenta cogitavit: Ticinenſi Epiſcopo jus umbellæ, equi albi, crucíſque præferendæ conceſſum eſt, nova, & cum honore Regiæ urbis inſignia, quibus proëdriæ in concilio Pontificio prærogativa acceſſit. Ipſe Rex, quòd ad Saracenos Gariliano expellendos, auxilia Romanis miſerat, Imperator creatus.

IN hoc faſtigio, lubricum iterum fortunæ ſtatum ſenſit, odiis ſuorum mera virtute obnoxius. Principem quamvis optimum, tamen quia nimis diuturnum, optimates aliqui non ferebant. Conjurationi quoque Lambertus Mediolanenſium Antiſtes acceſſit, viréſque addidit. Sed quid? Deprehenſis ſemel iterúmque rebellibus Rex pepercit: & quàm perverſis! clementia gravis fuit. Auſi poſt veniam nefas, acriùs perniciem benefactori intentarunt: obſtinatiores etiam, quia miſericordiam conſumpſerant. Conjuratio in bel-

lum erupit. Rodulfus Burgundiæ Rex in Italiam vocatur : venit, percellit, Ticinum occupat. Berengarius prœlio victus Veronam evadit, ô Deus! hostem fugiens, ut amicorum scelere periret. Insidiæ à Flamberto quodam structæ, sed suspicioni & rumori obnoxiæ, Imperatorem periculi velut admonebant. Is tamen qua clementia usus est? Vocatum increpitúmque flagitii auctorem placare, quàm punire maluit; & pepercit insidiatori, ut parricidam faceret. Quid etiam? quasi satis non esset, vitam noxio dare, amoris pignus, aureum ingentis pretii poculum adjecit, atque ex eodem libans, salutem suam & commendavit novo jam amico, & credidit. Nimium hoc beneficium fuit. Etenim Flambertus simulatione fidei, quàm inito cædis consilio improbior, nescire voluit, quantum à Rege accepisset. Postero die (nec enim diutius solo animo cruentus esse poterat) juvenum stipatus globo, tam mitem invadit dominum, & romphæa feriens, nullas

jam

jam insidias metuentem sternit. Prô dedecus, quanta perfidia! nisi amplius etiam, quòd in ipso templo; non satis parricida, nisi & sacrilegus esset. Neque potuit tamen sine ultione tantum patrari facinus. Vindicem Milo, urbis Comes egit, totámque illam conjuratorum manum crudeli supplicio sustulit; cùm satis non esset tam nefarios mori.

Custode remoto, irruptioni Hungarorum denuo Italia patuit: qui Salardo duce, Mantuam, Brixiam, & Bergomum fœdo incursu diripuere. A Rodulfo quæ auxilia? quasi satis, regni insignia cepisse, in Galliam suam redierat. Barbarorum furor primo successu audax, belli flammam protulit. Ticinum obsidione clausum, & calamitate pressum est. Cùm æquè ventus, ipse Barbarus, ac hostis sæviret, ac prorsus conspiraret, ignis in tecta missus, qui valido actus flatu, etiam invitam materiam corripuit, pérque urbem incendium latè fudit. Itaque dum opem domibus oppidani ferunt, portæ à Barbaris ef-

fractæ ſunt, civitas capta, ferro, & nova flamma deformata. Tanquam avaritiam ſimul ac crudelitatem una in urbe expleſſent, Italia exceſſerunt: & veniſſe diceres, ut quæ Regia nuper fuerat Longobardorum, concideret. Sic Barbarorum opus Barbari demoliti ſunt, ut plura Inſubres vulnera acciperent.

ERYCI

ERYCI PVTEANI

HISTORIAE INSVBRICÆ

LIBER VI.

ARVM etiam à viris Regibúſque calamitatum, niſi eoſdem animos femina ſumeret, ac maſculo impetu ad regnum graſſaretur. Ermengarda fuit, Adelberti Tuſciæ Marchionis filia, etiam formæ illecebris potens, quibus Principum favor obnoxius erat. Poſtquam opes, bello pares, congeſſit, ſpreto ſexu, è Gynecæo in caſtra tranſiit, non imperio tantùm, ſed manu, ſi opus, pugnatura. Profectò & Marti hæc Venus placuit, tam' felix, quàm formoſa. Ticinum, à nu-

pera adhuc plaga debile, armato milite invadit,& occupat. Reginam jam diceres, quæ Regiam expugnarat. Sed & in femina erat, quod Rodulfus timeret. Approperat igitur, exercitum ducit, urbem claudit. Atque tum blanditiis quoque Ermengarda pugnat. Cùm lenta traheretur obsidio, misso trans amnem nuncio, Regem insidiarum admonuit, quas sive finxit, pro ingenio callida, sive verè indicavit, ut affectum beneficio mercaretur. Ille fidem litteris habuit, & nocte concubia, clàm è castris excedens, lintre transmisit fluvium, & in urbem, velut jam suam, receptus est. Vim & crudelitatem quis timeret? solus venerat. Postridie cùm, apud hostes esse Regem, divulgatum, exercitus omnis sine duce profugit. Rodulfus autem dignam amore suo formam intuitus, in Ermengardæ sinum bellum deposuit. Nec infra pulchritudinem fides mulieris fuit: Regem sciebat, quem exceperat: & sic tamen, quia amari meruit, vicisse videbatur.

VT igitur Italiam femina conturbaret,

baret, ſatis non erat barbara. Virorum hoc ſcelus, & mox iterum emerſit. Etenim Proceres, à quibus Rodulfus fugerat, hoſtes facti, Hugonem, Comitem Arelatenſem, è Provincia ad regnum vocant, juvenem excelſi animi, & ſtirpis Carolinę. Non longo itinere, nec difficili bello ad hoc faſtigium enitendum erat: Italiæ totius humeri manúſque novum ferebant Regem. Rodulfus minanti, atque impendenti tempeſtati impar, jam quoque ab Ermengarda fugere maluit, quàm diſcrimine obrui. Quia & domi Rex erat, in Burgundiam ſuam revolavit. Quæ tempora! quæ potentiæ ludibria! Acerrimis provincia factionibus diviſa, & pluſquàm hoſtili rabie agitata, nec ſub Rege, nec ſine Rege poterat vivere. Poſtquam mutuis Optimatium odiis ſervire diſcordia populorum cœpit, majeſtas ſceptri fracta eſt, & auctoritas eviluit. Potentia igitur omnis penes Principes Præfectóſque erat: his urbes obnoxiæ, velut furore agebantur. Sed Hugo conſenſu omnium

 adſcitus,

adſcitus, ſatis non putavit admini-ſtrare regnum, niſi ſtabiliret: & tanquam domeſticis præſidiis haudquaquam tutus, externa adjecit. Germania jam & Græcia opus erat, ut Inſubres quieſcerent: & ab utraque plaga favor & amicitia profuit. Virtutem quoque Regis illuſtrem, imò formidabilem detecta, & penitus extincta Ticinenſium quorundam conjuratio reddidit. Iudex erat, qui ſceleris auctor; ac tanto iniquior, quia punire debuiſſet, quod auſus eſt. Ludibrium contemptúmque regii nominis poſtquam delevit auctoritas, timeri adhuc magis, quàm coli Hugo meruit. Nuptiis deinde Italicis ad potentiam ſurgens, Marociæ, nobiliſſimæ eo tempore, atque potentiſſimæ feminæ conjugium non ſprevit; quæ tali marito urbis quoque Romæ principatum ſpopondit. Ergo pellectus venit, & tanquam in dotem cives mœnia cederent, novum blando affectu admiſere Principem, ſed ut turpiùs paullopòſt exturbarent. Non poterant levitate ſua conſtan-

tes

tes esse, qui in mulieris gratiam obliti erant se Romanos dici. Ac sanè puduit gentem, adhuc Martiam, sine bello & sanguine in alienam transiisse potestatem, cùm timuisse quoque feminam viderentur. Armis igitur vindicata urbs, injiciente facem stimulúmque (quis crederet?) Alberico Marociæ filio; & dedecus furore expiatum est. Alberico: qui sive contumelia inter ministrandum ab Hugone affectus, sive contumeliam ratus, à patre ad vitricum translatum urbis imperium, cujus heres esset; & incestas censuit matris nuptias, & Romanis auctor seditionis fuit. Tanquam rediisset ad libertatem civitas, prisco exemplo Consules electi: & hoc statim nomine Albericus, velut alter Brutus Rempublicam cœpit administrare. Sed ubi fata jam Romana! Pontifex supererat, & à Deo constitutus; cui fasces Consulares, pietate cogente & religione, mox iterum submisit liber populus: quid, nisi servitutem profanæ potentię fugiens? Orbis caput urbs una sanctiùs vene-
rari

rari voluit. Sed Hugo velut Tarquinius fugit, ac nescio an ideo miserior, quòd nullis populum iniuriis irritarat.

Et conjuge & dote spoliatus, etiam cum suis luctari cœpit, quos rerum novarum studium in factiones impulerat. Atque tum sanè virtus Regis & solertia egregiè enituit. Vocatum in se Rodulfum, ne armis experiretur, vincit muneribus, & planè sacramento obstrictum Italia excludit. Et quid opus bellum redimere, si tamen pugnandum erat? Post Rodulfum Arnoldus, Bajoariorum Dux spe regni tollit animum, & cientes Italiæ Proceres armatus sequitur. Venienti Verona patuit; sed nulla adhuc victoria fuit. In prœlium & vigor, & necessitas, & fortuna Hugonem duxit, nunc fortem, qui callido nuper consilio bellum declinarat, timenti similis. Quia & vi nunc vicit, dubitare possis, armis, an muneribus felicior fuerit. Sanè ingenti strage victum fugatúmque hostem, in Baioariam rejecit; rebelléſque compeſ-

compescuit. Injecturus deinceps seditionibus frenum, filium Lotharium regni assumpsit socium, gemino velut sceptro terrens. Additur uxor (opportunum & rebus fulcrum, & majestati ornamentum) Adeleidis, præstantissimæ virgo formæ & animi, Rodulfi Regis filia: quæ in mariti complexu patris sceptrum, & quodammodo fortunam invenit.

Sed Hugo domi securus, vindictam in Romanos parat: Neque tam dominandi cupiditate, quàm accepta contumelia stimulatur: ejectus fuerat. Ducit militem, urbem obsidione urget, non armis, non dolis parcit. Quid tamen? tanquam fortes callidósque nova libertas faceret, impetum excipiunt cives, fraudem eludunt. Rex cùm frustra hæreret, converso ad opida vicina bello, circumtulit iram, & in membris capite quasi punito, ad Insubres, domestica pace externam deleturus injuriam, rediit.

Cessabant hac tempestate Barbaris

bari: & in ipsa Italia Barbaries viguit. E Græcia hostis Beneventum premebat: subsidio ab Hugone missus cum valida manu Theobaldus Spoletanus. An immanitas victoriam dederit, nescio; pro virtute fuit. Prospera quotidie prœlia crudele ludibrium celebravit. Etenim quotquot caperet hostium Theobaldus, exsectis (prô pudor!) testibus, & evulso ex ipsis corporibus velut lytro, ad Ducem Græcorum remittebat, testatus à non viris, se non timere. Accedebant voces, ipso propemodum facinore turpiores: Quia Imperator tuus, vir sanctus, deliciis vivit, spadones reddo, qui milites venerant: hæc si metamorphosis placeat, vi & ferro enitar, ut totus mox exercitus sine armis, sine vasis revertatur. Irasci hostis potuit; sed mulier virago quædam conquesta est. Hæc, capto marito, quem virum quàm vivum malebat, raptim advolat, ac miserabili ploratu castra implet: Injustum & sævum Theobaldum esse, qui quod mulierum esset, captivis eriperet: sibi perire, quo vir
esse

esse maritus desineret; voluptate tori, ac simul fœcunditate spoliari. Quàm grande damnum! Si pugnasse scelus esset, à vultu manibúsque capti pœnam exigeret, hæc viri esse; at velatas verecundia partes jugo se & conjugio emisse. Fortiùs profectò pro marito mulier locuta est, quàm ille pro Imperatore prœliatus. Risum excivit omnibus, dignáque habita, quæ illæsa vota reciperet.

Malis externis crudeliter pulsis, domestica succrevere. Timere Berengarium, Regis Berengarii è filia nepotem Hugo cœperat: an immeritò? strenuum ea tempestate, & pollentem divitiis virum, & qui avi indolem hauserat. Ergo ne noceret, impediri benevolentia debuit; & cùm hæc frustra esset, insidiis peti. Sed ille vasto quodam animo post beneficia infectus turbidúsque, ac deinde post injuriam hostis, nec tutus, in Germaniam fuga elabitur, & patrocinio Othonis Regis protectus, generosè calamitatem exilii tolerat. Reditum; & hoc parum: sceptrum cogita-

cogitavit, cùm interim Hugo, quietis velut impatiens, in Saracenos direxit arma, qui è Fraxineto totum illud Italiæ limen infestabant. Hos bello non longo domitos, in fœdus, & mox in obsequium traxit: nec aptiori præsidio videbantur claudi Alpes posse, & vis externa atque irruptio arceri. Sed frustra Italiæ claustra à toto Septentrione manus armata separat: cælum jam tranquillum vernaculæ involvent nubes, novámque rebus faciem inducent. Berengarius, protractis ad defectionem Procerum Antistitúmque animis, magna fortunæ fiducia è Germania pænè solus rediit. Putares non belli, sed religionis caussa proficisci: habitum mutaverat, & tanquam Romana Apostolorum limina visum iret, custodes Alpium fefellit. Venienti obsequia occurrunt, traditúmque castellum Formicarium: atque hinc classicum insonuit. Nasci miles, non conscribi videbatur; citiúsque conflatur exercitus, quàm adesse hostem Hugo resciseeret. Adhuc pugnatum non erat, & sce-

& ſceptrum Berengarius capit. Quid ni? potitus ipſa metropoli, favente Antiſtite Alberico. At Hugo ſatis jam felicem ſe putavit, ſi filius ſaltem regnaret. Igitur quod armis deſperabat, precibus tentavit. Lotharium ire ſupplicem (prô dedecus!) Mediolanum juſſit. Mira animorum commutatio. Petentis proſtratíque vilitas & ſqualor, & lacrymæ dignæ regno viſæ. Quid amplius? filii fortuna patri profuit. quippe Procerum juſſu Hugo Lothariúſque regium ſervarunt nomen: jus atque poteſtas penes Berengarium fuit. Quis crederet? Suffecit tribus ſimul Regibus Italia, cui unus gravis erat. Sed Hugo tamen inanis pertæſus tituli, inducere in animum potuit, ut regno careret, & ſine æmulo potens eſſet. Namque convaſato theſauro omni regio, in Provinciam abiit. Felix Lotharius, ſi tunc quoque ſequi patrem voluiſſet. Suavis ambitio non ſivit exemplo locum eſſe: regnúmque precibus emptum pluris fuit, quàm ut ultrò poneretur.

Districti jam duorum imperio Insubres, sub jugo, sine tutela erant. In provinciæ latus Henricus Bavariæ Dux, Othonis Germaniæ Regis frater, incurrit. Et hæc Irruptio fuit: facto velut vulnere, sanguinem hausit, & recessit.

Damnosior mox crudeliórque Rex Tapis, qui recentia crudelitatis vestigia secutus, Hungaros suos impulit. Vt fugere posset, solum equitatum instruxerat: & hæsit tamen, morámque traxit, quia feliciter grassari cœpit, tanquam præda gravatus & impeditus. Cur timeret? opes, non hostem invenerat; & cùm major quoque calamitate consternatio esset, nemo restitit. Non potuit hæc pestis nisi pretio averti. Decem nummorum modii hostibus numerati sunt; &, ut scires majori summæ Italiam sufficere, bis decem, & amplius Berengarius collegerat; an extorserat? Quicquid superfuit, rapuisse tamen Barbari videbantur: miseris periit. Ne melior hoste Rex esset, divisit aurum; & ne ditior jam Hugo videretur,

tur, constipavit, quantum ille abstulerat. Sic nemo dubitavit, quin malè recturus esset, qui ut redimeret provinciam, tam iniquus fuit. Barbari pulsi sunt, ut tyrannus hæreret. Sanè sudore subditorum, & pauperie vires quæsivit. Quid Lotharius? tam acri dolore cruciavit animum, ut phrenesi correptus, & mentem & mox vitam reliquerit: dignus jam regno, si populi potiùs fortunam, quàm suam sic luxit. Æmulo liberatus Berengarius, filium Adelbertum induxit, sceptróque socio insignivit: non se Regem adhuc tamen arbitratus, quamdiu Ticino, veteri regni sede careret. Hanc urbem Adeleidi conjugi, dotis nomine, Lotharius assignarat. Componi res matrimonii nexu posse videbatur, si Regis nuper uxor, novo nunc Regi jungeretur. Sed mulier, crudo adhuc dolore, à nuptiarum facibus abhorrens, conditionem oblatam sprevit. Reliquum erat, ut res amoris arma conficerent, & quia impetrari matrimonium nequierat, raperetur. Nec mora; urbs obsessa est,

& cum urbe Regina capta, sic tamen animum servavit. E custodia, ope sacerdotis sui, elapsa, in arcem Canussii ab avunculo Athone recipitur, defenditúrque. Sed forma Reginæ & fortuna patrocinio quoque Regis digna fuit. E Germania Otho cum copiis advolat, ille Hungarorum victor, & florescente jam fama bellator. Diffugiente Berengario, sponsam sibi jungit, quam vindicarat, ab his porrò nuptiis ad bellum progressus. Reddi ante omnia Reginæ Regia debuit: expugnata est. deleri fortunæ contumelia: cum victore marito triumphantis habitu unà invecta est. Perierat Berengarius, si adhuc pugnare Otho voluisset. præsenti victoria contentus, in Germaniam rediit: & tanquam hoc satis, regni pignus Adeleidem ducebat. Hostis tamen diffisus viribus, cùm ne absente quidem Othone felix esset, in Germaniam cum filio Adelberto secutus est, & victoris se arbitrio commisit. Res mira, & cum clementiæ laude commemoranda: cùm vitam peteret, partem regni obti-

obtinuit. Res iterum mira, & inconstantiæ macula turpis: in amicitiam receptus est, ut ingratus fieret; & vires accepit, ut rebellaret. Namque domesticis seditionibus Othone districto, quas & filius Litulfus, & gener Conradus, Lotharingiæ Dux, excitabant, arma iterum sumit; ac primò quicquid regno abscissum erat, rapit. Hinc dulci fortuna ebrius, finésque veteres indignatus, reliquam magno tumultu turbare Italiam cœpit, sævire, non fortunis, non dignitati ullius parcere, bello in ipsum Pontificem furere, & quicquid hoc iterum tempore Hungari nova in Insubres irruptione ausi. Quid opus erat Barbaris? omnium immanitatem Rex jam tyrannus expresserat; dignus mehercle; qui pro Barbaro quoque pelleretur. Factum est. Otho, totius Italiæ votis suspiriisque vocatus, arma, quibus Hungaros Sclavósque prostraverat, & pollicetur, & infert: prorsus tanquam alter Carolus temporum calamitatem depulsurus. Vt affectum ostenderet, Adeleidem adduxit. At-

que hæc, in tanto armorum ſtrepitu, omnia mitigans, velut pia mater, Inſubres potiſſimùm complexa eſt. Sed tyrannus, ut antea milite ferox, & inſultans: ita nunc fuga vilis, firmiſſimam quamque regni arcem, opidis urbibúſque deſertis, inſedit; non alio fine trahens bellum, quàm ut noceret diutius. Nam de ſceptro actum erat, quod poſt variam deinde luctam, renitentium velut manibus evulſum. Ergo ut calamitati ſcelus accederet, nec in auxilium advocare Saracenos Fraxinetò puduit: quin ad hos ipſos Adelbertus tranſiit, tandem è Rege prædo. Berengarius à tanto facinore impeditus, quia in poteſtatem hoſtium venit; & ſic quidem melior filio, quia infelicior. Vt ſuperſtes fortunæ viveret, exilio Germanico punitus eſt. Rediit igitur, quò antea ab Hugone fugerat. Si præſagio locum facimus, ærumnam miſeriámque illo itinere adumbrarat. Sed lateant, turbent, pereant tandem, ſic agente fato, pater & filius. Victoria interim Otho fruatur. Populorum

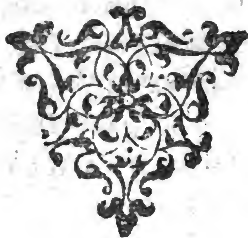
ſorum, Principum, Antiſtitúmque occurſu exceptus in regnum: neque hoc ſatis: in imperium manu ducitur, atque conſecratur. Ferro coronatum Inſubres, Auguſtali diademate Romam ſalutant. Sic propitio numine, ſumma humani faſtigii dignitas, errore hactenus velut circumacta, ad Germanos, & quid niſi rerum jam dominos? ivit, & conſedit. Iuſtitia gentis, clementia, religione, omnibúſque virtutibus fundata & firmata, promittére ſibi æternitatem potuit.

Exsvrgite inclyta candore, invicta robore pectora; ſtate Occidentis valida fulcra: ſuſtinebitis Europæ gloriam, & quantum ferre gens nulla potuit, veſtris in humeris conquieſcet. Veſtrum eſt, quicquid Cæſar, quicquid Auguſtus fuit; veſtræ victrices aquilæ, & quicquid geſſére feliciùs Romani, quàm rexêre. Miteſcent Barbari, ceſſabunt Irruptiones: felicem Italiam Germania faciet: felicem Germaniam tot Cæſares, tot Auguſti, regendo & pacando orbi divinitus deſtinati. Erunt Saxo-

nes, Bavari, Suevi, Naſſavii, Palatini, demum Auſtrii: quorum arma publicam quærent pacem, conſilia ſalutem, potentia libertatem. Faciet Deus, & infracta ſtabit majeſtas imperii, temporúmque felicitas, quaſi reddito aureo ſeculo, effloreſcet.

FINIS.

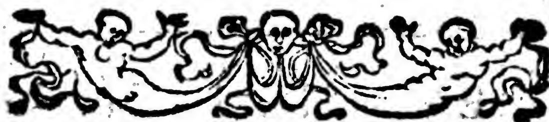
BENE-

BENIGNE LECTOR:

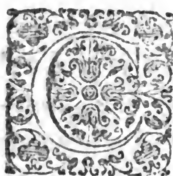
Ic *quidem Italiam Barbari, & præcipuè Insubrum ditionem divexarunt: alii incursu, ut dilaberentur; alii bello, ut insiderent.* CIMBROS, TEVTONOS, *ac* TIGVRINOS *cur omisi? Quia priusquam aut penetrarent, aut certè nocerent, oppressi sunt; quia ad Historiam magis Romanam, quàm Insubricam faciunt; deniq́ue, quia à* FLORO *descripti. Et an quis breviùs potuisset? an quis elegantiùs? vires conferat, ingenium stilúmque experiatur. Sed si omnino* CIMBROS *sociósque belli illius,* LECTOR, *exigis;* FLORI *nunc verbis, quàm meis malo loqui.*

IRRVPTIO

CIMBRORVM IN ITALIAM,

DESCRIPTA A FLORO LIB. III.

IMBRI, Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, cùm terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant: exclusique Gallia & Hispania, cùm in Italiam remigrarent, miserunt legatos in castra Silani, inde ad senatum, petentes, vt Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur. Sed quas daret terras populus Romanus,

manus, agrariis legibus inter se dimicaturus? Repulsi igitur, quod nequiverant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum impetum barbarorum Silanus; nec secundum Manilius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. Omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset. Ille quoque non ausus congredi statim, militem tenuit in castris, donec invicta illa rabies, & impetus; quem pro virtute barbari habent, consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ urbis fiducia) consulentes, si quid ad uxores suas mandarent. Nec segniùs quàm minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, id est, claustra Italiæ, ferebantur. Marius, mira statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem, prioresque Teutonos sub ipsis Alpium radicibus assecutus, in loco, quem Aquas Sextias vocant, quo, fides numinum! prœlio oppressit! Vallem fluviúmque hostes tenebant, nostris aquarum nulla copia. consultóne id egerit Impera-

perator, an errorem in consilium verterit, dubium. certè necessitate acta virtus, caussa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, Viri, inquit, estis: en illic habetis. Itaque tanto ardore pugnatum est, eáque cædes hostium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quàm sanguinis barbarorum. certè rex ipse Teutobocchus, quaternos senósque equos transilire solitus, vix unum cùm fugeret, ascendit, proximóque in saltu comprensus, insigne spectaculum fuit, quippe vir proceritatis eximiæ super tropæa ipsa eminebat.

Sublatis funditus Teutonis, in Cimbros convertitur. Hi jam (quis crederet?) per hiemem, quæ altiùs Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam provoluti, ruina descenderant. Athesim flumen non ponte, nec navibus, sed quadam stoliditate barbarica, primùm corporibus aggressi; postquam retinere amnem manibus & clypeis frustra tentaverant, ingesta obrutum silva transiluere: & si statim infesto

infesto agmine urbem petissent, grande discrimen esset: sed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli cælique clementia robur elanguit. Ad hoc panis usu, carnis coctæ, & dulcedine vini mitigatos Marius in tempore aggressus est. Iam diem pugnæ à Mario Imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Caudium vocant, campo concurrêre, millia inde C X L. ceciderunt, hinc tertio minus. per totum diem conciditur barbarus. Isti quoque Imperator addiderat virtuti dolum, secutus Annibalem, artémque Cannarum. Primùm nebulosum nactus diem, ut hosti inopinatus occurreret: tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferretur: tum acie conversa in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore galearum, ac repercussu, quasi ardere cælum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quàm cum ipsis fuit, cùm obiectis undique plaustris atque carpentis, altæ desuper quasi

è turri-

è turribus lanceis contísque pugnarent. Perinde ſpecioſa mors earum fuit, quàm pugna. Nam cùm miſſa ad Marium legatione, libertatem ac ſacerdotium non impetraſſent, (nec fas erat) ſuffocatis, eliſisque paſſim infantibus ſuis, aut mutuis concidêre vulneribus, aut vinculo è crinibus ſuis facto, ab arboribus jugiſque plauſtrorum pependerunt. Beleus rex in acie dimicans, impigre, nec inultus occubuit.

Tertia Tigurinorum manus, quæ quaſi in ſubſidio Noricos inſederat Alpium tumulos, in diverſa lapſi, fuga ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, támque felicem libertatis Italiæ, aſſertique imperii nuntium, non per homines, vt ſolebat, populus accepit, ſed per ipſos (ſi credere fas eſt) deos. Quippe eodem die, quo geſta res eſt, viſi pro æde Caſtoris & Pollucis juvenes laureati prętori literas dare, frequénſque in ſpectaculo rumor victoriæ Cimbricæ feliciter dixit. Quo quid admirabilius, quidque inſignius fieri poteſt?

Quippe

Quippe velut elata montibus suis Roma, spectaculo belli interesset, quod in gladiatorio munere fieri solet, uno eodémque momento, cùm in acie Cimbri occumberent, populus in urbe plaudebat.

ADHVC TE VOLO LECTOR:

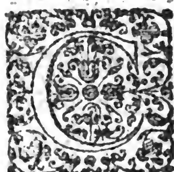

NDREÆ ALCIATI *nomen apud omnes meritò magnum est: libri & scripta vicisse seculum videntur. Quia Mediolanensis, non potuit Patriam; quia doctus, nec Historiam negligere. Et tamen ut Iurisconsultum ageret,* DE FORMVLA ROMANI IMPERII *libellum composuit, quo res urbis suæ ab Arcadio & Honorio brevissimè complecteretur. Operæpretium igitur putavi, si meo huic opusculo breviorem etiam Epitomen adjicerem, Historiæque summam ex Alciato darem. Partim enim confirmari videbam ea, quæ scripseram; partim velut signari, quæ paullo uberiùs tradideram. Boni consule, quisquis es; & simul cogita, Iurisconsultum maximum, non inconcinnum Historicum fuisse.*

ADDI-

ADDITIUNCULA
EX
AND. ALCIATI
DE FORMULA R. IMPERII
LIBELLO.

CUM ab Augusto constitutam Imperii formam tradiderimus, operę precium facturos nos arbitramur, si ea quoque recenseamus, quæ ad recentiorum Cæsarum jus & electionem pertinent. Nam & in hoc tractatu, tam varia ab ipsis historicis, nedum à nostratibus jurisperitis enarrantur, ut inde appareat, neglecta rerum gestarum fide unumquemque scripsisse, quod sibi comminisci libuerit. Nam qui hujus argumenti hactenus aliquid e-

diderunt barbarè, auctores omnes à sapientiæ studiis alieni, & ambitione præcipites, & bonarum literarum ignari, meras nugas chartis illinire non dubitaverunt: ut his qui rerum gestarum notitiam ex fide tradi sibi cupiunt, nullam opem præstent: doctis verò & prudentibus, planè ridiculo sint. Nos quid ex idoneis auctoribus & probabilibus conjecturis perceperimus, in medium sumus adducturi.

Cùm sub [18] Arcadio & Honorio non mediocrem in calamitatem, propter Gothorum arma, res Romanæ incidissent, móxque sub [20] Valentiniano juniore, Hunnico furori, Attilæque regi ferè succubuissent; non omnino tamen concidêre, donec [24] Augustulus Imperator in Italia ultimus, ab Odoacro (quem, cùm Imperatoris armiger esset, exules aliæq; mercenariæ militum manus sibi regem constituerunt) profligatus est. Sicque omnis Italia in ejus tyranni jus & potestatem concessit. Hujus audaciam ut ultum iret [25] Zeno, qui tum

tum, Conſtantinopoli imperabat, Theodericum Gothorum & in ſuperiori Thracia regem patricium, creavit: conſularibúſque ornamentis & multis præterea muneribus donatum, ita perſuaſum ab ſe dimiſit, ut quamprimum cum conjugibus & liberis in Italiam ſedes ſe tranſlaturum reciperet: quod & brevi præſtitit. Sic Gothorum regnum ceu Imperatoris auctoritate confirmatum, legitimum pleriſque, bonóque cum jure viſum fuit. Theoderici liberis extinctis, cùm primùm [31] Vitiges, poſtremus [33] Teias ſucceſſiſſet, armis Iuſtiniani uterque victus, ille à Belliſario, hic à Narſete, finiſque eorum ditionis hic fuit: perſeveravitque in Imperio Græcus, uſque ad Longobardorum in Italiam adventum. Hi Suevis oriundi, cùm aliquandiu Pannoniam tenuiſſent, [37] Alboino duce in Italiam, armis viriſque, primùm bellicis calamitatibus afflictam, dein ſævitia peſtis ferè exhauſtam, cùm nemo eſſet qui eis reſiſtere auderet, pervenerunt: Græcúmque Cæſarem præfecturæ

Ravennatis, maritimæque oræ finibus incluserunt. Nec ille quievit; sed fœdere quandoque cum [42] Francis, quandoq; cum [69] Venetis, qui Galliam tenebant, percusso, Italóque milite adjutus, duces Longobardorum sæpenumero vexavit. Verùm enimvero majores eorum vires erant, quàm ut ab Exarcho, qui nomine Imperatoris Ravennæ subsidebat, submoveri possent: servabántque id decoris fata [77] Carolo Magno, qui ultimum Longobardorum Desiderium, diutius intra Ticinum obsessum, tandem expugnavit, armisq; Græcum Imperatorem, Ravennatéque præfectura ejecit: & eorum quæ bello ceperat, maximam partem Hadriano eius nominis primo Rom. Pontifici largitus est. Qua autem impulsus causa Pontifex, in id belli Carolum traxerit, non unam fuisse arbitror. Vulgò traditur, à Longobardis malè habitum: & contra tantæ majestatis reverentiam armis petitum, Cæsaris opes implorasse: & cùm iustissimas preces negligi, planéque contemptui haberi deprehendisset,

hendiſſet, à Francis, quorum arma longè latéque tum in Europa pollebant, auxilium imploraſſe. Ipſe & ea ratione adductum crediderim, quòd Græcam fidem ſuſpectam haberet. Nec enim Exarchi unquam ceſſabant, quin novas quotidie fallacias excogitarent; ut ſummum ſacerdotem captum Conſtantinopolim perducerent: ceſſiſſetque haud dubiè ea fraus Paulo Patricio, aut Euritio, niſi populi Romani in Antiſtitem ſuum pietas & cura, eorum dolis obviam iſſent. Accedebat his, quòd Cæſares ipſi manifeſtæ impietatis rei, cum orthodoxis non ſentiebant, divorúmque imagines de templis omnibus abradi juſſerant. Igitur Carolus, Maximi hac expeditione apud omnes nationes nomine acquiſito, nulli non formidabilis, cùm arma per Germaniam omnem, Pannoniáſque circumtuliſſet: & non Italiam ſolùm, ſed & Illyrici aliquas regiones Græco eripuiſſet, & juſtum aliquem titulum adepto imperio prætendere poſſet, [21] Cæſarem ſe & Rom. Impera-

torem à Pontifice populóque Rom. designari procuravit. Fecit id lubens, qui tunc in augustissima rerum divinarum potestate erat, Leo III. is indignum ratus, Constantini matrem Irenen in Græcia imperare, eóque rerum humanarum summam dignitatem pervenisse, ut mulieris nutu gereretur; Carolum Augustum à populo Romano appellatum, insulis, cæterisque supremæ majestatis insignibus exornavit, & inter sacra inunxit. Ab eóque tempore existimatione hominum receptum est, Imperii Romani jus & arbitrium penes Apostolicam sedem esse: quæ ab omnibus concepta opinio, summis quoque rationibus nititur. Nam ut suprà à nobis traditum est, suprema rerum potestas, júsque Imperii omne, ad populum pertinuit, summáque ejus fuit auctoritas: cui etiam dictatorem subjici, exemplo L. Papirii, apud T. Livium lib. VIII. constat. Sic Augustus tum demum supremam majestatem consequutus est, cùm in eum à Pop. Rom. jus omne translatum est. Sic

& Ma-

& Maximinus à populi Romani exercitu Auguſtus dictus eſt : idémque in Alexandro, Diocletiano, Ioviano, plurimiſque obſervatum fuiſſe, in confeſſo eſt. Nam & Conſtantinopoli, uſque ad Conſtantinum Palæologum, qui ultimus Chriſtianorum in Oriente regnavit, ſemper Imperatoris appellandi jus penes exercitum populúmque fuit. Sic & Leoni, qui Conſtantinopoli dominabatur, dudum iratus populus Roman. de novo Imperatore in Italia creando conſilia agitare cœperat ; niſi Gregorii II. pontificis precibus tribuiſſet, ut in officio perſiſteret. Cæterorum ergo exemplo Carolum populus Auguſtum acclamavit, pontiféxque inunxit : idque accepto de Iudæorum hiſtoria more, apud quos conſtat inungi à pontifice Reges conſueviſſe. Carolo [87] Ludovicus filius ſucceſſit, cui cognomen Pius : hic Lothario filio per manus Auguſtum nomen tradidit. Lotharius [93] Ludovico II. qui Mediolani monumentum habet. huic, cùm ſine liberis

masculis decessisset, 99 Carolus Calvus patruus suffectus est. & licèt imperatorium nomen hi à populo Romano acceperint, non tamen Italiæ regnum ipsi administraverunt: sed his filiis tradiderunt, ad quos proxima Imperii spes pertineret. Quapropter Magnus ipse Pipinum filium, & eo defuncto Bernardum, ex Pipino nepotem, regem Italiæ designavit: quo exemplo & Pius Lothario primùm, deinde nepoti Ludovico, Italiæ sceptra concessit. id quod & carmine testatum est, quod in ejus monumento legitur:

Hic cubat æterni Ludovicus Cæsar honoris,
Aequiparet cujus nulla Thalia decus.
Nam ne prima dies regno solioq; vacaret,
Hesperiæ genito sceptra reliquit avus.
Quam sic pacifico, sic forti pectore rexit,
Ut puerum brevitas vinceret, acta senem.

Instituit Pipinus, ut Italiæ regia Mediolanum esset, quòd ea urbs Galliæ transpadanæ princeps, & ut Græci dicunt, metropolis semper fuit: quodq; velut specula & arx totius Italiæ,

taliæ, Galliæ & Germaniæ haberetur, mirum inmodum sibi horum regnorum propinquitate accommoda. Ad hæc proceres gentis, Regum imperio assueti, ferre non potuissent, ut aliunde quàm in patria sua, iura peterent. Pipini institutum & cæteri longo ordine secuti sunt. nam & Bernardus non solùm rex Italiæ, ibi salutari, coronáque insigniri voluit: sed & sepeliri. extat in Ambrosiano templo ejus monumentum, quo tanquam civilitate mirabilis laudatur. Post Calvi mortem, in Italia extinctum est Francorum regnum: quoniam dissidentibus inter se Ludovico Balbo Calvi filio, & ejus patruelibus civili discordia, Francorum arma mutuis odiis conciderunt: & licèt Imperatoris titulo Balbus Carolúsque Crassus ornati, regni tamen Italiæ potentes non fuerunt. [100] Tulerant ægrè Itali proceres, quòd icto inter se Franci reges fœdere cavissent, ut de Imperio extra terram Italiam dimicare fas non esset: triste id miserúmque existimantes, belli alieni mala

Italiam pati, cùm eorum regiones, qui caussam discordiis dabant, omnis calamitatis essent immunes. Igitur advenisse tempus rati, quo peregrinum omne nomen exigerent, [104] Berengarium ab Iulii foro accitum, antiqua nobilitate & ducis titulo insignem virum, Italiæ regem Mediolani salutant. Eum Archiepiscopus more majorum inunxit: non tamen ideo minùs transalpinis armis obnoxia ea regio fuit. Nam pleriq; recentem Berengarii felicitatem æquo animo non ferentes, hostes illi undiq; accersiverunt: quorum primus Spoleti princeps Vido, Francorum regum affinitate subnixus, eorúmque subsidio fidens, descivit. Sed is [105] Arnulfi Germanorum regis armis haud sanè difficulter concidit, quem in Italiam Berengarius magno stipendio evocaverat. Sunt qui pronepotem hunc Pii fuisse tradant, sed nothum. Cæterùm quisquis fuit, sive ex Carolorum stirpe (ut ferè receptius est) sive aliunde genitus, Imperatoria insula à Formoso Pont. insignitus,

gnitus, in Germaniam continuò abiit: pediculariq́ue paullo pòst morbo consumptus est, & magno timore non satis ei fidentem Berengarium liberavit. Vix alium reperias, in quem toties fortuna luserit. Quapropter cùm plerumque regno ejectus, plerumque restitutus sit, in caussa rerum scriptoribus fuit, ut non eundem esse, sed plures Berengarios crediderint. Nam & [107] Lamberti Vidonis filii armis, haud ita paullo pòst petitus est: quo defuncto, Sequanorum, Heduorum, Lingonúmque rex [109] Ludovicus in Italiam accersitus, atrox illi bellum intulit. sed tandem captus, & fide sub jurisjurandi religione data, se amplius non reversurum, absque alia conditione dimissus est. cúmque reparato exercitu [110] fœdifragus rex iterum Berengario arma intulisset, [111] Veronæ captus, & luminibus privatus est. Pertinuit & hic Ludovicus ad Carolorum stemma. nam Bosone comite & Frinengarda Ludovici secundi filia natum fuisse, apud quosdam comperio. Sunt qui hunc Bosonem

sonem à Calvo Papiæ ducem factum fuisse scribant. Sustinuit & 114 Hungarorum Berengarius aliquandiu impetum: sed tandem prœlio ab eis victus, pacem & fœdus pecunia impetravit. Vnde rebus compositis, superbia elatus, in 115 Lamberti Mediolanensis Archiepiscopi odium incidit: à quo 116 Rodulfus eorum Germanorum quos Burgundiones vocant, quique in Gallia Lugdunensi sedes posuerunt, rex accitus, in Italiam descendit; Berengariúmque senem, omnibus opidis amissis, intra Veronam compulit. qua in urbe cùm aliquandiu fuisset obsessus, 116 Flamberti cujusdam militis sui perfidia cæsus est, vacuámque hosti aulam reliquit. Quo tempore reversi 117 Hungari, omnia cædibus & rapinis fœdavere, 117 Ticinúmque incendio delevere. Quapropter idem Lambertus Rodulfi ignaviam pertæsus, cùm imparem hostium armis eum videret, facta procerum conspiratione. 121 Hugonem provinciæ Narbonensis Arelatensisque comitem ad regnum capessendum

dum accersit; Burcardum Svevorum ducem, Rodulfi socerum, Novaria egressum, per insidias interficit. Sic non magno negotio Hugone adventante, exactus Italia est [121] Burgundus. At novus rex imperii gratia nihil omittere, quod ad conciliandos procerum animos pertineret: munificentia in omnes uti, diligentissimè jus reddere, pacem cum hostibus, fœdera cum externis percutere: adhæc, ut urbe Roma potiretur, [122] Marociam scortum impudens, in uxorem ducit. [124] Arnoldum Bavarorum Carentanorúmque ducem prœlio superat, cum Rodulfo depositis inimicitiis se conjungit, & pecunia transigit. Lamberto defuncto, Hildevinum consanguineum suum Mediolani antistitem designat: & quò perpetuum regni jus in suos transmitteret, pravásque aliorum spes cohiberet, [125] Lotharium filium in summæ potestatis consortium admittit. ita fore existimavit, ut rerum novarum consilia non inirentur, si vivens ipse successorem sibi constitueret. Sed

cassa

cassa & irrita hæc omnia fuere. Albericus ejus ex Marocia privignus in potestatem Romam redigit: fratrem suum Ioannem, ejus nominis decimum, pontificem salutat. 127 Berengarius, Berengarii primi ex Gesila filia, quam Adelberto Eporediensi in matrimonium ille tradiderat, nepos, cum Arderico, qui in demortui Hilduini locum successerat, aliisq; proceribus clàm consilia sociat, & citra aliquod prœlium Hugonem regno deturbat: sic undique alia super aliam calamitate Hugo affectus, in Galliam redire decreverat: quod veritus Berengarius, ne ingentes quos undique coëgerat thesauros asportaret, cum eo eò venit, & Lothario regni possessionem permissurum se spondet. 129 Tradunt qui ejus temporis res gestas memoriæ commendaverunt, in Ambrosii fano pro venerabili crucis vexillo prostratum Lotharium, à regni proceribus erectum, Regémque salutatum fuisse. Erat autem quamplurimis ingratus, molestúsque Hugo, quòd superbè nimis

& ava-

& avarè Romanis imperasse existimaretur; quòd cum Saracenis orthodoxæ fidei hostibus ad Fràxinetum fœdus percussisset; quòd duorum fratrum, alterum Lambertum oculorum usu privasset, alterum Bossonem in custodia haberet. ad hæc, uti ventri & libidini deditus, inter scorta dies noctésque agebat, quibus nomina Iunonis, Veneris, & Semeles fecerat. Cùm itaque contemptui se odióque civibus esse intelligeret, omnem invidiam popularémque iram evitari posse existimavit, quietiorésque sibi rés futuras, si filio Lothario regium nomen permisisset, pollicebatur. Sed cùm Berengarius ipse omnis imperii potens esset, inanémque Lothario titulum faceret: [129] abiit Hugo in Galliam, & haud multo pòst fato extinctus est. Nec diutius superstes patri fuit Lotharius: sed & ipse, cùm alterum annum vix regnasset, suum diem [131] obiit. Sic omnis rerum moles in Berengarium, ejúsque filium [131] Adelbertum, quem ex Iulia Bossonis filia susceperat, translata est: floruis-

floruissentque eorum res diutius, nisi Valperius, summus Mediolanensis ecclesiæ sacerdos, apertas cum eis inimicitias gessisset. Dejecerant eum opulento sacerdotio, Manassémque Arelatensem prima auctoritate, quòd ipsis adversus Hugonem præstò fuisset, sacræ sedi præfecerant. Is igitur in Germaniam superatis alpibus contendit; secumque Valdonem Comensium præsulem, Obbertumque Marchionem, Pontificiæ legationis titulo illustrem, adduxit: [132] Othonémque auctore Ioanne pontifice impulit, ut in Italiam adversus Berengarium descenderet. Tribuit hoc Otho libentissimo animo Pontificum precibus; & ingenti comparato exercitu, Berengarium bello superavit: Romámque profectus, à Ioanne [135] Augustus & Imperator inauguratus est, fidémque ab ipso Pontifice, primatibusque Romanis accepit, ullam in reliquum Berengario Adelbertóque opem minimè laturos. Sed omnes ejus jusjurandi religionem non multo pòst illi violarunt,

larunt, necessitatémque Othoni fecerunt, [133] iterum à Saxonibus in Italiam revertendi: quam ejus expeditionem summa felicitas est consecuta. citra enim ullum periculum victor & triumphator, in ordinem hostes redegit: sicque ab eo ad nostra tempora Imperii jura in Germanis perseverarunt. Scribit Luitprandus Ticinius historiæ, ut tum tempora ferebant, inelegans quidem, sed multæ fidei auctor: tantam brevi tempore rerum mutationem factam, toties ejectos Reges fuisse, hoc ipsius Italiæ proceribus semper agentibus, qui plures principes accersebant, ut alterum alterius metu coërcerent. Vetustissimum fatum esse Cornelius Tacitus scribit, Non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem: quò fit, ut acciti principes, etiamsi primùm boni sanctique videantur, tamen aëris clementia, regionis ubertate, divitiarum copia, mulierum pulchritudine, adulatorum ingeniis corrupti degenerent: meritóque tyrannide oppressi cives, aliena arma

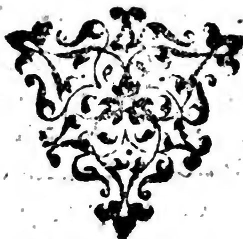
floruissentque eorum res diutius, nisi Valperius, summus Mediolanensis ecclesiæ sacerdos, apertas cum eis inimicitias gessisset. Dejecerant eum opulento sacerdotio, Manassémque Arelatensem prima auctoritate, quòd ipsis adversus Hugonem præstò fuisset, sacræ sedi præfecerant. Is igitur in Germaniam superatis alpibus contendit; secumque Valdonem Comensium præsulem, Obbertumque Marchionem, Pontificiæ legationis titulo illustrem, adduxit: [132] Othonémque auctore Ioanne pontifice impulit, ut in Italiam adversus Berengarium descenderet. Tribuit hoc Otho libentissimo animo Pontificum precibus; & ingenti comparato exercitu, Berengarium bello superavit: Romámque profectus, à Ioanne [135] Augustus & Imperator inauguratus est, fidémque ab ipso Pontifice, primatibúsque Romanis accepit, ullam in reliquum Berengario Adelbertóque opem minimè laturos. Sed omnes ejus jusjurandi religionem non multo pòst illi violarunt,

larunt, necessitatémque Othoni fecerunt, [133] iterum à Saxonibus in Italiam revertendi: quam ejus expeditionem summa felicitas est consecuta. citra enim ullum periculum victor & triumphator., in ordinem hostes redegit: sicque ab eo ad nostra tempora Imperii jura in Germanis perseverarunt. Scribit Luitprandus Ticinius historiæ; ut tum tempora ferebant, inelegans quidem, sed multæ fidei auctor: tantam brevi tempore rerum mutationem factam, toties ejectos Reges fuisse, hoc ipsius Italiæ proceribus semper agentibus, qui plures principes accersebant, ut alterum alterius metu coërcerent. Vetustissimum fatum esse Cornelius Tacitus scribit, Non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem: quò fit, ut acciti principes, etiamsi primùm boni sanctíque videantur, tamen aëris clementia, regionis ubertate, divitiarum copia, mulierum pulchritudine, adulatorum ingeniis corrupti degenerent: meritóque tyrannide oppressi cives, aliena arma

L despi-

despiciant, nec inultum principum in se scelus ullo modo patiantur. Prudenter admonuit L. Pisonem Galba Imperator, non esse Italorum, ut cæterarum gentium quæ regnant, servilia ingenia; sed homines esse, qui nec totam libertatem ferre possint, nec totam servitutem.

Incom-

INCOMPARABILI FLORITIO MEO, BELGARVM FLORI, Suadæ Sophiæque Corculo S.

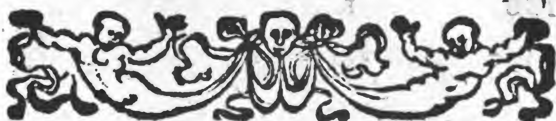

OLO, *mi* FLORITI; *& quia Historiam dedi, Chronologiam velut facem adjungo. Hæc diem faciet, sicubi fortassis nox erat; hæc viam distinguet, sicubi incerta aut confusa rerum vestigia. Ac sanè cùm omnis antiquitas obscura sit, magis barbara; cùm omnis laboret memoria, deficit barbara. Insubrum autem & antiquitatem, & memoriam Gothi, Longobardi, aliiq; barbaram faciunt: an dico? quicquid retro fuit, simul involvunt. Quia lumen igitur necessarium est, id accendo, quia ducentis manu opus, hanc porrigo. Sed te quoque rogo, ut in re difficili & implexa juves. Ingenio & do-*

& doctrina tua illustrabis, quæ non satis adhuc clara; judicio & facundia explicabis, quæ minus expedita. Quia sic magis etiam Optimo & Benignissimo placebo Principi, cui magni æternique cultus INSVBRES *esse volui, te facem meam dicam; & cùm dicam, Amorem quoque intelligam. Vale.*

CHRO-

CHRONOLOGIA INSVBRICA.

LIBRI PRIMI.

	ANNI VRB. ROM.
INSVBRVM Metropolis, si Olanum Medúmque auctores habuit, cum ipsis propemodum Romanæ urbis incunabulis crevit: si Bellovesum, annis CLVII. secuta est, Christique Natalem IↃ. XCV. præcessit. *Pagina* 9	157
Bellum Clusinum. *Pag.* 11	362
Brennus Romam capit. *P.* 12	365
Britomarus victus ab Æmilio *pag.* *ead.*	528

530 Ariovistus à Flaminio. *Pag.* 13

531 Virdumarus à Marcello. *Pag. ead.*

642 Cimbri in Italiam irruunt. *Pag.* 138

707 Cæsar rerum potitus. *Pag.* 14

727 Augustus per Insubres transiit, cùm Britannicam pararet expeditionem: eodem tempore Narbone conventum egit. De qua re Dio lib. LIII. & Epitome Liviana CXXXIV. Irasci autem ob æream Bruti statuam poterat, Mediolani positam. Plutarchus in Bruto. *Pag.* 15

Traja-

	Anni Christi.
Trajanus ad Imperium venit: imperavit ann XIX. menses sex. sub initia mox palatium Mediolanense struxit. Pag. 15	99
Didius Iulianus natus Mediolani: qui anno LX. ætatis Imperator factus, & eodem occisus. Pag. ead.	134
Philippus pater & filius imperare cœperunt. Pag. ead.	245
Maximianus thermas Mediolani struit. Pag. ead.	299
Ibidem Imperium deponit. Pag. 16	303
Interfectus Massiliæ. Pag. ead.	310
Constantius & Constans diviserunt Imperium. Pag. 18	339
Cædes Thessalonicensium: & Mediolani Theodosius à limine templi rejectus.	391

Pag. 16

395 Imperium etiam Arcadius & Honorius dividunt. *Pag.* 18

411 Gothi duce Alarico in Italiam irruunt. *Pag.* *ead.*

412 Alaricus Stiliconis copias fundit, in Italiam redit, Romam capit, postquam ea stetisset ann. IↃ. CLXIV. *Pag.* 19

451 Attila in campis Catalaunicis vincitur: quo prœlio CLXII. millia hominum cæsa, cùm paullo antè XC. millia Gepidarum & Francorum mutuo concursu interiissent. *Pag.* 20

452 Attila, reparato exercitu, in Italiam irrumpit, Mediolanum capit. *Pag.* *ead.*

453 Vrbs è ruderibus instaurata. *Pag.* 22

Anthe-

Anthemius ad Imperium Occidentis evehitur. *Pag. ead.*	467
Hunc poſtquam Ricimer necavit, fuêre Imperatores deinceps,	472
Olybrius, *Pag.* 23	
Glycerius, *Pag. ead.*	473
Iulius Nepos, *Pag. ead.*	474
Momyllus, ſive Auguſtulus. *Pag. ead.*	475
Odoacer, Herulorum Rex, in Italiam irruit. *Pag.* 24	476
Et Theodericus, Gothorum. *Pag.* 25	489
Is Odoacrum, regni ſocium inſidiis ſuſtulit. *Pag.* 28	493
Symmachum & Boëtium in exilium mittit. *Pag.* 30	523

526 Et interficit. In summum quoque Pontificem crudelis, divina velut vindicta interiit. *Pag.* *ead.*

Eodem anno Athanaricus, Nepos Theoderici è filia Amalasuenta, ad regnum venit anno ætatis VIII. XVI. obiit. *Pag.* 31

534 Theodahatus ab Amalasuenta ad regnum assumptus. *Pag.* *ead.*

536 Viriges succedit. *Pag.* *ead.*

539 Idem captus à Belisario, & abductus Constantinopolim. *Pag.* 32

540 Ildobaldus Rex. *Pag.* *ead.*

541 Totilas succedit. *Pag.* *ead.*

546 Romam capit. *Pag.* 33

Occum-

Occumbit. *Pag.* *ead.*	552
Cadit & successor Tejas. *Pag.* *ead.*	553

CHRONOLOGIA

LIBRI II.

	ANNI CHRI.
NArses à Sophia Augusta irritatus, Longobardos in Italiam advocat. *Pag* 37	566
Longinus, primus Exarchus à Iustino missus, Ravennæ præfecturæ sedem ponit. *Pag.* 38	569
Alboinus Rex in Italiam Longobardos ducit. *Pag.* *ead.*	570
Mediolanum deditione capit, Nonis Septembris. *Pag.* 39	571

574 Clepho ſecundus Longobardorum in Italia Rex. *Pag.* 41

576 Triginta Duces regnum administrant. *Pag.* 42

585 Antharis Clephonis filius ſceptra accipit. *Pag.* 43

588 Childebertum Francorum Regem Italia expellit. *Pag. ead.*

590 Reverſum non pugnando vincit. *Pag.* 44

591 Agilulfus Rex. *Pag.* *ead.*

596 Is in Exarchos inſurgit. *Pag* 45

601 Theodelinda Moguntiaci Regiam, & Templum D. Ioanni ſacrum exſtruit. *Pag.* 46

604 Agilulfus filium Adalvaldum

	ANNI CHRI.
dum, regni socium assumit. *pag.* 47	
Adalvaldus post patris mortem cum matre Theodelinda regnat. *pag.* *ead.*	615
Ariovaldus (qui Gundebergam, Adalvaldi sororem matrimonio sibi junxerat) Rex. *pag.* *ead.*	624
Gundeberga Rotharim sibi & regno eligit. *pag.* *ead.*	637
Is octo Romanorum millia cædit. *pag.* 48	638
Edictum publicat. *pag.* *ead.*	643
Rodoaldus Rotharis filius, sceptrum capit. *pag.* *ead.*	652
Hinc Aripertus, Gundobaldi Theodelindæ fratris filius. *pag.* 49	656
Pertharitus & Gundebertus Gundo-	661

Gundobaldi filii simul regnant, & mox dissident. Pag. ead.

ead. Grimoaldus sceptra rapit. Pag. 52

662 Francos stratagemate superat. Pag. 55

663 Constans Imperator Beneventum obsidet. Pag. 56

664 Cacanus Hunnorum Rex in Italiam venit, vocatus à Grimoaldo. Lupum Forojuliensium Ducem conficit. Pag. 58

LIBRI III.

672 PErtharitus ab exilio redit sceptrúmque capit. Pag. 59

679 Filium Cunibertum regni socium

cium assumit. *Pag.* *ead.*

Diem suum obit. *Pag.* 60 | 690

Alahis regnum invadit, tyrannúmque agit: mox expulsus. *Pag.* 61 | 692

Etiam Anfridus captus, & punitus. *Pag.* 62 | 695

Luitpertus Cuniperti filius Rex: sub tutela Asprandi. *Pag.* 63 | 703

Ragumbertus, Gundeberti Regis filius, rerum potitus devicto Asprando. *Pag.* *ead.* | 704

Aripertus II. Ragumberti filius, succedit: & prœlio Luitpertum capit, primùm sævus. *Pag.* 64 | 705

Deinceps clemens & benignus. *Pag.* 66 | 706

Bellum Asprandus iterum movet, | 712

ANNI CHRI.	
	movet, & sceptrum capit, traditque mox filio Luitprando, *pag.* 66. 67
713	Is novas leges divulgat. *pag.* 68
718	D. Carpophori ædem, & Castrum Baradelli exstruit. *Pag.* *ead.*
721	Ossa D. Augustini à Saracenis redempta Ticini deponit. *pag.* *ead.*
725	Bellum cum Exarcho. *pag.* 69
729	Deinceps cum Pontifice. *pag.* 70
739	Ac decennio pòst repetitum, sed compositum intercessione Caroli Martelli. *pag.* 70
740	Hildebrandus, Luitprandi nepos, rex constituitur, & ab avo deinde confirmatur.

tur. *pag.* 73

Remoto Hildebrando Longobardi sceptra Rachisio tradunt. *pag.* *ead.* 744

Is Romanam ditionem vexat. *pag.* *ead.* 749

A regno ad monasterium transit. *pag.* *ead.* 750

Aistulfus frater succedit. *pag.* 74 *Eod.*

Ravennam capit: & Exarchi in Italia desierunt. *pag.* *ead.* 752

Pontificem bello petit, & urbe claudit. *pag.* 75 753

Clausus ipse Ticini à Pipino, ad fœdera descendit. *pag* *ead.* 754

Iterum clausus, pacem petiit. *pag.* *ead.* 755

756 Ab apro percussus interiit. *pag.* 76

Eod. Desiderius regnum sibi vindicat. *Pag.* *ead.*

767 Vniversæ Italiæ Imperium affectat. *Pag.* *ead.*

772 Carlomani uxorem filiósque in clientelam admittit. *Pag.* 77

773 Carolus exercitum in Italiam ducit : Ticinum, & Regem deditione capit. *Pag.* 78

ANNI CHRI.

LIBRI IV.

Eod. RES in Italia mutatæ : Carolus ferrea corona Moguntiaci insignitus : Provinciæ nomen Longobardiæ inditum. *Pag.* 80. 81

775 Rodgandus res novas molitur.

	Anni Chri.
tur. *Pag.* 82	
Superatur à Carolo, capitur, punitur. *Pag.* *ead.*	776
Pipinus Caroli filius ferream coronam ſumit, & Longobardis præeſt. *Pag.* 83	781
Tertiò in Italiam Carolus venit, & Aragiſum Deſiderii generum compeſcit. *Pag.* *ead.*	787
Adalgiſus Deſiderii filius Græcanicum in Italiam exercitum ducit: à Pipini ducibus ſuperatur, capitur, & inter tormenta extinguitur. *Pag.* 84	788
Grimoaldus denique rebellis, in ordinem redactus à Pipino & Ludovico Caroli filiis. *Pag.* *ead.*	793
Carolus Auguſti nomine &	801

ANNI CHRI.	
	titulo Romæ consecratur. Pag. 85
810	Pipinus Mediolani moritur. Pag. ead.
812	In Italiam à Carolo cum copiis mittitur Bernardus Pipini filius, Saracenos irruentes repellit. Pag. ead.
814	Carolus fatis concedit. Pag. 86
817	Ludovicus Lotharium filium natu maximum, Imperatorem & Regem Franciæ renunciat, Pipinum Aquitaniæ, Ludovicum Bavariæ. Pag. 87
Ead.	Bernardus in Patruum & Patrueles suos insurgit. Pag. ead.
818	Coactus se Ludovico tradere, damnatur judicio, excæcatur,

	ANNI CHRISTI.
cæcatur, & paullo pòst moritur. *Pag.* 88	
Lotharius à patre datus Italiæ Rex, Moguntiaci coronatur. *Pag.* 89	822
Insignia Imperatoria à Pontifice Romæ accipit. *Pag. ead.*	823
Pipinus cum proceribus Galliæ in Patrem conjurat, cui se fratres Lotharius & Ludovicus jungunt. *Pag. ead.*	830
Scelus semel sopitum, erupit in bellum. Ludovicus per insidias captus à filiis, & imperio exutus. *Pag.* 19	833
Restituitur à Proceribus. *Pag. ead.*	834
Verè Pius, ignoscit filiis. *Pag. ead.*	835

838 Pipino mortuo, Carolum Aquitaniæ Regem constituit, & Lothario commendat. *Pag.* 91

840 Ludovicus, Ludovici pii filius, bellum denuo patri movet. sed non ausus confligere, recessit, quievitq;. *Pag.* *ead.*

Eod. Ludovicus Pius moritur: Lotharius in Franciæ regnum Imperiúmque à proceribus asscitus, hostes Ludovicum & Carolum fratres habuit. *Pag.* 92

841 Ab iisdem victus, pacisci potuit. *Pag.* *ead.*

843 Lotharius Galliæ partem, quæ ex divisione obtigit, Lotharingiam, quasi Lotharii regnum nominat. *Pag.* *ead.*

Filium

Filium Ludovicum, regem Italiæ, & imperii consortem renunciat, Romamque mittit consecrandum. Pag. 93 844

Angilbertus Mediolan. Archiepiscopus ab Ecclesia Romana descifcit. Pag. ead. Eod.

Saraceni Massare duce Romam procurrunt: suburbanas Apostolorum basilicas diripiunt. Pag. 94 846

Massar iterum templa ac monasteria vastat. Ab Insubribus, qui à Ludovico missi, interimitur. Pag. 96 850

Lotharius Ludovico filio Italiam & Augusti titulum, Lothario Lotharingiam, Carolo Provinciam Burgundiámque relinquit, & monasticam vitam amplectitur. Pag. 96.97 851

856 Ludovicus Italiæ rebus invigilat. *pag.* 97

865 Saraceni Seodano duce Apuliam vastant. *pag.* *ead.*

872 Ejecti tandem à Ludovico, sed varia fortuna. *pag.* 98

875 Ludovicus Mediolani decessit. *Pag.* *ead.*

876 Carolus Calvus, Ludovici patruus, in Italiam properat: Imperatoriam, & mox Regiam coronam sumit. Ludovicus Calvi frater, dum bellum adornat, moritur. *Pag.* 99

877 Carlomanus Ludovici filius, in Italiam copias ducit: fugiente Calvo, qui in itinere obiit, regnum obtinet. *Pag.* *ead.*

878 Ludovicus Calvi filius Imperator. *pag.* *ead.*

Carlomanus moritur: frater ejus Carolus Crassus, regno Italiæ potitur. *pag.ead.* 880

Augustalem quoque coronam capit. *Pag.* 100 881

Lotharingiæ & Bajoariæ regnis augetur, fratre Ludovico mortuo. *Pag.* *ead.* 882

Etiam Franciæ, Ludovico & Carlomano Balbi filiis vita defunctis. *Pag.* *ead.* 884

Normani Lotharingiam penetrant, castra ad Lovanium ponunt. Saraceni Italiam lacerant. *Pag.* 100. & 101. *Eod.*

Decernit Pontifex, Vt si Carolus Crassus non relictis liberis decederet, Regni imperiique fortuna penes Italicos Principes esset. *Pag.* 101 *Eod.*

887 Carolo regnum à Germanis abrogatum, traditumque Arnulfo, Carlomani filio. *Pag.* *ead.*

888 Carolus ex mœrore obiit. *Pag.* *102.*

LIBRI V.

ANNI CHRI.

889 BErengarius & Vido reges Italiæ colliduntur. *Pag.* *104*

890 Victo ad Trebiam amnem Berengario, iterúmque in agro Brixiano, universam Provinciam potestatis suæ Vido facit. *Pag.* *105*

891 Ad Imperium quoque evehitur. *Pag.* *ead.*

Eod. Arnulfi Germaniæ Regis exercitum pro Berengario pugnantem rejicit. Filium Lam-

	ANNI CHRI.
Lambertum regni ſocium aſſciſcit. *Pag.* 106	
Arnulfus ipſe Berengarium reducit ac reſtituit. *Pag. ead.*	893
Vido ſanguinis vomitu extinguitur. *Pag. ead.*	
Lambertus, Vidonis filius, Berengarium pellit. *pa. ead.*	895
Arnulfus in Italiam à Pontifice vocatus venit, Romam obſidet & capit. Inſignia Imperatoris ſumit, rurſúmque abit. *pag.* 107	896
Vitio creatus cenſetur. *pa. ead.*	898
Lambertus à familiari cæditur: in regnum Berengarius recipitur. *pag.* 108. 109	*Eod.*
Is Ludovicum, Boſonis Regis filium, Ludovici II. Imperatoris atque Italiæ Regis nepo-	899

ANNI CHRI. nepotem in Italiam, ingressum, cogit recedere. Pag. 109

900 Ludovicus, neglecto jurejurando, redit, regnúmque invadit. Pag. 110

901 Romam proficiscitur: imperii insignia à Pontifice accipit. Pag. ead.

902 A Berengario tandem capitur, & excæcatur. Pag. 111

Eod. Hungari in Italiam irruunt. Pag. 112

Eod. Cincti & pressi erumpunt, & Berengarii exercitum proterunt. Pag. 113

903 Et sic tamen Italiam patiuntur redimi. Pag. 114

905 Saraceni è Fraxineto Insubrum agros depopulantur Pag. ead.

Ius

Ius umbellæ, equi albi, & crucis præferendæ concessum Episcopo Ticinensi. Pag. 115 911

Berengarius Imperatoris titulo augetur. Pag. ead. 915

Sic tamen fortunæ obnoxius, à Rodulfo Burgundiæ Rege oppugnatur, & pellitur. Pag. 116 922

A Flamberto occiditur. Pag. 117 923

Hungari, Salardo duce, Mantuam, Brixiam, & Bergomum diripiunt, Ticinum incendunt. Pag. 117. 118 924

LIBRI VI.

ANNI CHRI.

ERmengarda, Adelberti Tusciæ Marchionis filia, regnum affectans, Ticinum 925

ANNI CHRI.

cinum occupat, & Rodulsum ipsum ad se pellicit. pag. 119. 120

926 Hugo Arelatensis ad regnum à Proceribus vocatur, & venit. pag. 121

927 Henricum Germaniæ Regem, & Romanum, Imperatorem Constantinopolitanum amicitia sibi jungit, pag. 122

928 Matrimonio Marociam, & sic Romana urbe potitur: sed mox exturbatur. pag. 122. 123

931 Rodulfum, à Proceribus vocatum, muneribus excludit. pag. 124

932 Et Arnoldum Bajoariorum Ducem armis repellit. pag. ead.

Eod. Lothario filio regni socio sibi adjun-

	ANNI CHRI.
adjuncto, vindictam in Romanos parat. *pag.* 125	
Græci ab Imperatore Constantino, Leonis filio, missi in Italiam, Beneventanos oppugnant. *pag.* 126	933
Hugo Saracenos, armis superatos, in fœdus & obsequium trahit. *pag.* 128	941
Berengarius, Berengarii nepos, sceptrum capit. Cum Hugone & filio ejus Lothario regnat. Hugo, convasato thesauro, in Provinciam abit. *pag.* 128.129.	947
Henricus Bavariæ Dux in Italiam irrumpit. *pag.* 130	948
Mox Tapis Hungaros inducit, & hæret. Recessum X. modiis nummorum vendit. *pag.* *ead.*	949

Lotha-

Eod.	Lotharius phrenesi correptus, moritur. pag. 131
950	Adeleidis ejus conjux à Berengario capta, elabitur. Pag. 132
951	Othoni Germaniæ Regi nubit. Ticinum cum victore marito triumphantis habitu invehitur. Pag. ead.
952	Berengarius, filiúsque ejus Adelbertus in Germaniam proficiscuntur, Othonis arbitrio regnum committunt, & recipiunt. Pag. ead.
953	Nihilominus rebelles, Italiam turbant. Pag. 133
954	Hungarorum nova Irruptio. pag. ead.
961	In Berengarium Otho exercitum ducit, & regnum occupat. Pag. 134

Augu-

Augusti titulo à Pontifice donatur, Imperiique majestatem apud Germanos fundat. *Pag.* 135 | 962

Mimilenæ, in publico conventu, Imperatoriis insignibus ornatus, Principibúsque septus repente extinguitur. Alter velut Carolus, & dignus Magni cognomine. | 973

INDEX RERUM.

ADALGISUS, *Desiderii Longobardorum Regis F. à Carolo M. obsessus, in Græciam fugit. Pagina* 78
ejus in Italiam conatus repressus. pag. 83
Ipse captus. 84
Adalvaldus Longob. & Italiæ Rex 47
Amens & sævus ibid.
Adelbertus Italiæ Rex. 131
Othonis Germaniæ Regis se tradit arbitrio. 132
Fit rebellis & Othoni, & Pontifici 133
Ad Saracenos fugit 134
Adeleidis Lotharii Regis vidua à Berengario II. capta 132
Elapsa ibid.
Othoni Germ. Regi nubit ibid.
L. Aemilius Papus Cos. Insubres vincit. 13
Agilulfi Taurinatium Ducis cum Theodelinda Regina Italiæ conjugium 44
Augurio id prædictum 45
Ejus pietas ibid.
Arianismo Italiam liberat ibid.
Templa ac monasteria instaurat ibid.

Pacem

Pacem cum Francis init ibid.
Callinicum Exarchum debellat ibid.
Et Smaragdum 46
Cremonam, & Mantuam subigit 47
Moritur ibid.
Aistulphus Longobard. & Italiæ Rex 74
fœdus cum Pontifice ferit ibid.
Eutychium Exarchum fugat ibid.
Ravennam capit ibid.
Romam tributariam facere tentat 75
A Pipino ad officium compellitur ibid.
Moritur, ab apro percussus 76
Alahis Trident. Dux in Longobardos movet 59
Eos fugat 60
Brixianis Dux constituitur ibid.
Italiæ regnum invadit ibid.
Fit tyrannus 61
Interimitur 62
Alaricus Gothorum Rex 18
Albericus Romam tenet Consulari potestate 123
Alboinus Longobard. Rex in Italiam vocatur 37
Aquileiam, Brixiam, Bergomum, Mediolanum, &c. occupat 38. 39
Ticinum direpturus, Deum vindicem sen-

sensit 40
Moritur, conjugis insidijs 41
Alemanni in Italiam irruunt 35
D. Ambrosius Theodosium Imp. à templo arcet 16.17
Anfridus Italiam tentat 62
Excæcatur 63
Angilbertus Mediolanens. Archiepiscop. ab Ecclesia Rom. desciscit. 93
Anselmus Mediolan. Episc. 88
Anthemius Imp. à Ricimere genero necatur 23
Apulia à Saracenis occupata 97
Aragisius Benevent. Dux 81
Longobard. regnum affectat 83
Arcadius & Honorius imperium Roman. dividunt 18
Ariovaldus Longobar. & Italiæ Rex. 47
Impius & Arianus ibid.
Vxor illi Gundeberga ibid.
Ariovistus Insubrum Rex 12
Aripertus Longob. & Italiæ Rex 49
Aripertus Ragumberti Taurinat. Ducis F. 64
Cum Luitperto confligit ibid.
Tyrannum agit 65

Ad cle-

Ad clementiam redit 66
Submergitur 67
Arnulfus Germ. Rex, Berengarium in Italiam reducit 106
Romam capit 107
Salutatur Imp. ibid.
Asprandus, Luitperti Longobard. Regis tutor 63
Ab Ariperto vincitur 64
Ad Bajoarios fugit ibid.
Soror ejus & conjux auribus naribúsque mutila 65
Italiæ regno potitur 66
Filio sceptrum resignat 67
Athanaricus Gothus, Italiæ Rex 31
C. Atilius Regulus Cos. 13
Ab Insubribus cæditur ibid.
Attila Hunnorum Rex 20
Italiæ terror ibid.
Italiam, & in ea Mediolanum igni ferroq; vastat 20.
21
Pacem Valentiniano Imper. tributo annuo vendit 22
D. Augustini ossa à Saracenis redempta 68
Ticini deposita ibid.

Templum in honorem ejus exstructum. ibid.

Autharis Flavius Longob. Rex 43

Iustus & bonus ibid.

Arianismo infectus ibid.

Childebertum Francorum Regem pecunia & mox armis pellit. ibid. & 44

Theodelindam uxorem ducit 44

Veneno tollitur ibid.

B

Barrium obsessum 98

Belimer Gothorum Rex 23

A Ricimere interimitur ibid.

Belisarius Vitigem Gothorum Regem bello aggreditur 31

Constantinopolim abducit 32

Mediolano potitur 31

Bellovesus Gallos in Italiam duxit 10

Mediolanum incoluit ibid.

Bellum Clusinum 11

Beneventum occupatur à Constante 56

Berengarius Forojulien. Dux Italiam invadit 103

A Vidone caditur 105

& à Lud. III. 109.110

Item ab Hunnis 113

Ludovicum III. luminibus privat 111

Italiam

Italiam redimit 114
Saracenos ex ea pellit 115
Imperator creatur 115
Insidiæ ei structæ ibid.
Berengarius Bereng. nepos Italiæ regnum cogitat 127
in Germaniam fugit. ibid.
Redit 128
Regno potitur 129
Italiam ab Hungaris redimit 130. 131
Adelbertum fil. ad regnum tollit 131
Ticinum occupat ibid.
Profligatur, & Othonis se arbitrio committit 132
Rebellat 133
Exilio punitur 134
Bernardus Caroli M. nepos Italiæ Rex 86
Francorum regnum frustrà tentat 88
Excæcatur, & Mediol. sepelitur ibi.
Boëtius relegatur, & interficitur 30
Bononia capta, à Luitprando 69
Brennus Insubrum Dux 11
Romanos ad Aliam fl. cadit 12
Britomarus Insubrum Dux 12

C

CAcanus Hunnorum Rex Agilulfo auxilia mittit 46

Calabria à Saracenis vastata 98
Carlomanus, Italiæ Rex 99
Carolus Martellus, Galliæ Rex 72
Carolus Magnus Galliæ Rex, Longobardos bello vincit 78.79.82
Italiâ potitur 80
Rom. Imp. salutatur 84.85
Pipinum fil. Longobard. Regem creat 83
Lud. fil. regni consortem capit 86
Bernardum è Pipino nepotem Regem Italiæ designat 86
Moritur ibid.
Carolus Lotharij F. Dux Burgundiæ 97
Carolus Calvus Lud. pij F. Imp. 99
Carolus Crassus Italiæ Rex 99
Fit Imperator 100
Mox Lotharingiæ, Bajoariæ, Franciæ Rex ibid.
Cùm Normanis pugnat ibid.
Imperio privatur 101
Childebertus Francorum Rex, Longobardis imminet 42
Profligatur 43. 44
Clepho Longob. in Italia Rex 41
Crudelis ibid.

Tanetum

Tanetum & Forum Iulij expugnat 42
Obtruncatur ibid.
Clusinum bellum 11
Comaclum à Longob. captum 77
Conradus, Lotharingiæ Dux 133
Constans Imp. Tarentum & Luceriam capit 56
Beneventum; & simul Italiam deserit 56. 57
Constantius & Constans Imperium Rom. dividunt 18
Cunipertus, Perthariti Longob. Regis F. 53
Cum patre regnat 59
Ab Alahi Trident. Duce pellitur 61
Eundem ad singulare certamen provocat 62
Prælio vincit, & cadit ibid.

D.

DEsiderius Longob. & Italiæ Rex 76
Italiam totam tentat & turbat ibid. & 77
Filiam Carolo, Francorum Regi despondet 76
Alpes occupat, mox deserit 77. 78

Eod. Lotharius phrenesi correptus, moritur. *pag.* 131

950 Adeleidis ejus conjux à Berengario capta, elabitur. *Pag.* 132

951 Othoni Germaniæ Regi nubit. Ticinum cum victore marito triumphantis habitu invehitur. *Pag.* *ead.*

952 Berengarius, filiúsque ejus Adelbertus in Germaniam proficiscuntur; Othonis arbitrio regnum committunt, & recipiunt. *Pag.* *ead.*

953 Nihilominus rebelles, Italiam turbant. *Pag.* 133

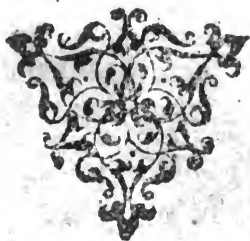
954 Hungarorum nova Irruptio. *pag.* *ead.*

961 In Berengarium Otho exercitum ducit, & regnum occupat. *Pag.* 134

Augu-

Augusti titulo à Pontifice donatur, Imperiique majestatem apud Germanos fundat. *Pag.* 135 962

Mimilenæ, in publico conventu, Imperatoriis insignibus ornatus, Principibúsque septus repente extinguitur. Alter velut Carolus, & dignus Magni cognomine. 973

INDEX RERUM.

ADALGISUS, Desiderii Longobardorum Regis F. à Carolo M. obsessus, in Græciam fugit. Pagina 78
ejus in Italiam conatus repressus. pag. 83
Ipse captus. 84
Adalvaldus Longob. & Italiæ Rex 47
Amens & sævus ibid.
Adelbertus Italiæ Rex. 131
Othonis Germaniæ Regis se tradit arbitrio. 132
Fit rebellis & Othoni, & Pontifici 133
Ad Saracenos fugit 134
Adeleidis Lotharii Regis vidua à Berengario II. capta 132
Elapsa ibid.
Othoni Germ. Regi nubit ibid.
L. Aemilius Papus Cos. Insubres vincit. 13
Agilulfi Taurinatium Ducis cum Theodelinda Regina Italiæ conjugium 44
Augurio id prædictum 45
Ejus pietas ibid.
Arianismo Italiam liberat ibid.
Templa ac monasteria instaurat ibid.

Pacem

Pacem cum Francis init ibid.
Callinicum Exarchum debellat ibid.
Et Smaragdum 46
Cremonam, & Mantuam subigit 47
Moritur ibid.
Aistulphus Longobard. & Italiæ Rex 74
fœdus cum Pontifice ferit ibid.
Eutychium Exarchum fugat ibid.
Ravennam capit ibid.
Romam tributariam facere tentat 75
A Pipino ad officium compellitur ibid.
Moritur, ab apro percussus 76
Alahis Trident. Dux in Longobardos movet 59
Eos fugat 60
Brixianis Dux constituitur ibid.
Italiæ regnum invadit ibid.
Fit tyrannus 61
Interimitur 62
Alaricus Gothorum Rex 18
Albericus Romam tenet Consulari potestate 123
Alboinus Longobard. Rex in Italiam vocatur 37
Aquileiam, Brixiam, Bergomum, Mediolanum, &c. occupat 38.39
Ticinum direpturus, Deum vindicem sen-

sensit 40
Moritur, conjugis insidijs 41
Alemanni in Italiam irruunt 35
D. Ambrosius Theodosium Imp. à templo arcet 16.17
Anfridus Italiam tentat 62
Excæcatur 63
Angilbertus Mediolanens. Archiepiscop. ab Ecclesia Rom. desciscit 93
Anselmus Mediolan. Episc. 88
Anthemius Imp. à Ricimere genero necatur 23
Apulia à Saracenis occupata 97
Aragisius Benevent. Dux 81
Longobard. regnum affectat 83
Arcadius & Honorius imperium Roman. dividunt 18
Ariovaldus Longobar. & Italiæ Rex. 47
Impius & Arianus ibid.
Vxor illi Gundeberga ibid.
Ariovistus Insubrum Rex 12
Aripertus Longob. & Italiæ Rex 49
Aripertus Ragumberti Taurinat. Ducis F. 64
Cum Luitperto confligit ibid.
Tyrannum agit 65
Ad cle-

Ad clementiam redit 66
Submergitur 67
Arnulfus Germ. Rex, Berengarium in Italiam reducit 106
Romam capit 107
Salutatur Imp. ibid.
Asprandus, Luitperti Longobard. Regis tutor 63
Ab Ariperto vincitur 64
Ad Bajoarios fugit ibid.
Soror ejus & conjux auribus naribúsque mutila 65
Italiæ regno potitur 66
Filio sceptrum resignat 67
Athanaricus Gothus, Italiæ Rex 31
C. Atilius Regulus Cos. 13
Ab Insubribus cæditur ibid.
Attila Hunnorum Rex 20
Italiæ terror ibid.
Italiam, & in ea Mediolanum igni ferroq; vastat 20. 21
Pacem Valentiniano Imper. tributo annuo vendit 22
D. Augustini ossa à Saracenis redempta 68
Ticini deposita ibid.

Templum in honorem ejus exstructum. ibid.
Autharis Flavius Longob. Rex 43
Iustus & bonus ibid.
Arianismo infectus ibid.
Childebertum Francorum Regem pecunia & mox armis pellit. ibid. & 44
Theodelindam uxorem ducit 44
Veneno tollitur ibid.

B

Barrium obsessum 98
Belimer Gothorum Rex 23
A Ricimere interimitur ibid.
Belisarius Vitigem Gothorum Regem bello aggreditur 31
Constantinopolim abducit 32
Mediolano potitur 31
Bellovesus Gallos in Italiam duxit 10
Mediolanum incoluit ibid.
Bellum Clusinum 11
Beneventum occupatur à Constante 56
Berengarius Forojulien. Dux Italiam invadit 103
A Vidone caditur 105
& à Lud. III. 109. 110
Item ab Hunnis 113
Ludovicum III. luminibus privat 111

Italiam redimit 114
Saracenos ex ea pellit 115
Imperator creatur 115
Insidiæ ei structæ ibid.
Berengarius Bereng. nepos Italiæ regnum cogitat 127
in Germaniam fugit. ibid.
Redit 128
Regno potitur 129
Italiam ab Hungaris redimit 130. 131
Adelbertum fil. ad regnum tollit 131
Ticinum occupat ibid.
Profligatur, & Othonis se arbitrio committit 132
Rebellat 133
Exilio punitur 134
Bernardus Caroli M. nepos Italiæ Rex 86
Francorum regnum frustrà tentat 88
Excæcatur, & Mediol. sepelitur ibi.
Boëtius relegatur, & interficitur 30
Bononia capta, à Luitprando 69
Brennus Insubrum Dux 11
Romanos ad Aliam fl. cadit 12
Britomarus Insubrum Dux 12

C

CAcanus Hunnorum Rex Agilulfo auxilia mittit 46

Tanetum & Forum Iulij expugnat 42
Obtruncatur ibid.
Clusinum bellum 11
Comaclum à Longob. captum 77
Conradus, Lotharingiæ Dux 133
Constans Imp. Tarentum & Luceriam capit 56
Beneventum; & simul Italiam deserit 56. 57
Constantius & Constans Imperium Rom. dividunt 18
Cunipertus, Perthariti Longob. Regis F. 53
Cum patre regnat 59
Ab Alahi Trident. Duce pellitur 61
Eundem ad singulare certamen provocat 62
Prælio vincit, & cadit ibid.

D.

DEsiderius Longob. & Italiæ Rex 76
Italiam totam tentat & turbat ibid. & 77
Filiam Carolo, Francorum Regi despondet 76
Alpes occupat, mox deserit 77. 78

A Carolo M. superatur 78.79
in Galliam abducitur 81
Didius Iulianus Mediolani natus 15
Duces singuli singulis Italiæ urbibus imperantes 42

E

Epiphanius Ticinensium Episc. 29
Ermengarda, Adelberti Marchionis Tusciæ F. 119
Ticinum capit ibid.
Idem à Rodulfi obsidione insigni strata-gemate liberat 120
Eutychius Leonis Imper. Exarchus Italiâ pellitur 70
In Gregor. Pont. insurgit ibi.
Exarchatus exstinctus 74

F

Ferraria & Faventia à Longobardis occupantur 77
Flambertus Berengario insidias struit 116
Eundem occidit 116.117
Punitur 117
Formosus Episc. Portuensis 99
Fortuna flammæ comparatur 30
Franci Italiam invadunt 35
Francorum ad Astam clades 55
Locus is Francorum rivulus hodieq; dictus

dictus 56

G

GAribaldus Taurinat. Dux, Grimoaldo Benevent. Duci regni Italici invadendi auctor 51. 52
Imperii majestas ad Germanos translata 135
Pro iis votum ibid.
Gothi, duce Alarico, Italiam invadunt 18
Ravennam petunt ibid.
cum Honorio Imp. paciscuntur, & Vandalorum data illis sedes 19
Liguriam & Insubrum fines depopulantur ibid.
Romam capiunt ibid.
Italia potiuntur, duce Theoderico. 25. 26. 27
A Narsete debellati 34
Ab armis ad agros se conferunt ibid.
Ad arma reversi, sed mox pulsi 35. 36
Græci in Italiam irruunt 126
Beneventum obsident ibid.
Debellantur ibid.
Gregorius Nomenclator 99
Grimoaldus Benevent. Dux 51
Gundeberto Longob. Regi laturus opem,

cadem

cædem intulit 51.52
Vxorem ducit Gundeberti sororem 53
Perthariṭo mortem machinatur 54
Francos insigni stratagemate opprimit, & ad unum cadit 55
Hunnos deludit 58
Moritur ibid.
Grimoaldus Aragisi F. Italiam frustra tentat 84
Gundeberga, Ariovaldi uxor, Longob. Regina, Rothari nubit 47
Gundebertus & Pertharitus fratres, Longobard. Reges 49
Inter eos dissensio 50
Gundebertus fratri bellum movet ibid.
Auxilia à Grimoaldo petit 51
Obtruncatur 51.52
Gundobaldus, Aeduorum tyrannus, Liguriam invadit 26

H

HEnricus Bavariæ Dux, in Italiam irruit 130
Hermelinda, Cuniperti Longob. Regis uxor 61
Heruli, duce Odoacro, Italiam invadunt & occupant 24
Hildebrandus Longobard. Rex regno dejicitur

tur 73
Spoletanorum Dux 81
Hugo Italiæ Rex 108
Hugo, Comes Arelat. ad Italiæ regnum vocatur 121
Præsidiis eam munit 122
Marociam uxorem ducit ibid.
Et Adeleidem Rodulfi Regis F. 125
Romam venit 122
Eandem deserit 123
Arnoldum Bajoariorum Ducem cædit & Italia pellit 124
Lotharium filium regni socium adsciscit 125
Supplicem ire ad Mediolanenses voluit 129
In Romanos movet 125
Berengarium II. insidiis petit 127
Italiam relinquit 129
Saracenos subjugat 128
Humana absque divinis nutant 43
Hungari Italiam flamma ferroq; fœdant 112.113.114.117
Hunni Italiam vastant 20.21
Mediolanum diripiunt ibid.
Longobardos cædunt 57
A Grimoaldo deluduntur 58

Iesualdi

I

IEsualdi in Tarenti obsidione insigne, sed triste stratagema 56
Caput illi recisum 57
Ildobaldus Gothus, Italiæ Rex 32
Imperium Rom. sibi Itali vindicant 100. 101
Impietas punita 61
INSVBRVM termini 9
Metropolis MEDIOLANVM ibid.
Regum & Impp. sedes 15
è Romanis familiæ huc traductæ 14
à Gothis vastata 19
Iterùm ab Hunnis 20. 21
à Lupo Forojul. Duce tentata 57
Insubres natura feroces 11
Variè attriti 10. 11
In Clusinos bellum movent 11
Romanos ad Aliam fl. cædunt 11. 12.
ab iisdem mox debellati 12
Capitolium tentant 12
Marti torquem è Roman. præda vovent 13
Fides eorum erga Brutum ab Augusto laudata 15
Saracenos è Gallia pellunt 71
Italia bellis intestinis lacera 101

Occu-

Occupata & vastata, à Gothis 18. 19. *& seqq. ab Hunnis* 20. 21. 22. *ab Herulis* 23. 24. *rursum à Gothis* 25.
à Longobardis 37. 38. *seqq.*
ab Alemannis 35.
à Francis ibid.
à Græcis 126
Ab Hungaris 112. 113. 114. 117
à Ragumberto Taurinatium Duce 63
à Berengario Forojuliens. Duce 103. *& seqq.*
A Berengario nepote 127. 128 *& deinceps*
Ab Henrico Bavariæ Duce 130
A Rodulfo, Burgundiæ Rege 116
A Saracenis 93. 94. 100. 114
Tentata ab Adalgiso 83
Ab Anfrido 62
A Grimoaldo 84
A Saracenis 85
In Germanorum sceptris quiescit 135
Italia à Barbarorum irruptione redempta 130. 131
Italiam retinere, quàm subjicere, difficilius 83
Itali exteris imperium invident. 100. 101

Lamberti

L

Lamberti Episc. Mediolanensis in Berengarium conspiratio 115
Lambertus Vidonis F. Italiam tentat 106
Imperator creatur 107
Occiditur 108
Laurentius Mediolanens. Episc. 28.29
Leges Salicæ 81
Longobardorum 48
Leo Pontifex Vaticanum mœnibus cingit 95
Litulfus Othonis F. patri rebellis 133
Longinus Exarchus, Italiam contra Longobardos munit 38
Longobardi è Pannonia in Italiam vocantur 37
Eam invadunt ibid. & seqq.
Mediolanum, Ticinum, aliásque urbes capiunt 38.39.40
A Smaragdo Exarcho profligantur 42
Item ab Hunnis 57
Græcis confœderati in Pontificem movent 70
Saracenos è Gallia pellunt 71
Italiæ sceptris exuuntur, postquam ducentos ea annos tenuissent 78.79
Longobardorum leges in tabulas relatæ 48

Longo-

Longobardia qua 81
Lotharius Lud. Pij F. Imper. 87
Inde Lotharingia dicta 92
Fit monachus 96
Filii Ludovici II. *Lotharius, Carolus regna partiuntur* 97
Lotharius Lotharij F. Rex Lotharingiæ 97
Lotharius Hugonis Arelat. F. Rex Italiæ 129
Moritur 131
Ludovicus Pius Rom. Imp. 86
Regna filiis distribuit 87
Lotharium Regem Italiæ coronat 84
Bernardum nepotem pro Francia regno pugnantem oculis privat 88
In filios rebelles & discordes lenis & mitis pater 90. 91
Ludovicus Lud. Pij F. Rex Bavariæ 87
Moritur 99
Ludovicus II. *Lotharij F. Imp. & Italiæ Rex* 97
Mediolani & Ticini sedem fixit 97
Scelerum vindex ibid.
Saracenos Italiâ pellit 98
Moritur Mediolani ibid.
Ludovicus Balbus Car. Calvi F. Imp. 99

Ludovicus Lud. F. Bajoariæ Rex 92.
Ludovicus III. *in Berengarium movet* 109
Superatur ibid.
Rerum in Italia potitur 110
Fit Imperator ibid.
Berengarium Italiâ pellit ibid.
Ab eodem captus excæcatur 111
Luitpertius Longob. Rex 63
In hostium manus venit 64
Necatur 65
Luitprandus Asprandi F. 65
Italiæ Rex constituitur 67
Religionis cultor 68
Comum castro munit ibid.
D. Augustini ossa à Saracenis redimit, & Ticini deponit ibid.
Ravennam invadit ibid.
Paulum Exarchum oppugnat 69
Bononiam occupat 69
Arma Græcis sociat, & Romam tentat 70
Fit Pontifici supplex 70.71
In eundem iterum insurgit 73
Trasemundum, belli causam, omnibus exuit ibid.
Hildebrandum nepotem Regem constituit

tuit ibid.
Lupus Forojulien. Dux Regnum tentat 57
Luxus imp. Romanum enervavit 17.18

M

MAngifredus Mediolanens. Praefectus 107
Marcellus Insubrum victor, de iisdem triumphavit 14
Massar Barrium occupat 93
Templa & monasteria violat 96
A Ludovico reprimitur ibid.
Mauritius Imp. Longobardos affligit 42
Maximianus Herculeus, imperium Mediolani deponit 16
Fit tyrannus ibid.
Interficitur ibid.
MEDIOLANVM, Insubrum metropolis 9
Situs illius, & origo 9.10
Virginum urbs ibid.
Secunda Roma 11
Regum & Impp. sedes 15.16
Herculea à Maximiano dicta ibid.
Variè attritum 10.11
Ab Hunnis diripitur 20.21
Instauratur 22
Ab Herulis occupatur 24

Gothis deditur 28
A Belisario recuperatum, mox in Gothorum manus rursus venit 31. 32
Longobardis deditur 39
A Vidone occupatur 105
Milo Comes Veronensis 117
Minerva Mediolani culta 9
Momyllus Augustulus 23
Regno exuitur 24
Mutina excisa 24

N.

NArses Eunuchus Totilam cadit 33
Item Tejam 33
Gothos subjugat 34
Rebellantes Italia pellit 35. 36
Italiam laceram instaurat 36
Et in ea Mediolanum ibid.
A Iustino Imp. revocatur 37
Convicio à Sophia petitus, Longobardos in Italiam vocat ibid.
Moritur 38

O.

ODoacer, Herulorum Princeps, Momyllum Augustulum imperio exuit 24
Italia potitur, & Rex salutatur ibi.
Ravennæ sedem posuit 25
A Go-

A Gothis pellitur, Theoderico duce 26
Veronam fugit 27
Inde Romam, nec admittitur 28
Post Ravennam ibid.
Olanum urbs, quæ nunc Mediolanum 10
Oliverius & Rolandus exercitus Caroli M. ductores 77
Olybrius & Glycerius Rom. Imp. vitio creati 23
Optimatum Italiæ discidia 121
Otho German. Rex rerum in Italia potitur 132
Adeleidam uxorem ducit ibid.
Imp. salutatur 135

P.

PAulus Exarchus oppugnatus, & Ravennâ ejectus 69
A Venetis restitutus ibid.
Pelagius Mediolan. præfectus 25
Pertharitus & Gundebertus Longobard. Reges 49
Inter eos dissensio 50
Gundeberto à Grimoaldo occiso Pertharitus ad Hunnos fugit 52
Rejicitur 53
Ad Grimoaldum hostem redit 53

Sororem Grimoaldo nuptam Reginam salutat ibid.
Grimoaldi insidias evadit, pelle ursinâ tectus 54
Ad Francos fugit 55
Redit ad regnum 59
Pipinus, Rex Galliæ, auxilio Pontifici venit 75
Aistulphum ad pacem compellit ibi.
Pipinus Caroli M. Fil. Longob. Rex 83
Adalgisum & Grimoaldum ad officium compellit 84
Cum Beneventanis & Venetis pugnat 85
Moritur Mediolani ibid.
Pipinus Lud. Pij F. Rex Aquitaniæ 87
Pontifici supplex Luitprandus Rex 70

R.

Rachisius Longob. Rex 73
Romanam ditionem vastat ibid.
Fit monachus ibid.
Ragumbertus Taurinatium Dux Italiæ sceptra invadit 63
Moritur 64
Ravenna à Luitprando occupatur 68
Eripitur 69
Ricimer Mediolan. præfectus Romam capit & diripit 22. 23

Anthe-

Anthemium Imp. necat 23
Moritur ibid.
Rodelinda, Perthariti Long. Regis uxor 53
Rodgandus Forojulien. Dux 81
Tumultuatur, à Carolo M. reprimitur & occiditur 82
Rodoaldus Longob. Rex 48
Arij heresiarchæ sectator ibid.
Mœchus 49
Interimitur ibid.
Rodulfus, Burgund. Rex, Italiã subjicit 116
Ticinum obsidet 120
Ad Ermengardam hostem transit ibi.
In Burgundiam redit 121
Rolandus & Oliverius, exercitus Caroli M. ductores 77
ROMÆ *origo* 9
Capta & vastata ab Insubribus, duce Brenno 12
Iterum à Gothis 19
Rursum à Ricimere 23
Tentata à Luitprando 70
Iterùm 72
A Saracenis incensa ac spoliata 94
A Leone Pont. instaurata & mœnibus cincta 95
Hugonem Arelat. Princip. agnoscit 122

Repudiat eumdem 123
Consulibus paret, & mox iterum pontificibus ibid.
Romani ab Insubribus, Brenno duce, superati 11.12
Romanum imp. luxu elanguit 17.18
Rosimunda Alboini uxoris adulterium & parricidium 41
Mors ibid.
Rotharis Italiam obtinet, uxore ductâ Gundebergâ 47
Arij sectator ibid.
Cottias Alpes & Opitergium Exarchis eripit 48
Romanos in Aemilia profligat ibid.
Longobardorum leges in tabulas refert ibid.
Rotharitus, Bergomatum Dux, fugatus 63
In exilium missus 64

S.

SAevitiæ exemplum 65. 126
Salardus Hungarorum Dux 117
Salicæ leges 81
Saraceni in Italiam movent, frustra 85
Eam invadunt 93. 94. 100. 114

Romam

Romam depopulantur 94
In Apuliam irruunt 97
Pelluntur à Lud. II. Imp. 98
Calabriam vastant ibid.
Ab Hugone subjugantur 128
Seodanus Saracenorum Dux 97
Sergianorum Romæ factio 107
Sigibrando Asprandi fil. oculi eruuntur 65
Smaragdus Exarchus Longobardos debellat 42
Agilulfum frustra bello lacessit 46
Stephanus Pont. Aistulfo Romam tributariam facere volenti resistit 75
Symmachus interficitur 30

T.

Tapis, Hungarorum Rex, Italiam auro opibusq; spoliat 130
Tejas, Gothorum ultimus, in Italia regnat 33
A Narsete victus, interiit 33. 34
Caput hastæ infixum 34
Theobaldi Spoletani in Græcos sævitia 126
Theodahatus Gothus, Italiæ Rex 31
Theodelinda, Autharis conjux, Italiæ Regina 44

Agilulfo Taurinatium Duci nubit ibi.
Theodericus, Gothorum Princeps, Odoacrum Italia pellit 26
Insequitur eundem 27
In regni partem venit 28
Italia solus potitur ibi.
Arianismum imbibit 30
Symmachum, Boëtium, ipsumq; Pontificem interfecit ibid.
Moritur ibid.
Theodosius Imp. à templo sacrisq; arcetur 16.17
Ticinum dirutum ab Herulis 24
Ab Hungaris 117.118
Longobardorum Regia 39
Ab iisdem capitur 40
A Carolo M. eripitur 78
Ticinensis Episc. umbellæ jus accipit 115
Totilas, Gothorum Princeps, Italiæ Rex 32
Romam capit, & vastat ibid.
Instaurat eamdem 33
A Narsete Eunucho interimitur ibid.
Trajanus Mediolani palatium condidit 15
Trasemundus Spoletanorum Dux 69
Conatus ejus à Luitprando repressus 70
Rebellat 72

Ad

Ad Pontificem fugit ibid.
Victus sacris inauguratur 73
Tusculani in Pontificem movent 99

V.

Valentinianus pacem ab Attila emit 22
Verona capta 78. 106
Vido Spoletanorum Dux Galliam invadit 104
In Berengarium movet ibid.
Rex salutatur ibid.
Ac mox, victo Berengario, Imperator 105
Ticini sedem figit ibid.
Lambertum fil. regni consortem facit 106
Virdumarus Insubrum Rex 12.13
Vitiges, Gothus, Italiæ Rex 31
Mediolanum diruit 31.32
Vnulfi, Pertharitum è Grimoaldi manibus eripientis, stratagema 54
Volfoldus Cremonensis Episc. 88
Vrbium initia incerta & fabulosa 9

FINIS.

CENSVRA.

HISTORIA lectu ac prœlo digna, ut in qua neque delectationem, neque fidem, neque doctrinam desideres.

GVL. FABRICIVS, *Apostolicus & Archiducalis librorum Censor.*

AVCTORIS

CIRCA PRIVILEGIVM DISPOSITIO.

EGo qui subscripsi, è Privilegio mihi à Serenissimis Archiducibus Austriæ, Ducibus Burgundiæ,

Braban-

Brabantiæ, &c. concesso, potestatem facio IOANNI CHRISTOPHORO FLAVIO, Typographo jurato, HISTORIÆ INSVBRICÆ libros sex, suis typis, sumptibúsque IOAN. SASSENI & LVD. ELZEVIRI excudendi, alios quoscumque ab editione & venditione arcens. Lovanii, Prid. Eid. Septemb. ∞. IↃC. XIV.

ERYCIVS PVTEANVS BAMELRODIVS, *Civis Patriciúsque Romanus, Principibus Belgarum à Consiliis, & Historiographus Regius.*

IO. CHRISTOPHORVS FLAVIVS EXCVDEBAT LOVANII ∞. IↃC. XIV. MENSE SEPTEMBRI.

